

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

1887

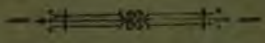
GRAD
EREN
2722

BUHR

ՍԻՐԱՔ ԵՒ ՍԱՄՈՒԷԼ

ԲԱՐԻ ՀՕՐ

ԿՐԹԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐ

ԳՐԵՑ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Ի ՆՈՒԷՐ

ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՑ ԵՒ ԶԱՐԳԱՑՅԱԿ ՈՐԴՆՈՑ

ԵՐԵՎԱՆ 3904000000

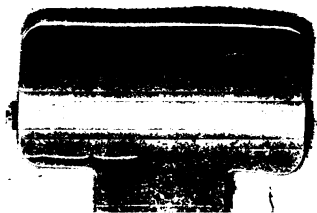

ماری نظارت جلیه ستاد ۱۷۷۲ نومردی و خستنامه سیه طبع اولشدو

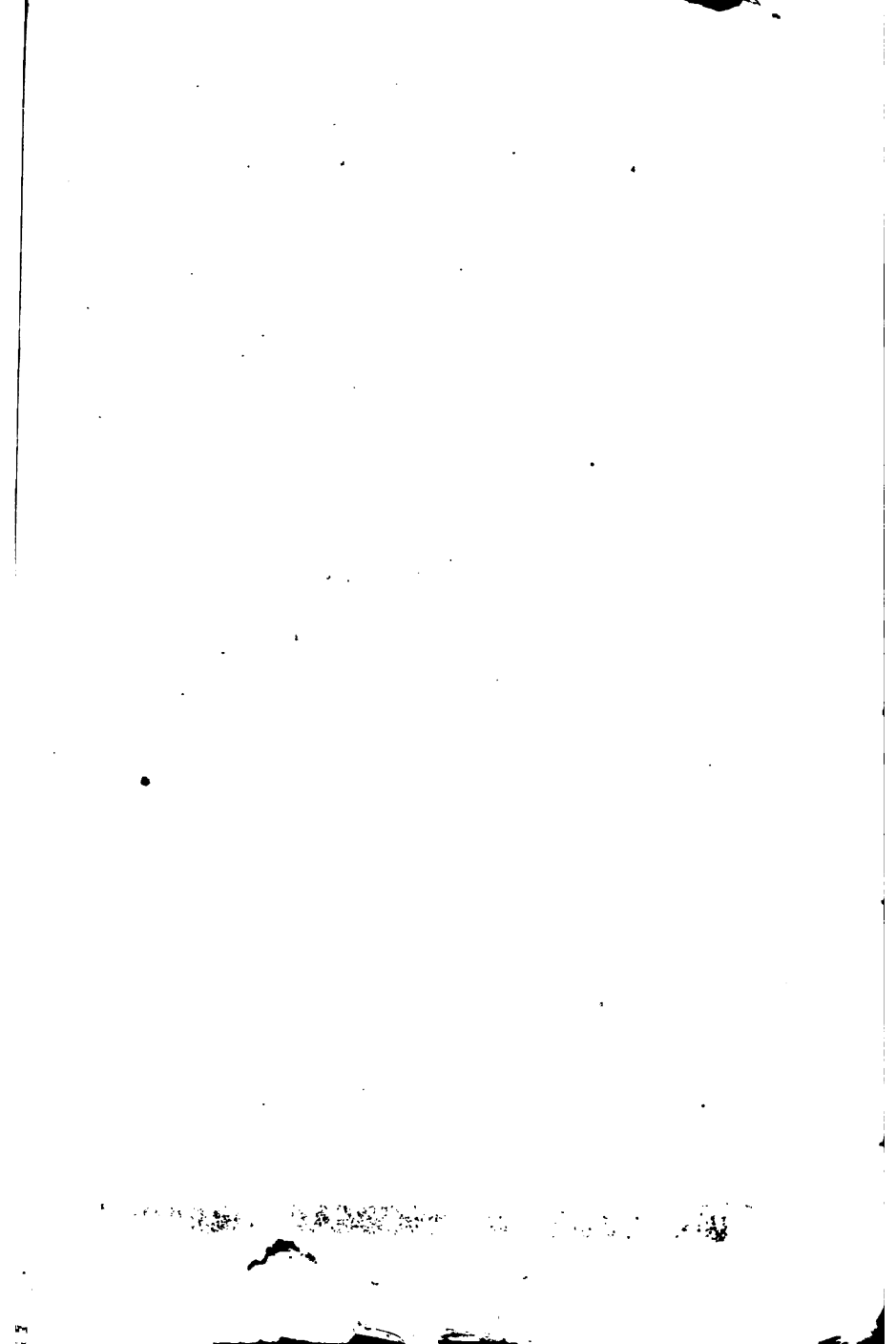
Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ՆՆԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐՆԱՆ

1887

ՍԻՐԱՔ ԵՒ ՍԱՄՈՒԷԼ

1950

ՅԻՇԱՏԱԿ ԱՆՄՈՌԱՑ

ԿՈՆԳՐԵՍՆ ԶՈՅՍ ՄՈՀՈՐԶՈՎ

ՄԱՅՐ ՈՐԴԻՈՎԻ ՀԱՆԴԵՐԶ

Ի ՏՐԻՏՈՒՐ ԵՐՈՒՑԵՆՑ

ՀԱՆԳՈՒՅՆԼՈՅ Ի ՏԵՐ

ՄԿՐՏԻՉ ԷՖԷՆՏԻ ՓԱՓԱԶԵԱՆ

6777

7777

7777

7777

ԳՐԱՐ
ԷԲԵՆ
9139
01.10.79

ԱՌ

ԱԶՆԻԻ ԵՒ ՄԻՐԵԼԻ

ԼԵՒՈՆ ՊԷՅ Մ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

Սիրտք եւ Սամոսէշ անուն երկասիրութիւնը, որ բարի հօր կրթական դասեր կ'աւանդէ. ընդունեցէք որ զայն հանգուցեալ հօրդ յիշատակին նըւիրեմ: Ձի կը ճանաչեմ զձեզ թէ բարեկամ էք կրթութեան, բարեկամ ազգին եւ բարեկամ յառաջդիմութեան:

Ձեմ երկբայիր երբէք, թէ իբրեւ ծնողասէր եւ երախտապարտ որդի, գիտէք պատուել Ձեր հօր յիշատակ, ոչ միայն խաչաքար մի կանգնել նորա գերեզմանին վերայ. կամ նորա ստուերագիր պատկեր նկարել տալով՝ կախել ընտանեկան յարկի պատէն. այլ առաւել գնահատել գիտէք այնպիսի յիշատակարանով մի պատուել Ձեր հանգուցեալ ծնողին յիշատակ որ անշշունչ քար չ'է եւ ոչ անխօսուն պատկեր. այլ գիր է, լեզու ունի եւ կը խօսի դարէ ի դար:

Թող քաղցր լինի քեզ այն հօր յիշատակ, որ բարգաւաճ մի գերդաստան կազմեր է: Եւ ես ինքնին կը գուշակեմ թէ ոչ այնչափ աշխարհին բախտ օժանդակ էր նմա. այլ առաւել աշխատութիւն, խոհեմութիւն, եւ իմաստուն տնտեսութիւն. յարգելով միշտ չափաւոր կեանք եւ պարկեշտութիւն:

Դուք այսօր երկու ծաղկահասակ հարազատներովդ հայրենի տան բարեյիշատակ ժառանգորդն էք . եւ եყ կք ցանկամ յաբեհայն սրտէ զի դուք տիրապէս ժառանգորդ լինիք հայրենի տան . այսինքն երբ նիւթականին հեյտ՝ ժառանգէք նաեւ հոգեկանն . պն է՝ հաւաք գործով հանդերձ , եւ երկիւղած Լստուածպաշտութիւն՝ ընկերսիրութեամբ հանդերձ :

Թէ յիշենք անցեալը՝ կք խելամոհմնք Թէ սոսկ նիւթական նոխութիւն կարող չ'է մի գերդաստանի կեանք անվթար պահել . սոսկ առատութեան իւր Թէեւ լինի ծովու չափ , դարձեալ կարող չէ հայրենի տան նրազ վառ պահել , գէթ մի դար տանել հասցունել տան փառաց լոյսը :

Թէ քառսուն տարի յառաջ ծնէիր՝ պիտի տեսնայիր ու յիշէիր այսօր Պօլոյ նախնի Ամերայից ու սեղանաւորաց հարստութեան նոխութիւն . Ո՛ր մնացին նոքա , այսօր չը կան ի միջի , մեռան գրնացին , որդիքներ մնացին . այլ աւա՛ղ մուրացին ու մարեցին հայրենի տան նրազ , եւ ինչ էր սորա պատճառ , խօսիմ ձեզ . Թէ չիս հաւատար ծերերուն հարցուր եւ դու ինքնին իմաստասիրէ , խելամուտ կը լինիս . Թէ այդ յետնամնաց ժառանգորդ որդիքները՝ միայն նիւթական կեանք ժառանգեցին . եւ ոչինչ համարեցին բարոյական կեանքի ժառանգութիւն . Եւ չը գիտեմ , Թէ այդ նոխութեամբ պանծացեալ Ամիրաներ ամէնքն եւս ունէի՞ն արդեօք բարոյական կեանքի հարստութիւն ինչպէս Էբրահամ , Յովք . որպէս զի իբրեւ ժառանգութիւն՝ Թողնէին իրենց որդւոց , կամ

պիտանի ուսմամբ եւ դաստիարակութեամբ պատ-
րաստեցի՞ն իրենց որդիքներ ապագայ ժառան-
գութեան համար :

Գիտենք , չ'ենք ուրանար , թէ կային ի նոցանէ
ոմանք , որ նիւթականին հետ՝ հաւատով եւս շատ
հարուստ էին եւ մեծ ընծայաբերութիւն ունէին
առ ազգն եւ եկեղեցին . որոց կանգնած հոյա-
կապ տաճարներ եւ զարդուց հանդերձանքներ
վկայ են այսօր եւ ցոյց կուտան թէ այդ մերձա-
ւոր նախնիք քան զմեզ մեծագործ էին :

Սակայն ինչո՞ւ փլան այդ մեծամեծ տուներ .
կասեն թէ արտաքին հեղեղներ բաղխեցին ու կոր-
ծանեցին : Ես էլ կ'ասեմ թէ ներքին ծովացած
զեղծմունքներու մէջ խեղդուեցան . եւ աւելի ճը-
մարիտ է եթէ ասեմք ոմանք եւս զիրեար դաւա-
ճանելով տնաւեր եղան : Ափսո՛ս , այդ ակամաւոյ
ընտանիք , որոց մնացորդ նշխարներ սակաւագիւ-
ն են այսօր :

Սիրելի Լեւոն պէյ , թէ կարդաս Սիրաքայ դա-
սեր թէ վերծանես Դրախտի ընտանիք , յայնժամ
կը խելամտիս թէ ի՞նչպէս ընտանիքներ կը բարձ-
րանան եւ կը խոնարհին . անշուշտ պատճառներ
կան , եւ բաւական բացատրուած են պատճառ-
ներ այդ երկու երկասիրութեանց մէջ :

Պէտք է ուրեմն խոյս տանք այն կործանիչ
պատճառներէն , որով ընտանիքներ կը խոնարհին
եւ կը չքանան իսկ , պէտք է նաեւ սիրենք ու
գրկենք այն արդար եւ տնաշէն պատճառներ ,
որով ընտանիքներ կը բարձրանան եւ կը յարա-
տեւեն :

Սիրելի է ինձ, Ազնիւ Լեւոն պէյ, զի դուք որ երկու հարազատներովդ իբրեւ երեքնդի շառաւիղներ բուսած էք ծնողական արմատին՝ բնոյն վերայ . եւ տակաւ տակաւ դէպ ի վեր կ'անհիք . թէպէտ արմատին կէսն ցամքած է, այլ եւս Ձեր անման հիւթ չի տար . բայց մայրենի արմատն պահեր է խնամակալն Աստուած . որ իւր կենդանի օրինակով եւ աւագ աչքով պահպանէ զՁեզ, եւ որ մայրական եւ հայրական իրաւունքով միանգամայն կ'իշխէ . Ուրախ կը լինիմ, երբ կը տեսնամ զՁեզ որ իբրեւ հլու բարեկիրթ գաւակ ամենայն երկիւղած պատկառանօք կը պաշտէք Ձեր մայր . եւ ես կ'աղօթեմ որ Մայր հանդերձ Որդւովք միշտ ողջ մնաք եւ աւելի եւս ի լաւ անդր յառաջադիմէք եւ ձեզմով յաւէտ բարձրանայ հայրենի տան փառք :

Ն Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

ԲԱՐԵԿԱՄ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ՀԱՅՈՑ

Դրախտի բնտանիքը յետոյ, Սիրաք և Սամուէլ, անուն նոր երկասիրութիւնս, զոր Հայոց հայրերուն համար գրեցի, դարձեալ ձեզ կը նուիրեմ, ժողովուրդ Հայոց որոյ նիւթ և պարունակութիւնն՝ աշխարհիս կեանքի կրթական դասերն են, զորս բարի հայր Սիրաք կաւանդէ իւր զարգացեալ Սամուէլ որդւոյն :

Սիրաք իւր դասերը կը խօսի աշխարհիս բազմագիմի առարկաներու վերայ, և Սամուէլ մտադիւր ուկն կը դնէ : Սիրաք հայրական և բնական սիրով կաւանդէ մարդկային կենաց ամենակարեւոր խրատներ, և Սամուէլ որդիական հնազօնդութեամբ կընդունի հայրախօս դասերը, որ կը կրթէ ու կը մարզէ զինքն իւր կենաց յառաջդիմութեան յասպարէզ :

Նախագլխոյն մէջ՝ ցոյց կուտայ Սիրաք թէ ի՞նչ է մարդն աշխարհիս վերայ և ի՞նչ է իւր կոչումն, պարտիք և իրաւունք մեր ընկերական կնանքին մէջ, և այլն :

Նրկրորդին մէջ համառօտիւ կը բացատրէ ընդհանուր տիեզերաց բնական և յուխտենական օրէնքներ. որով օրինակարգ Արարիչն այդ անյեզլի օրինաց սանձը իւր ձեռքն առնելով կը կառավար-

րէ վերնաշխարհ և մեր բնական երկրագունդը : կը խօսի նաեւ բարոյական օրինաց վերայ , զոր Տէր Աստուած Մովսիսին և Յիսուսին ձեռքով աւանդեց մարդոյն , որպէս զի մարդն եթէ մոռնայ իւր խղճին բնական օրէնքն , գէթ յիշէ ու կարգայ Աստուծոյ դրական և դրական օրէնքները . որ միշտ լոյս կուտան և յուշարար լինելով՝ կուղղեն մարդոյն խտորեալ կեանքը :

Երրորդին մէջ կը խօսի Սիրաք մարդկային ընկերութեան անհաւասար կեանքին վերայ . ընդ որ կարճամիտ և թերահաւատ մարդիկ մեղադիր կը լինին Աստուծոյ , թէ ինչո՞ւ համար մարդիկ հաւասար կեանք ու բախտ չունին աշխարհիս վերայ . չխորհելով անդիտաբար թէ՛ աշխարհիս վերայ մարդկային ընկերութեան ամրապնդող հզօրագոյն կապն՝ անհաւասարութիւնն է . որ կը կապէ և կը վարէ մեր ընկերական կեանքը :

Չորրորդ դասին մէջ կը խօսի աշխարհիս տիրող իշխանութեան և հպատակ ժողովուրդին վերայ . երկարաճառելով ցոյց կուտայ , թէ ի՞նչ է իւրաքանչիւրին պարտիք և իրաւունք և թէ ի՞նչ պէս կը զեղծանի իշխանութիւն , երբ ի րաց դնելով օրինաց արդարութիւնը՝ միայն սրով և գաւազանով կիշխէ . երկրին բարգաւաճման և յառաջդիմութեան ճամբան չի բանար , որ իշխանութեան զօրութիւնն է : Նմանապէս կը զեղծանին հպատակ ազգեր , երբ անաստող կը լինին սահմանադրեալ օրէնքին դէմ :

Մեծապէս և առաւել կը սխալին ժողովուրդներ ունայնամիտ յոյսերով , երբ իրենց բաժնին և ու-

Ժին չափով յառաջդիմութեան ճանապարհ չեն բանար . այլ հեղափոխութիւններով ամենայն ինչ կառավարութենէն կապանեն :

Հինգերորդ դասին մէջ նկարագիր կը հանէ Սիրաք աշխարհիս ժողովրդոց և ազնուական դասերուն . ցոյց տալով թէ ժողովուրդն է բուն աշխատութեան մայր և երկիրն կեանք տուող ուրիշ : Սորա հետ կը յարէ թէ ճշմարիտ ազնուականութիւն՝ հոգւոյ մեծութիւնն է , և թէ նոցա պարտիքն է աշխարհիս վերայ մեծագործել և ժողովրդասէր լինել :

Վեցերորդ դասով՝ մարդոյն աշխատութեան և աշխատութեամբ հայթայթուած հացին վերայ կը խօսի Սիրաք . յայտնելով թէ հացին ու հարըստութեան աղբիւրը երկիրն է , հողն է , և դայն բեղմնաւորող մարդոյն աշխատութեան ձեռքն է : մարդ կը չըբաւորի , մուրացիկ կը լինի երբ անաշխատ ձեռքով հաց կը խնդրէ , և առանց վարուցանի՝ հնձել կուզէ :

Եօթներորդ դասն աւանդելով Սիրաք , կենաց ուղիղ տնտեսութիւնը կուսուցանէ . յառաջ բերելով թէ , անօգուտ է դանձ և հարստութիւն երբ դանձասէր հարուստն տնտեսել չգիտէ . և խիստ շուտով կնպառի դանձն՝ դանձատունէն , և ցորեանը՝ շտեմարանէն : Կը յաւելու նա և թէ ուղիղ տնտեսութիւնը գիտէ արդարութեամբ հատուցանել իւր պարտիքը . Կայսերին՝ Կայսեր տալ և Աստուծոյն՝ Աստուծոյ , և ապա իւր բաժին վայելել :

Ութներորդ դասով ցոյց կուտայ Սիրաք , թէ

առանձին մարդոյն և թէ աշխարհիս ժողովրդոց մեծաքայլ յառաջդիմութիւն՝ ինքնաշխատութեան զօրաւոր ջանքն է . եթէ կայ բախտ աշխարհիս վերայ , այդ միայն ինքնաշխատութեան ձեռքն է . ով որ հեղգութեան մէջ փակէ իւր ձեռքը՝ բախտն իրմէն կը խուսափի : Անարժան է այն ձեռք որ առանց աշխատութեան հացը յիւր բերան կը տանի . « Զեռք սբ ոչ աշխատիցեն , կերիցեն մի » . սուրբն Պօղոս կը պատուիրէ :

Իններորդ դասով կը ճառէ Սիրաք թէ ինչպէս ինքնաշխատութիւն , հանճար և ընկերական զօրութիւն , այս երեք հզօր դաշնակիցներ միանալով քաղաքակրթեցին զաշխարհ . ինքնաշխատ հանճար ծնաւ գիւտեր , արուեստներ , այլ ընկերական զօրութիւն զարգացոյց . և այսպէս այս երեք անգէն դաշնակիցներ աշխարհիս տիրեցին :

Տասներորդ դասով կիմաստասիրէ Սիրաք աշխարհիս երջանկութեան և ապերջանկութեան վերայ . ցոյց կուտայ բնական փաստերով թէ այդ երկու հակառակ տարերք մարդոյն կենաց հետ միշտ համընթաց կը լինին , և թէ կարելի չէ որ մարդ աշխարհիս վերայ միայն երջանկութեան ծաղիկները քաղէ առանց փուշերէն խոցոտուելու :

Մեասասաներորդ դասին մէջ քննարար ցոյց կուտայ Սիրաք . թէ ի՞նչ են այն զօրաւոր ներքին և արտաքին պատճառներ , որով աշխարհիս ազգեր կը բարձրանան և կը խոնարհին , կը բարգաւաճին և կը նուազին : Այս պատճառները Ս . Գրքէն առնելով Սիրաք կը հաստատէ թէ՛ մեղք և արդարութիւնն է :

Երկոտասաններորդ դասին կարգը կը խօսի Սիրաք ժամանակի և աշխարհիս այլև այլ պատահարներու վերայ : Կը խոստովանի թէ այն , կան աշխարհիս վերայ բնական տարերայ այնպիսի պատահարները , որոց վերահաս զօրութենէն մարդ կարող չէ խուսափիլ : Բայց Գաշխարհի դէպքերով կը հաստատէ Երբաք . թէ մարդ մարդոյն՝ առաւել չար և մեծագոյն պատահարն է . որոց առաջ շատ նուազ են և առ ոչինչ կը համարուին բնական պատահարներ :

Երեքտասաններորդ գլխով կաւարտէ Սիրաք իւր դասերը , և իբրեւ աներկմիտ հաւատացեալ ոգեւորուելով կը խօսի Աւետարանի քարոզած ընկերսիրութեան վերայ . առակով և օրինակով ցոյց կուտայ թէ մարդոյն ազաա և երջանիկ կեանք՝ ընկերսիրութեան մէջն է . ցոյց կուտայ թէ աշխարհիս վերայ տիրող թշուառութեան միայնակ դեղն ու դարման՝ ընկերսիրութիւնն է , ցոյց կուտայ նաև թէ առանց Աւետարանի ճշմարիտ ընկերսիրութեան որչափ ճգնի քողաքակրթութիւն՝ կարող չէ մարդոյն ապերջանիկ կեանքը բարւոքել , կամ նորա խռոված ոգւոյն խաղաղութիւն տալ :

Սիրաք , որ Աւետարանին սիրահարն է . միւս դասերուն վերայ իբրեւ գլուխ և պսակ հիւսելով կաւանդէ իւր սիրական Սամուէլին , որպէս զի Աւետարանի ընկերսիրութեան դասերն իւր բոլոր կենաց մէջ հոգւով և ճշմարտութեամբ ընդունի :

Ահաւասիկ այսչափով բովանդակեցի Սիրաքայ բարի Հօր կրթական դասեր . սիրով կարդացէք , խելամտելով ի միտ առէք , ո՛վ դու Հայոց ժողո-

վուրդ, Հայոց հայրեր, Հայոց գաստիարակներ և Հայոց զարգացեալ որդիքներ:

Առ հասարակ ձեզ համար գրեցի այս պիտանի գասեր. դուք ևս Սիրաքայ հօր ընտանիքին հետեւելով աւանդեցէք ձեր որդիքներուն. աւանդեցէք ձեր աշակերտներուն. վասն զի զարգացեալ նոր սերունդին համար՝ աշխարհի գիտութիւն և մեր ընկերական կենաց գասերն՝ ամենակարևոր գիտութիւն ու հմտութիւն են:

Սոսկ դպրոցական ուսումներ բաւական չեն Հայոց զարգացեալ պատանիներուն համար, որ նոր կը թեւակոխեն աշխարհի կենաց շրջանին մէջ. այլ պէտք է զի նոքա Սամուէլի նման ականջ դնելով միշտ բարեխրատ լինին ու յառաջադիմեն գէպի լաւագոյն կեանք. որոյ միջոցը մի միայն ուզիլ գաստիարակութեան ձեռքն է, որ կուզէ և կը վարէ զիրենք:

Սիրաքն այդ կրթական ձեռք յօրինեց և կուտայ Հայոց հայրերուն ձեռքը. թէ սիրաբար ընդունիք, ով գաստիարակ Հայրեր, Սիրաքայ տըքնող ձեռքն ու գրիչ այլ ևս պիտի շարունակէ իւր բարոյախօս գասեր:

Ս Ի Ր Ա Ք

Ե Ի

Ս Ա Մ Ո Ի Է Լ

ԲՈՐԻ ՀՕՐ ԿՐԹԱԿԱՆ ԴՈՍԵՐ

Դ Ա Ս Ա .

ՄԱՐԴ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀ

ԻճՆ հօրս յուարուք,
որդեակի՛ք . եւ այնպէս
արարէ՛ք, զի ապրես-
ջի՛ք . Սիրումք . ԳԼ . Գ .

ԲԳԵԱՆԻ իմ Սամուէլ, դպրոցի դասերդ արդէն փոքր ի շատէ՛ աւարտեցիր . հասակդ զարգացաւ և այժմ հասեր ես մինչեւ ութն և տասն ամ . իբրեւ հայր պարտական եմ ես, որ աշխարհի ընդհանուր դասերը ես ինքս աւանդեմ քեզ . թէ ի՞նչ է մարդն աշխարհիս վերայ, ի՞նչ է իւր ընկերական կեանք, ի՞նչ է իւր պարտիք և իրաւունք, ի՞նչ է իւր առանձին կոչումն, ի՞նչ էր մարդոյն հին կեանք .

և ի՞նչ է արդի կեանք, զոր քաղաքակրթութիւն կը կոչեն. և ի՞նչ են առհասարակ մարդոյն յառաջադիմութեան պայմաններ. ի՞նչ են աշխարհիս վերայ այն բնական և պատահական պատճառներ, որով գմարդն երջանիկ և ապերջանիկ կառնեն: Մի խօսքով, աշխարհիս վերայ մարդուն վարած ընկերական կեանքին մի փոքր նկարագրիւրը պիտի հանեմ քեզ:

Որդեակ իմ, ընտանեկան կեանքին մէջ ծնար և հայրենի տան ու գաւառին մէջ զարդացար. այսուհետեւ կեանքիդ անձուկ շրջանն ընդարձակելով կը մտնաս աշխարհի լայնածաւալ շրջանին մէջ. քո պարտիքն է աշխարհ և մարդիկ ճանչնալ. և ինչ որ աչքի և մտքի լուսով կը տեսնաս աշխարհիս մէջ՝ առանց դիտելոյ ապշութեամբ չ'անցնիս. այլ քննես ու հետամուտ լինիս, թէ ի՞նչպէս կը կառավարուի աշխարհ և մարդկային ընկերութիւն:

Եթէ ի բնէ և ի մօրէ կոյր ծնէիր, ես այս դասերը չ'էի աւանդեր քեզ. վասն զի առանց աչքի լուսոյ այս աշխարհ և բովանդակ տիեզերք տեսնալու՝ անհնարին կը լինէր, որ ես աշխարհի դասերն աւանդէի քեզ. անհնարին կը լինէր նաեւ, որ դու միայն մտքի լուսով կարող լինէիր գաղափարել աշխարհիս իրաց դիտութիւնը: Սորա համար կաղաղակէր Յիսուսին՝ մի կոյր, « Տէր խընդրեմ զի բացայց: » Դժբաղդ կոյր աչքի լոյս կը խընդրէր, յայտ է թէ աշխարհ և կենդանի կեանք տեսնալու համար էր: Նա իւր կուրութեան մէջ թշուառ էր, ոչ ինչ չ'էր տեսնար և ոչ ինչ չ'էր զգար, ոչ երկինք կը տեսնար լուսագունդ աստղերով, և ոչ

երկրագունդը կը տեսնար ծառերով, ծաղիկներով, որպէս զի վայելէր և փառք տար իւր ստեղծողին և օրհնէր աշխարհի Արարարիչը :

Իսկ դու, բարեբախտ որդեակ իմ, որ աչքի լուսով ծներ ես, բիւրանգամ ծուներ դիր և փառք տուր քո բարերար Ստեղծողին : Ծնորհապարտ եղիր նաև քո ծնողին, որ կ'աշխատի լոյս տալ ու բանալ մտքիդ աչքը, որպէս զի դու երկու լուսով տեսնաս աշխարհ : Մարդիկ կան, որ կը շրջին աշխարհիս վերայ, կը տեսնան ու չ'են տեսնար. այս մարդիկ մտաւորական լոյսէն զուրկ են. միայն աշխարհի արտաքին երեսն իրրեւ ստուեր կը տեսնան, և չգիտեն աշխարհի ներքին կեանք, բնական և բարոյական օրէնքներ, վարիչներ և շարժման զօրութիւններ և այլն :

Ջանադիր եղիր, որդեակ իմ. որ մտաւորական լոյսդ պայծառ լինի, և որչափ պայծառանայ մըտքիդ լոյս՝ այնչափ պայծառ ու պարզ կը տեսնաս աշխարհ և աշխարհի բաները, դու ստուերի նման չես անցեր աշխարհէս և աշխարհս ստուերի նման չես տեսնար. այլ տիրապէս կը տեսնաս թէ ի՞նչ է մահկանացու մարդոյն կոչումն աշխարհիս վերայ, և ի՞նչ է նորա գործ, վախճան ու նպատակ իւր կենաց մէջ :

Մարդոյն կոչումն և գործ շատ մեծ է աշխարհի վերայ : Աստուած կը ներշնչէ և Մովսէս կը պատմէ, թէ մարդ իւր Արարչապետին տիրական պատկերն զգեցած է. և ի՞նչ է այս պատկերին նմանութեան կնիքն. — անմահ հոգին, և բանաւորութիւն, որով մարդն կը զանազանի բոլոր ստեղծա-

կան արարածներէն, խօսուն լեզուով, բանականութեամբ և հանճարով ճոխացած :

Սակայն դու մի այնպէս հասկնար, որ մարդն Աստուծոյ նոյնատիպ, և ամենայնիւ հաւասար ճշգրտահան պատկերն է : Քա՛ն, եթէ այսպէս կարծուի՝ ամբարշտական մեծամտութիւն է, զի մարդըն իւր բարերար սկզբնատիպ Արարչին մի ամենափոքրիկ տիպարն է. նորա կատարեալ և անհաս իմաստութեան առաջ՝ մի անգէտ մանուկ է, մի նշոյլ է, որ մշտնջենաւոր լուսէն երկրիս վերայ ձգուած է, և յաւիտենական անմահութեան առաջ մի հողակերտ մահկանացու է : Եւ թ'նչ համեմատութիւն կայ կաթ մի ջուր Ովկիանոսի ծովուն հետ, և կաթ մի շոշ՝ արեւու համատարած լուսոյն հետ :

Ուստի պէտք է ողջմտութեամբ այսպէս իմանամք, որ մարդն իւր բանականութեան խելքով ու հանճարով խիստ չափաւոր սահմանի մէջ փակուած է, և նորա բարերար Արարիչն այնչափ ձիւղք ու զօրութիւն շնորհեր է մարդոյն, որչափ կամեցեր է : Այո՛, մարդն այս աշխարհիս հողագնդին վերայ իբրեւ իշխող տիրապետ կարգուած է իւր Արարչապետէն, տիրել բովանդակ երկրին, իշխել ծովուն ու ցամաքին, անասնոց ու թռչնոց, և ինչ որ կան, կը շնչեն ու կը սողան երկրիս վերայ, զորս առ հասարակ մարդոյն հրամանին տակ դըրաւ, ինչպէս կը խոստովանի Գաւիթ թէ « Զամենայն ինչ հնազանդ արարեր ի ներքոյ ոտից նորա » և այլն . . . Աստի կիմանամք և ինչպէս կիմաստասիրեն եկեղեցւոյ վարդապետք՝ թէ Տէր Աստուած

աշխարհիս ամէն բան մարդոյն համար ստեղծեր է , իսկ մարդն՝ Աստուծոյ համար , որ յաւիտեան օրհնէ և փառաւորէ իւր Արարիչն , իւր արդար և առաքինի կեանքով , որպէս ասէ Յիսուս . « Տեսցեն զգործս ձեր բարիս և փառաւորեսցեն զՀայր » : Սակայն կը յաւելում ասել մանաւանդ թէ՛ մարդ մարդուն համար կարգեր է , զի մարդոյն կեանք ընկերական է . մարդն ինքնին առանձին առանձին ոչինչ է , և ոչինչ զանազանութիւն չունի վայրենի կենդանիներէն , որոց բնակութիւն՝ լեռներու խորշեր և անտառներու մէջն է :

Ահաւասիկ այս պատճառաւ կը բարձրանայ մարդոյն կոչումն մեր ընկերական աշխարհին մէջ , և ընկերաբար վարելով իւր կեանքը կը յառաջադիմէ . մինչդեռ անասնոց կեանք նոյն կը մնայ առանց երբէք յառաջդիմութեան : Մարդոյն յառաջադիմութիւն՝ իւր ընկերական կեանքէն է . ապա թէ ոչ՝ մարդն եւս վայրենութեան և անասնոց կարգին մէջ կը մնար , ոչինչ շնորհ չէր իւր լեզուին և խօսակցութեան առաւելութիւն , երբ նորա միտք ու հոգին վայրենութեամբ թանձրացած լինէր : Մարդոյն ընկերական կեանքէն յառաջ եկաւ աշխարհաշինութիւն . մարդիկ աշխարհիս վերայ տիրապէս տիրեցին և տիրապէս կատարեցաւ Աստուծոյ հրամանն :

Դաւիթ կ'ասէ , թէ Տէր Աստուած տիեզերքի ժառանգութիւն բաժնեց . Նրկինքն՝ իւր բաժին առաւ , և Նրկիրը՝ մարդոց որդիքներուն ժառանգութիւն տուաւ . և բովանդակ աշխարհ իբրեւ մի դրախտ զարդարելով յանձնեց մարդոյն , որպէս զի

գործէ ու պահէ զայն : Յոյց կուտայ Տէր Աստուած թէ՛ մարդն աշխարհիս ագարակին մէջ մի գործաւոր մշակ է . պէտք է անդադար աշխատի արդիւնաւորել զայն , և որչափ ժրագործ լինի՝ զաշխարհ մշակութեամբ , շինութեամբ , գործունէութեամբ արդիւնաւորել , այնչափ աւելի կը վայելէ և կը բարգաւաճի իւր կեանք :

Այլ դու մի՛ այնպէս ըմբռնե՛ր , որդեակ իմ , որ ամենահարուստ մեծատունն Աստուած , աշխարհս իւր հարստութեամբ մարդոյն տուաւ իբրեւ սոսկ նիւթական կեանք . որ նա աշխատի , վաստակէ , ուտէ և վայելէ միայն երկրին բարիքը :

Եթէ այսպէս լինէր՝ ոչինչ գերազանցութիւն և առաւելութեան շնորհ չէր ունենար մարդն , երբ նա սոսկ նիւթական կեանքով ապրէր ինչպէս կապրին անասունք :

Գիտենք , մարդ աշխարհին հետ և նիւթական կեանքին հետ կապուած է , բայց իւր մեծ կոչումն կը պահանջէ , որ նիւթականին հետ կապէ բարոյական կեանք . և այդ է միայն , որ կը բարձրացընէ մարդոյն պատիւ և արժանաւորութիւնն . ապա թէ ոչ՝ մարդ կը նուաստանայ ու կը հաւասարի անասնոց :

Ուստի աշխարհիս վերայ մարդոյն կոչումն , պատիւ , փառք , արժանաւորութիւն՝ իւր գործքերու կշիռն է . նա ինչ վիճակի մէջ կը լինի թող լինի . նորա նուիրական պարտիքն է ճանչնալ իւր կոչումն , ճանչնալ մարդկութեան վայելուչ կեանք , ճանչնալ նա և թէ ինքն այս աշխարհիս վերայ դիպուածով և ունայնարար չ'է եկեր . այլ մեծամեծ

պարտիքներ կատարելու համար ծներ է , քանի որ կեանք ունի՝ պէտք է գործէ . վասն զի մահն ու գերեզման գիշեր կը բերեն , յորում այլ եւս մարդ կարող չ'է գործել : Այս աշխարհ մարդոց առաքինութեան ասպարէզն է , ով որ ընթանալ գիտէ՝ նա միայն մրցանակ կ'առնու :

Կարգա Սուրբ գիրք , կարգա Հայոց աշխարհի պատմութիւն և տես թէ առաքինի ողիներ ինչպէս ընթացան : Նոյ իբրեւ այր կատարեալ՝ արդարութեամբ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց . Աբրահամ հաւատով ընթացաւ մրցանակն առեց . Յակոբ ժուժկալութեամբ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց . Յովսէփ ողջախոհութեամբ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց . Մովսէս Աստուծոյ ժողովուրդին իբրեւ առաջնորդ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց . Յովբ համբերութեամբ ընթացաւ՝ մրցանակն տռեց . Յեսու յաղթութեամբ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց . Սամուէլ հնազանդութեամբ ընթացաւ՝ մրցանակն առեց . Դաւիթ ապաշխարելով ընթացաւ՝ թողութեան մրցանակն ընդունեց : Յիսուս Դաւիթի որդին խաչակրութեամբ ընթացաւ՝ առեց այն մրցանակն և անունն , որ ի վեր է քան զամենայն անուն : Առաքեալք նոյն խաչակրութեամբ ընթացան՝ մրցանակն առին , Հայրապետք եկեղեցին բարեզարդելով ընթացան՝ մրցանակն առին . Վարդապետք ուսուցանելով ընթացան՝ մրցանակն առին . Սուրբ Գրիգոր , իւր Որդիք և Թոռունք Հայոց աշխարհի համար ընթացան՝ մրցանակն առին , Սուրբն Սահակ ու Մեսրոպ , աչակերտներով հանդերձ գրելով Թարգմանելով ընթացան՝ մրցանակն

առին . քաջն վարդան իւր ուխտադիր խմբով խա-
չով ընթացան՝ մրցանակն առին . և այլ ո՞ր մէկ
համբամ քեզ Հայոց աշխարհէն , որք առաքինական
վաստակով ընթացան մրցանակն առին :

Թողունք անցեալ աշխարհի առաքինեաց դա-
սըն , Թողունք եկեղեցւոյ սուրբ նահատակներ , որ
արիւնով ընթացան . ներկայ քաղաքակիրթ աշխար-
հին մէջ մտնենք : Ո՛վ կարող է համար բերել այն
աշխատաւոր առաքինեաց թիւը , որք զօրհանա-
սլազ կը տքնին և կ'ընթանան աշխարհիս ասպարէ-
զին վերայ , հանձարով , գիւտերով , արուեստով ,
աշխարհաշինութեամբ , մեծագործութեամբ և այլ
բազմադիմի շահաւէտ և արդիւնաւոր վաստակնե-
րով ճոխացուցին լիացուցին մարդոյն ընկերական
կեանք . Հեմ յիշեր գրիչներ և մամուլի անխոնջ
թեւերը , որ զտիւ և զգիշեր լոյս տարածելով կը
լրսաւորեն մարդոյն մտաւորական աշխարհ :

Արդ կ'աւարտեմ այս դասը , և ուխտիւ կ'ա-
ւանդեմ քեզ . ծանիր , թէ ի՞նչ է քո կոչումն աշ-
խարհիս վերայ , և համեմատ ընթացիր քո կոչ-
մանդ , որ հասնիս նպատակին և մրցանակն ընդու-
նիս : Թէ իբրեւ հաւատացեալ՝ բոլոր սրտով պաշ-
տէ քո տէր Աստուած . Թէ իբրեւ աշխարհի մարդ՝
քաղաքավարութեամբ առաքինացիր . Թէ իբրեւ
ազատ մարդ՝ մի ստրկանար , այլ սլաշտպանէ մարդ-
կութեան պատիւ . Թէ իբրեւ իշխան՝ օրէնքով իշ-
խի , արդարութիւն և իրաւունք սիրէ , Թէ իբրեւ
հարստակ՝ օրէնքով հնազանդիր . Թէ իբրեւ եկե-
ղեցւոյ հովիւ՝ հօտիդ վերայ անձնադիր եղիր . Թէ
իբրեւ գառն՝ արածող հովուին հետեւիր . Թէ իբ-

րեւ ընկերական մարդ՝ ընկերական պարտիքներ սիրով կատարէ և միանգամայն ճանչցիր իրաւունքը . թէ իբրեւ հայ և հայու զաւակ՝ ազգդ սիրէ . թէ իբրեւ Աւետարանին ընդհանուր մարդասիրութեան աշակերտ՝ ամէն մարդ անխտրապէս սիրէ :

Մի բան եւս պատուէր տամ քեզ , միշտ յուշիդ պահէ Պօղոսին խրատ , ուր և կը լինիս , թէ հայրենեաց և թէ օտար աշխարհի մէջ անդրդուելի կաց կոչմանդ վերայ , կարճամտութեամբ կրօնէ ի կրօն մի փոխուիր : Հայոց աշխարհի զաւակն ես . Հայաստանեայց ազատ եկեղեցւոյ ազատ որդեգիրն ես , ի նոյն կաց և ի նոյն մեռիր . թող հայ ժողովուրդ տանի թաղէ զքեզ քո հարց ու նախնեաց գերեզմանին ծոցը :

Դ Ա Ս Բ .

Տ Ի Ե Ջ Ե Բ Ք

ԲՆՃԿՈՆ ԵՒ ԲՈՐՈՇՈՎՈՆ ՕՐԷՆՔ

Արարեր զլուսին վա-
սրն ծամանակի , ա-
րեգակն ծանեաւ թգ-
ծամ մտանելոյ իւրոյ .
Ստղմու ձԳ . ԳԼ :

ՍՐԱՏԵՍ ես , որդեակ իմ Սամուէլ , աչքդ բաց
նայէ տիեզերքին վերայ . դարձիր դու խորապէս
մտաքնին եղիր . զի տէր Աստուած իւր պետական
աթոռը երկնից մէջ դնելով՝ բոլոր տիեզերքը՝ բը-
նական և յաւիտենական օրէնքով կը կառավարէ .
իւր օրէնքներն անշարժ և անփոփոխ են և ոչ ոք
կարող է զայն շրջել կամ խախտել . ինչպէս աշ-
խարհիս դրական և քաղաքային անհաստատ օ-
րէնքներ . զորս միոյն մատ կը գրէ և միւսին կեղ-
ծանէ :

Բնական օրէնքով կը դառնայ արեւը , կը ծա-
գի առաւօտ , լոյս կուտայ տիեզերաց , յերեկուն ի
մայր կը մտնէ : Արեւը մեր կեանքին և ժամանա-
կին չափն ու կշիռն է . կորոչէ մեր օրեր , տարին
ու դարեր , Թող այս՝ իւր լուսով ու ջերմութեամբ
կը կենդանածնէ մեր աշխարհ , մարդիկ նորա լու-
սոյն տակ կը գործեն . եթէ անլոյս մնան կը դա-

դարին . « Ելանէ մարդ ի գործս իւր , ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչեւ յերեկոյ » : Աստի կ'իմանամք եթէ բնական աշխարհին լոյս պէտք է . որ մարդիկ գործեն . քանի՞ առաւել պէտք է լոյս մարդոյն մտաւորական աշխարհին , որ կարենան ուղղութեամբ գործել :

Բնական օրէնքով գիշերավար լուսին մերթ կը նուազի և մերթ կը լրանայ , կը մեռնի և դարձեալ կը ծնի , իւր շրջանն երեսուն օր է . և այս թուով կը չափէ ամիսը , և տասն երկու ամիսով մի տարին կը բոլորէ : Երկնականմարին այս երկու մեծ լուսաւորներ մեզ նման բանաւոր մարդ չ'են . բայց բնական օրէնքով գիտեն կատարել Աստուծոյ կամք , ինչպէս սաղմոսելով Արարչին մեծագործութիւնը կը հռչակէ Դաւիթ . « Արարեր գլուսին վասն ժամանակի և արեգակն ծանեաւ զժամ մտանելոյ իւրոյ » :

Աստեղագէտ չեմ , որ երկնից բովանդակ համաստեղութեանց վերայ ճառեմ և ծանօթութիւն տամ քեզ , թէ որպէս տիեզերքի անհուն տարածութեան մէջ կը շարժին կը դառնան , մերթ կերեւին մերթ կաներեւութանան , և այս ամէն անսայթաք ընթացքը բնական օրէնքով կը կատարեն , և երբէք զիրեար չեն դիմահարեր : Դու կը տեսնաս մարդիկ աշխարհիս վերայ կը շրջին , շատ անգամ իրենց գլուխը իրարու զարնելով կը պատահեն : Երանի՛ թէ մարդոց գլուխներն եւս ճանչնային իւրաքանչիւր իրենց սահմանն ու շրջան :

Դառնանք երկրիս վերայ : Մեծն Ովկիանոս երբեմն իւր ահեղ ալիքներով կուռի կը լեռնանայ և

դարձեալ գաշտանալով իւր տեղը կը խաղաղի , այդ եւս բնական օրէնքով է . զի ծովերու ամենիշխան Տէր՝ մանր աւազով պարիսպ քաշեր է ու մռնչող ալիքներուն դէմ սահման դրեր է , որ անդըր չ'անցնին ու չ'ողողեն երկիրը : Երանի՛ թէ այդպէս մի սահման եւս մարդոյն համար դնէր գերիշխան տէր , և իւր մէջ փակէր աշխարհակալութեան ոգին . որպէս զի արեան ծովերով չողողէր խեղճ ժողովուրդը :

Ռամիկն՝ բնագէտ չ'է որ տեսնայ , այլ միայն զարմանալով փառք կուտայ Աստուծոյ . նա չը գիտէ թէ ի՞նչպէս յամարան անձրեւ կուգայ և ձմերան ձիւն . մեր մամիկներ մեզ կը պատմէին թէ հրեշտակներ ալիւրի նման ձիւն կը մաղեն երկրիս վերայ , մերթ մանրիկ մանրիկ , և մերթ խոշոր խոշոր :

Բայց դու գիտես , որ ծովէն ու ցամաքէն արեւուն զօրութեամբ գոլորշիներ ի վեր կը բարձրանան և խտանալով ամպ կը լինին . ամպերէն անձրեւ և ձիւն կը տեղան երկրիս վրայ , աղբիւրներ ու վտակներ յորդելով կառատանան , գետերու մէջ կը վազեն , գետերն եւս կերթան ի ծով կը թափին . և այսպէս ծովու ջրեր չրջան կառնուն , ոչ կը նուազին և ոչ կառուելուն , ինչպէս կը դիտէ մեծն Սողոմոն թէ « Ամենայն ուղիք ի ծով գնան . և ծով ոչ լնու , ի տեղի յոր ուղք գնան , անդ նոքին դառնան ի գնալ » : Ահաւասիկ զարմանալի այս անդրադարձութիւնն եւս բնական օրէնքով է , որ ծովեր ու ջրեր նոյն քանակութեան մէջ կը պահէ . որչափ և որքան են

ի սկզբանէ անտի՛ նոյն պիտի մնան մինչեւ ցյա-
ւիտեան. զի Տէր Աստուած ամէն բան չափով և
կշռով ստեղծեր է :

Ո՛վ, քանի՞ զարմանալի է Արարչին կարգադը-
րութիւն, զմեզ շրջապատող տարերք բոլորն եւս
բնական օրինաց տակ հնազանդելով՝ նորա հրա-
մանը կը կատարեն : Դու կը տեսնանս երբ գարուն
կուգայ, գիտես թէ մեռած ցուրտ հողագնդիս նոր
յարութիւն կուտայ, բոլոր բուսական տարերք
մայրենի հողին ծոցէն ի վեր կը զարթնուն. կը
ծլին կը բողբոջին, նախ տերեւներ կը բանան և
ապա կը ծաղկին, յամարան կը ստղաբերեն, յաշ-
նան տերեւաթափ կը լինին և ի ձմերանկը դադա-
րին գործելէ. և երբ ցուրտ կը ցամքեցնէ բու-
սականներու վերի մասն՝ ի ներքուս ջերմիկ հո-
ղին տակ կը սնանին արմատներ և կը յղանան սեր-
մեր, այդ եւս յաւիտենական ու բնական օրէն-
քով է : Հուժկու հոգերն եւս բնական օրինաց զօ-
րութեան տակ կը հպատակին. մերթ հիւսիս կը
չընչէ, մերթ հարաւ, մերթ արեւելք մերթ ա-
րեւմուտք : Երկնից և երկրի դատարկութեան մէջ
գիտես թէ պատերազմ բանալով կը մրցին իրարու
դէմ և կը յաղթահարեն վիրեար :

Դաւիթ կը գիտէր այս և կը հրաւիրէր տա-
րերք, որ օրհնեն զտէր Աստուած. « Օրհնեցէք
զՏէր, հուր և կարկուտ, ձիւն և սառն, հողմ և
մրրիկ, որք առնէք զբան նորա : »

Այսպէս եւս ամէն շնչաւոր կենդանիք նոյն
բնական օրէնքով կը վարին. տես դու, ճնճղուկ
իւր բոյն ծառի ճղի վերայ կը դնէ. տնասէր ծի-
ծառն իւր կաւակերտ բունիկ տան գերանի կողէն

կը կախէ , ընտանի հաւն ի թուխս կը նստի , ամէնքն եւս իրենց ժամանակին ձագեր կը հանեն . կաթ տալով կը սնուցանեն և երբ մեծնան թեւաբոյս լինին՝ ազատ կը թողուն :

Այն հզօր առիւծ՝ որ բոլոր կենդանեաց իշխող թագաւորն է , և իւր պալատ անտառներու խորերն են , ուր և կը ծնի կորիւնները . որք երբեմն առ քաղցի կաղաղակեն . դուցէ Դաւիթ իւր հովութեան մէջ տեսաւ ու լսեց նոցա մռնչիւն , ուստի կասէ . « Կորիւնք առիւծոց մռնչեն և յափշտակեն , խնդրեն յԱստուծոյ զկերակուրս իւրեանց : Ի ծագել արեւու ժողովին և ի մորիս իւրեանց դարդարին » :

Կուզե՞ս բնութեան Արարչին մեծագործ կարգադրութեան վերայ սքանչանալ , զոր նա կը գործէ բնական օրինաց ձեռքով , հիացեալ ողւով կարդա հարիւր երեք գլուխ Սաղմոսն , որ այսպէս կսկսի . « Օրհնեա անձն իմ զտէր , տէր Աստուած իմ , մեծ եղեր յոյժ . և այլն » : Այս գլուխ ծայրէ ի ծայր վսեմագոյն նկարագիր մի է բնական օրինաց , զոր կը հանէ Դաւիթ օրհնելով ու սիառաւորելով զմեծագործն Աստուած :

Իսկ բանաւոր և ազատ մարդ , որ իւր խելքով ու հանճարով կիշխէ երկրիս վերայ և մերթ եւս տարերաց դէմ կը մրցի . կը մեծամտի որ հողմեր , ամպեր , ծովեր , ալիքներ , եղանակն ու ժամանակ անսան ու հնազանդին իրեն : Բայց նա եւս բնական օրինաց իշխանութեան տակ նուաճուած է . կը ծնի , կաթով ու հացով կապրի , կաճի ու կը զարգանայ . հուսկ յետոյ կը ծերանայ և կը մեռ-

նի , հողէն ի մարդ , և մարդէն ի հող կը դառնայ անդրէն . ուստի տիրական մարդն եւս բնական օրինաց հպատակ ծառայն է : Միայն թէ մարդն ազատակամ է , իւր կեանք և գործեր վարելու համար : Միթէ առիւծն եւս ազատ չ'է՞ անտառավայրին մէջ շրջել և իւր որսեր հոգալ : Արծիւն ազատ չ'է՞ օդային թաղաւորութեանց մէջ ազատաբար սաւառնել . և իւր գահը դնել բարձրագագաթ լեռներու վերայ :

Բաւ է այսքան , որդեակ իմ , ես բնախօս չ'եմ , որ բնական օրինաց գիտութիւնն ընդարձակ հըմտապէս ճառեմ քեզ . այժմ սկսիմ համառօտել քեզ բարոյական օրէնք , որ միայն բանաւոր մարդոյն կը վերաբերի :

Ինչպէս բնական օրինաց , նոյնպէս և բարոյական կամ գրաւոր օրինաց աղբիւրը նոյն յաւիտենական իմաստութիւնն է . և ինձ այնպէս կը թուի երբ տէր Աստուած նախամարդն ստեղծեց՝ նորա սրտին և ոգւոյն մէջ դրոշմեց մի միայն խղճի այս օրէնքը : « Զամենայն զոր ինչ կամիցիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ , այնպէս արարէք և դուք նոցա » : Այս գերագոյն ու կատարեալ օրէնք մարդոյն համար շատ բնական ու բաւական էր , եթէ մարդն անեղծ պահէր զայն ու չը զեղծանէր : Ադամէն սկսեալ մինչեւ ի Մովսէս բոլոր նահապետներ զարմերով զաւակներով հանդերձ այս օրէնքով վարուեցան , որք առ հասարակ արդար հանդիսացան աշխարհի և Աստուծոյ առաջ :

Իսկ այն ազգ և ժողովուրդ , որ սոյն խղճի օրինաց գիւրը քերեցին իրենց սրտէն , ապականե-

լով ապականեցան ու եղծաւ մարդկութեան պատիւը : Սորա համար Տէր Աստուած մի անդամ չըրհեղեղով լուաց երկրին երեսը , ողողեց ամբարիւտ մարդոց մեղքերը , միայն արդար նահապետ մի թողուց իբրեւ արմատ նոր սերնդեան :

Գերագոյն օրէնադիր Աստուած , որ զօրհանապազ մոլորեալ մարդոց ուղղութեան համար կը հոգայ . նա իւր ծառայն Մովսէս պատգամաւոր ընտրեց և նորա ձեռքով շատ բարոյական և գրբաւոր օրէնքները տուաւ իւր ընտրեալ ազգին : Այս ընդարձակ և ընդհանուր օրէնքներէն կան , որ կրօնի պաշտաման կը վերաբերին , այսինքն քահանայական և ծիսական օրէնքներ . կան նաեւ որ մասնաւոր խրատներ և պատուէրներ են , որ սըրտի փափկութեան և գթութեան կը վերաբերին , զոր օրինակ . կը պատուիրէ որ զգառն ի կաթն մօր չը մորթեն . չը դպին ճնճղուկի բունին՝ երբ նա ձագեր հաներ է , կամ գրաւ չ'առնել երկանի մի քարն , որ տան պիտանի գործիքն է , և այլն :

Իսկ հիմնական և բարոյական մեծ օրէնքներ Տասնաբանեայ պատուիրաններն են , որ բանաւոր մարդոց ընկերական կեանքին պարտուց և իրաւանց սահման կը դնեն . որք դարձեալ ամբողջ այս ամէն օրէնքներ խղճի օրինաց աղբիւրէն կը բղխին :

Մովսէս իւր օրէնքով իշխեց մինչեւ ի Քըրիստոս , եկաւ փրկիչ Յիսուս , որ շնորհք և ճմարտութիւն էր . նա եւս իւր Աւետարանի ձայնով ու տառով նոյն խղճի օրէնք կրկնեց , « Զամենայն զոր ինչ կամիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ և այլն » :
Յիսուս այս յաւիտենական հիման վերայ հաս-

տատելով իւր շնորհական օրինաց բարձրագոյն շէնքը՝ ասաց . Մարդիկ, սիրեցէք միայն, և բաւ է : Մովսիսի օրինաց ծրագիրը թերի էր, Յիսուս լըրացոյց զայն : Եւ գիտե՛ս թէ ի՛նչ զանազանութիւն կայ Մովսիսին և Յիսուսին մէջ, միոյն օրինաց դրքէն մահ կը հոտէր, իսկ միւսոյն՝ Աւետարան և կեանք . միոյն մէջ միշտ պատժական փոխարինութիւն կար, իսկ միւսոյն՝ միշտ շնորհք եւ ներողութիւն . և ո՛րչափ, գիտե՛ս, մինչեւ եօթանասնիցս եօթն , այսինքն անկէտ և անասանման : Մովսէս սուրն յազդերէն կախած իսկոյն յանցաւորին վճիռ կը հատանէր . Յիսուս Պետրոսին ասաց, սուրդ ի պատեան դիր, զի ես կեանք տալու համար եկայ :

Մուներ դիր, որդեակ իմ, Յիսուսի ներող մարդասիրութեան առաջ . պարանոցդ ծռէ և ան նորա քաղցր լուծը և փոքրողի բեռն : Մանիր, որ Աւետարանի բարոյական օրէնք մեր աշխարհի վայրենի վիճակը յեղաշրջեց . մարդոյն ստրկական վիճակը բարձրացոյց, դերութեան շղթաներ խորտակեց և ասաց . « Այսուհետեւ ազատ էք ի Քրիստոս Յիսուս : » Եթէ այսօր գիտութիւն և քաղաքակրթութիւն կը պարծի, այդ յառաջդիմութիւն՝ Աւետարանի ազատութեան շնորհն է . այսպէս կը խոստովանին աշխարհիս բոլոր ողջամիտ իմաստասէրները :

Մուներ գիր նաև քո մեծադործ Արարչին առաջ, որ իւր ձեռակերտն տիեզերք այսպէս բնական ու յաւիտենական օրէնքով կը կառավարէ : Եւ դու՝ մինչ կենդանի ես աշխարհիս վերայ, կոյր

Թերեհաւատ մի լինիր, ինչպէս աշխարհիս անըզ-
գամներ .և անմիտներ: Այլ Դաւիթի նման հիանա-
լով գոչէ « Որպէս զի մեծ են 'գործ քո, Տէր, և
այլն »: Եթէ հասնի քեզ, որ Նեւտոնի չափ ներ-
հուն լինիս, ու քննես տիեզերաց օրէնքին բնա-
կան կարգն ու շարժումն, այնչափ առաւել զար-
մացիր և օրհնէ քո զարմանագործ Արարիչը: Եթէ
ուամիկն սոսկ աչքով կը դիտէ տիեզերք, կը հաւա-
տաց առանց գրի ու գիտութեան, յամենայն ժամ
փառք կուտայ և լիաբերան կ'օրհնէ իւր ստեղ-
ծող. քո պարտիքն այլ ևս կը մեծնան ու կառա-
ւելուն, երբ տիեզերաց օրէնքներ քննելով նո-
րա վերագոյն Արարչապետ գիտութեամբ ճանչ-
նալ կուզես. ծանիր ուրեմն, որդեակ իմ, որ հե-
թանոս իմաստասիրաց նման սոսկ աստուածագէտ
չը լինիս առանց արժանապէս պաշտելոյ զայն:

Դ Ա Ս Դ

ԱՆՀԱՆԱՍԱՐ ԿԵԱՆՔ

Մ Ա Ր Կ Կ Ո Շ Ի Ն Ը Ն Կ Ե Ր Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Թէ մարդիկ աշխարհիս վերայ եւ արեւուն տակ անհաւասար կերելին, հողին ու գերեզմանի բաւարարին տակ կը հաւասարին :

ՄԱՐԳԻԿ Հաւասար կը ծնին, անհաւասար կ'ապրին և հաւասար կը մեռնին :

Անհաւասարութիւն չ'է թէ միայն մարդկային ընկերութեան մէջ, այլ և ընդհանուր տիեզերքին մէջ կ'երեւի: Աչքդ բաց ու տես, որդեակ իմ, որ ամէն բան զանազան ու աննման կը տեսնաս, թէ երկնից երես թէ երկրիս վերայ թէ բովանդակ աշխարհիս բնական արարածոց մէջ և թէ մարդոյն նիւթական և բարոյական կեանքին մէջ: Մարդ պէտք է ափշի, հիանայ և օրհնէ իւր մեծագործ Արարիչը, որ ամէն բան զանազան և աննման յօրիներ է և կը յօրինէ: Սորա մէջ կ'երեւի Արարչին անհուն զօրութիւն, անհուն իմաստութիւն և անհուն հանճար. որ ստեղծեալ իրաց թէ արտա-

քին ձեւն ու պատկեր և թէ ներքին բնական զօրութիւններ, ամենայն ինչ, իրարու աննման, զանազան ու անհաւասար են, և այս անհաւասարութեան մէջ ամենայն ինչ չափով ու կշռով համեմատ կարգադրելով՝ անհաս և անհաւասարն Աստուած կը յօրինէ և կը վարէ տիեզերք :

Աչերդ յառէ, որդեակ իմ, գէպ երկնից կամարը, ամենարուեստ Արարչին զարմանազործ ձեռաց հրաշակերտ գործեր տես, համայն աստղեր մեծութեամբ, լուսով, դրիւք և շարժումով զանազան են, արեւն և լուսին՝ զանազան են . չ'գիտենք ու չ'ենք զօրեր՝ տեսնալ թէ այլ եւս ո՞րչափ անզանազան էակներ կան երկնաշխարհին մէջ : Դարձիք գէպի մեր երկրագունդը՝ նոյնպէս ամենայն ինչ զանազան և անհաւասար կը տեսնաս : Յամաքն անհաւասար, լեռներն անհաւասար, դաշտերն անհաւասար . աղբիւրներ, վտակներ, գետերն առ հասարակ անհաւասար, ծաղիկներն անհաւասար, ծառերն անհաւասար, գոյներով, ձեւերով, համով, հոտով և ներքին զօրութեամբ, բնաւին անհաւասար : Սոյնպէս բոլոր կենդանեաց սեռն նոյն անհաւասար օրէնքին տակն են : Անհասարութիւն դու պէտք չ'է այնպէս հասկնաս թէ միայն տարասեռ իրաց մէջ կերեւի . այլ մի և նոյն տեսակին մէջ անհաւասարութեան հրաշք կը տեսնուի : Ծաղկանց թաղուհին վարդ, իւր տեսակին մէջ գոյնով, հոտով, ձեւով և նոյն իսկ թերթերով անհաւասար է . նմանապէս բոլոր ծաղիկներ : Խնձորենին իւր տեսակին մէջ պտուղներու մեծութեամբ և գոյնով անհաւասար է . սոյնպէս բոլոր պտղատու

ծառերը : Մտիր մայրի անտառը , անդ եւս կը տեսնաս մեծութեամբ , բարձրութեամբ և ճիւղերու ընդարձակութեամբ իրարմէ անհաւասար են , մի և նոյն ծառի տերեւներն անգամ հաւասարութիւն չ'ունին :

Իսկ մարդն , որ բովանդակ արարածներէն հըրաշակերտն է , այդ անհաւասարութեան հրաշքն աւելի ունի . թէ ներքին և թէ արտաքին ամէն հանգամանքներով անհաւասար է իւր ընկերին հետը : Ուղեղն անհաւասար , միտքն անհաւասար , իղձն ու ոգին անհաւասար , վարքն ու բարք անհաւասար , երեսն ու դէմքն անհաւասար . ձեռն ու մատուցք և ոտքն անհաւասար , քայլերն անհաւասար , ուժն անհաւասար բոլոր զգայական անգամներ՝ ձեւով ու զօրութեամբ անհաւասար : Եւ նոյն իսկ մի մարդոյն վերայ անհաւասարութեան օրէնքը յայտնապէս կը տեսնուի , աչքեր , ականջներ , ձեռքեր , ոտքեր անհաւասար են իրարու :

Այս ընդհանուր նկարագրէն յետոյ , այժմ՝ ըսկըսինք մարդոց ընկերական կեանքին անհաւասարութեան նկարագիրը հանել , որ մեր այս դասին նպատակն է :

Մարդկային ընկերութիւն և քաղաքային աշխարհ նոյնպէս անհաւասար տարերքներէն կազմուած է : Աշխարհ՝ աշխարհի հետ , ազգ՝ ազգի հետ , ժողովուրդ՝ ժողովուրդի հետ , թագաւոր՝ թագաւորի հետ , իշխան՝ իշխանի հետ , կառավարութիւն՝ կառավարութեան հետ , զօրութիւն՝ զօրութեան հետ , հարստութիւն՝ հարստու-

Թեան հետ, և այլ շատ բաներ ու հանգամանքներ իրարու հետ անհաւասար են :

Այլ նոյն իսկ մի աշխարհ, մի թագաւոր, մի ազգ և լեզու՝ անհաւասար տարերքներով կազմուած է : Կը զարմանաս, թէ որ ասեմ քեզ, որդեակ, թէ աշխարհիս մարդկային ընկերութեան հզօրագոյն կապն անհաւասարութեան օրէնքն է, որ թագաւորը՝ հպատակ ժողովուրդին հետ, իշխան՝ գաւառին հետ, զօրավար՝ զօրքերուն հետ, առաջնորդ՝ եկեղեցւոյն հետ, ամուսին՝ ամուսնոյ հետ, ազգական՝ ազգականի հետ, բարեկամ՝ բարեկամի հետ կապեր է. և բոլոր անհատական մարդիկ այդ անլոյծ կապով միացնելով՝ մեր ընկերական տարերք կազմեր է :

Եթէ ասես, արդեօք ևս բարի ու լաւագոյն չէ՞ր լինէր որ այդ անհաւասարութիւն բնաւ չլինէր. թէ մեր կեանքի պիտոյք, թէ մարդոյն նիւթահան և բարոյական զօրութիւններ, այսինքն հաւասար ծնելով՝ հաւասար ապրէինք. աշխատութիւն հաւասար, հացն ու սեղան հաւասար, մեծն ու փոքր հաւասար, մարդիկ առ հասարակ և ամենայն ինչ հաւասար :

Այո՛, որդեակ իմ, շատ անգամ քեզ նման կը դատեն միամիտ, բարեսիրտ և գորովահոգի մարդիկ, կարեկցելով մեր ընկերական թշուառութեանց վերայ, որ մեծ մտամբ ապերջանիկ կեանք կը վարեն աշխարհիս երեսը. չարչարուած, աշխատութեան մէջ մաշուած, ստրկացած ու կորացած են երկաթէ լծերուն տակ, աղքատութեան ու կարօտութեան մէջ :

Այդ քո դատաստանը՝ մեղադրանք մի է, զոր մարդիկ մինչեւ երկնից նախախնամութեան զէմ կը հանեն, արտոնջելով որ աշխարհիս կեանքը անհաւասարութեան մէջ դրեր է, մին երջանիկ կը լինի և օւրիշի մի թշուառութեամբ կ'ապրի: Մին գլուխ կը լինի և միւսն ոտք, մին կը տիրէ և միւսն կընկճի, մին ցյառ կուտէ և միւսն սովամահ կը կորնչի . և այլն :

Խօսիմ քեզ, որդեակ, որ դատաստանիդ մէջ ուղղախոհ լինիս : Նախախնամող կարդադրիչ իմաստութիւնը կամեցեր է, որ այդ անհաւասարութեան կապով մարդկային ընկերութիւն կանգուն և կենդանի մնայ : Եթէ մեր ընկերական կեանքը ամենայնիւ միօրինակ հաւասար լինէր, այլ ևս ընկերական միութիւն չէր մնար աշխարհիս վերայ, բոլոր յարակցութեան կապերը կը քանդուէին . և պէտք էր յայնժամ մարդիկ ապրէին այնպէս՝ ինչպէս կապրին անասուններ :

Եթէ մեր ընկերական կեանք հաւասար լինէր, և մարդիկ երբէք իրարու ձեռնտուութեան չի կարօտէին, այնուհետեւ մարդոց մէջէն կը բարձուէր բովանդակ արդարութիւն, կ'եղծանէին առ հասարակ պարտք և իրաւունք, կ'եղծանին մարդոյն ազատութեան կամք և բնաւորութեան օրէնքներ, կը մեռնէր մարդոյն մէջ յառաջդիմութեան՝ ոգին և մրցումն, աշխատութիւն կը դադրէր և հանձարը մարդոց ուղեղին մէջ թմրած անչարժ կ'մնար : Ազատ մարդ՝ հարկի տակ պիտի ապրէր առանց բանաւորութեան : Այնուհետեւ մարդոյն կեանքը խորհրդով հանձարով ու յառաջդիմութեամբ չէր

բարդաւաճներ, այլ կը չքանայր իւր մտաւորական կարողութեան մէջ, և հոն կը մնար մարդ՝ ուր կան այժմ Ափրիկէի և Ամերիկայի հեռաւոր վայրենիները. որոց կեանքը անասնոց կեանքէն եւս վատթարագոյն է. իբրեւ մարդ ծնիլ, մարդ անուն կրել, և անասնաբար ապրիլ, բարին ու չար, լոյսն ու խաւար չորոշել:

Մանիր ուրեմն, հանճարեղ որդեակ իմ, թէ մարդոյն Արարիչ՝ մարդն ընկերական, բանաւոր և ազատակամ ստեղծեր է. նորա լեզուն և ոտքեր ընական օրէնքով չէ կապեր, որ չի խօսի և չը յառաջադիմէ, ինչպէս անասնոց սեռ, որ իսկզբանէ անտի ուր որ են՝ անդ կան ու կը կենան: Իսկ մարդոյն և ընկերական կեանքին մէջ միջոց զօրութիւն մի կայ, որ ամէն կարգի և վիճակի մարդ կը մղէ և կը վարէ դէպ ի յառաջդիմութիւն. և այդ մղիչ ու շարժիչ զօրութիւնը՝ ուրիշ բան չէ, քան թէ իւրաքանչիւր մարդոց անհաւասարութեան վիճակ և կեանք:

Սորա համար բովանդակ մարդկային ընկերութիւնը մի զմիով ել և էջ առնելով՝ կը նկրտին և կը ձգտին և միշտ քան զընկերս առաւելու:

Թագաւոր կը ձգտի իւր գահն իւր աթոռակիցներէն բարձր դնել, և մերթ եւս աշխարհակալել: Իշխանը կը ձգտի իւր իշխանակից ընկերէն յառաջ անցնիլ. զօրապետն զը ձգտի իւր զինակիցներէն աւելի յաղթանակ տանել. հարուստն կը ձգտի իւր հաւասարէն աւելի եւս հարստանալ. աղքատն կը ձգտի իւր թշուառութենէն ազատիլ: Բովանդակ ժողովուրդ կը ձգտի աշխարհիս հրա-

պարակին վերայ մէն մի իւր ընկերէն անցնիլ, կամ հաւատար երթալ և կամ եթէ չկարէ առաւելուլ՝ գէթ յետս մնալով չնուագիլ: Այնպէս նաեւ գիւտի հանճարներ գերազանցել կը մրցին, դրոց հեղինակներ մատենագրելով կը մրցին: Մամուլի, ազատութեան խմբագիրներ ազատաբանելով կը մրցին. ճարտասաններ իրաւաբանելով կը մրցին. վարդապետներ ուսուցանելով և դաստիարակելով կը մրցին. ձեզ նման պատանիք յառաջագիմելով կը մրցին:

Արդ երբ ընկերական անհաւասարութենէն կը ծնին այսչափ յառաջգիմութեան մրցանակ տանողներ, խելամտութեամբ նկատել պէտք է որ մեր ընկերական անհաւասարութիւնն՝ իւր յոռի ծընունդներ եւս ունի: Անտի կը ծնի նախանձ ու մախանք, որոյ ապացոյց և օրինակ Յովսէփայ ծաղկեայ պատմուճանն է. անտի կը ծնի բռնութիւն և զրկանք, երբ զօրաւոր զտկարն միշտ նուաճելով կը յաղթահարէ և կը հարստահարէ. անտի կը ծնի անյադ արծաթսիրութեան մոլեգին ախտ. անտի կը ծնի մեծամիտ տիրապետութեան ոգին, անտի կը ծնին այլ և այլ թշուառութիւններ, և կապականեն ընկերական կեանք: Բայց ինչպէս ուրիշ դասերուդ մէջ բացատրած եմ թէ՛ ամէն լոյս իւր խաւարն ունի. ամէն գեղեցիկ իւր տգեղ մասն ունի, և ամէն առաքինութեան հետ՝ մոլութիւն համընթաց է, և առաքինութեան ծընունդ միշտ երկուորեակ է: Երբ զբարին ծնի, չարն եւս անդէն գիտես թէ ի միասին ծնունդ կառնու, ինչպէս Նսաւ: Եւ միթէ ծնողքն եւս

չար ու բարի զաւակներ մի և նոյն արգանդէն չե՞ն ծնիր : Ուստի բնական օրինաց ուղիղ հետեւանքն է , որ անհաւասար կեանքէն անհաւասարութիւն ծնի :

Լիզուրկոս , Սպարտացի մեծ օրէնսդիր , ուզեց այդ բնական օրէնքին դէմ կռուիլ ու ջնջել զայն . օրէնքով ոսկին և արծաթ հալածեց իւր աշխարհէն . որպէս զի ագահութեան ընչաքաղցութիւնը բառնայ հարուստներու սրտէն . և հասարակաց սեղան հաստատելով օրինադրեց , որ աղքատ և հարուստ մի և նոյն սակաւագէտ սեղանին վրայ հաւասար ընկերութեամբ ուտեն զհաց : Օրէնք դրաւ , որ հարուստներու հայրենի կալուածները երկրի ընդհանուր ժողովուրդին վերայ իբրեւ հաւասար ժառանգութիւն լարարածին լինին : Եւ այսպէս բոլոր Սպարտացի ժողովուրդ , իբրեւ մի ընտանիք և գերդաստան կազմելով՝ կը հաւատայր այդ անբանաւոր օրէնսդիրն թէ՛ կարող եղեւ անհաւասարութեան օրէնքը իսպառ եղծել իւր աշխարհէն : Ուստի մտաբերեց երթալ ի Դեղրիս պատդամ ընդունել թէ՛ արդեօք իւր օրէնքներ՝ դիցն առաջ հաճոյ եղեր ե՞ն , ու երբ իմացաւ թէ խիստ հաճելի թուեր են դիցն , անդ ինքնասով կամակար մեռաւ . որպէս զի իւր օրէնքը նուիրագործելով կենդանի պահէ աշխարհին մէջ :

Երանի՛ թէ Լիզուրկոսի նման Անգղիոյ մայրերը նոր օրէնսդիր մի ծնէին , որ ելնէր Լորտերուն աշխարհագրաւ կալուածներ հաւասար բաժնէր մշակ ժողովուրդին վերայ , ինչպէս Լիզուրկոս , որ զր մի հնձոյ ժամանակ՝ տեսնելով արտերուն մէջ

հաւասարաբաժին ցորենի խուրձեր, սասայ . « Ա-
հաւասիկ եղբարցս՝ հաւատար ժառանգութիւն . »
Թերեւս կ'ակնարկէր հանճարեղ օրէնսդիրն, Թէ
այլ եւս կռուելու, զրկելու, բաժնելու պատճառ
չ'է մնացեր :

Այլ և այլ ժամանակի մէջ, մեծ օրէնսդիրներ
ծնաւ աշխարհ . ոմանք իբրեւ ժողովուրդին հայր,
ու մայր՝ ջանացին օրէնքով հայրենի ժառանգու-
թենէն ժողովուրդին բաժին հանել, և չը թողու-
որ մշակ ժողովուրդն անժառանգ մնալով ստրկա-
նայ : Հողային հարստութեան մէջ, Թերեւս փոքր
ի շատէ յաջողի միայն երկրագործ ժողովուրդին
համար . բայց միթէ հնարաւոր է քաղաքային կամ
առւտրական հարստութիւններ հաւասար բաժնել
որ չահավաճառութեան, արուեստի, և մարդոյն
ինքնաշխատութեան իբրև արդար արդասիք հա-
մարուած՝ իբրեւ հողային կալուած հաւասարաբա-
ժին առնել . Թողունք երկրին կառավարութեան
պաշտօնեաները, որ մէն մի՝ իւր աստիճանի բարձ-
րութեան չափով ուճիկ կ'ստանայ :

Թողունք այս ամէն, որդեակ իմ, պէտք է ներ-
կային մարդ՝ ներկայ կեանքին վրայ մտածէ, հին
աշխարհ իւր հին օրէնքով ու ժողովուրդով ան-
ցեր է . այժմ Լիզուրկոսի և Սողոմի ժամանակն
եւս անցեր է . վասն զի քաղաքակրթութիւնը՝ նոր
դար, նոր օրէնք, և նոր ժողովուրդ կազմեց . ա-
մենայն ինչ իւր հնութենէն յեղափոխեցաւ : Քա-
ղաքակրթութեան ազատ օրէնք և նոյն իսկ Աս-
տուծոյ բնական օրէնք թոյլ կուտան, որ իւրա-
քանչիւր մարդ ինքնաշխատութեան արդիւնքն՝ ինչ

քըն ազատապէս վայելէ , բաւական է որ արդար լինի մարդ իւր աշխատութեան մէջ , Բաւական է և երջանիկ կը լինի ժողովուրդ , եթէ երկրին օրէնք և իշխանութիւն հսկէ . որ աշխատող ժողովուրդին վաստակն ապահովի և նա կարենայ ազատութեամբ միայն իւր վաստակն վայելել . և չէ թէ հարուստի վաստակէն բաժին ընդունել : Ո՞րչափ շնորհակալ կը լինի բաւականասէր ժողովուրդն , եթէ հարուստըն եւս իւր արդար վաստակովն բաւականանայ , և չ'կռփէ ու չ'հարստահարէ զանաւազ ժողովուրդն :

Կրկնելով այս դասն , գարձեալ կ'ասեմ քեզ , որդեակ իմ . քանի որ աշխարհ կայ , քանի որ մարդիկ թէ բնապէս և թէ կրթութեամբ իրարմէ կը զանազանին . անհաւասարութեան կեանք իբրեւ մշտնջենաւոր անյեղլի օրէնք պիտի տիրէ աշխարհիս վերայ . և դու եւս այս օրէնքին տակ պիտի հնազանդիս ու ապրիս :

Ուստի դքեզ կը յորդորեմ , որ ջանաս աշխատութեանդ մէջ արդար լինել , բնաւ երբէք աչք չը դնել ու չը նախանձիլ ուրիշի վաստակին . այլ բարենախանձ լինելով՝ ձգտիր , որ դու եւս հարըստանաս . բաւական է , որ արդար վաստակիդ հետը գրկանք ու նենգութիւն չի խառնես : Տէր Աստուած պատուէր տուեր է , որ մարդ իւր ճակատին քրտինքով ապրի . զգուշացիր , որ կաթիլ մի ուրիշ ճակատի քրտինքէն չը խառնես քո քրտանց հետը . յուշ բեր այն առակը , զոր կը պատմեն մեր մամերը . թէ՛ պառաւ կին մի այծ մ'ունէր , և նորա կաթը վաճառելով կ'ապրէր . բայց միշտ կը խարդախէր իւր կաթը՝ մեծ մասն ջուր

խառնելով: Արդար Աստուած պառաւին չը խնայելով՝ պատժեց զայն, վասն զի կաթին մէջ խառնուած ջուրերը միանալով դետ դարձան, ու դաշտէն գլորեցին տարան պառաւին այծը:

Դու կը զարմանան այս առակին վերայ. տեսնելով որ ներկայ աշխարհին մէջ ամէն կաթերը խառնուած են: Բայց գու կաթդ արդար ու անարատ պահէ, միշտ երկնչելով Աստուծոյ արդարութենէն, որ կը հրամայէ ամպերուն, անձրեւով ու հեղեղով կորուսանել աշխարհիս անիրաւ նենգողները: Չը մտարերես երբէք թէ կարեմ ես հեղեղէն փախչիլ, տունս հեղեղատին քովը չ'եմ շիներ: Կ'ուզես բարձրաւանդակի վերայ շինէ և ուր կը լինիս եղիր. արդարութեան հատուցումն կը հասնի քեզ. ջուրը կը թողու և գետնաշարժով կը քանդէ: Սորա համար Դաւիթ վարանելով կասէր, Ես ո՞ւր փախչիմ, Տէր իմ, եթէ երկինք ելնեմ. դու անդ ես, և թէ գժոխքն իջնեմ, անդ աւելի մօտ ես: Աւրեմն արդարութեամբ գործէ, արդար վաստակով յառաջադիմէ, այլ եւս հարկ չը մնար քեզ Աստուծոյ ամենահաս ձեռքէն փախչիլ:

Դ Ա Ս Գ .

Ի Ե Ե Ա Ն Ա Ե Թ Ի Ի Ն

Յ Ի Հ Գ Ա Ց Ա Կ Ժ Ա Ղ Ա Վ Ա Ի Բ Գ .

Իշխանութիւն՝ ժողովուրդին
և ժողովուրդ իշխանութեան
միշտ պէտք է ինչ աշխարհիս
վերայ . երբ մին կամ միւս
պակասի՝ կը պաղտորի կամ
կը խտտորի բնկերգարութեան
կեանք :

Մե՛ք ստեղծող իշխան Արարիչ, երբ զմարդն
ստեղծեց, այնպէս կը թուի որ նախամարդոյն
սերունդին հաւասար իշխանութիւն տալով՝ զայն
տիրող իշխան կարգեց երկրին վերայ, ասելով թէ
« Աճեցէք և բազմացարուք և լցէք ու տիրեցէք
երկրին » . այսինքն ծովուն ու ցամաքին և այն
ամէն կենդանեաց, որ կը հպատակին մարդոյն իշ-
խանութեան տակ . թէ և ոմանք մարդէն առաւել
հուժկու և զօրաւոր են :

Դաւիթ մարդոյն այս տիրական իշխանութիւնը
հաստատելով կասէ . « Զամենայն ինչ հնազանդ
արարեր ի ներքոյ ոտից նորա, զխաչն և զարջառ
և զամենայն ինչ » : Թէ և այնպէս կը թուի Սուրբ
գրոց պարզ իմաստէն, որ մարդ իւր առանձին
իշխանութեան սահման, և իւր ընկերին հաւասար

իրաւունքը ճանչնալով՝ պէտք չէր որ բռնանար ու տիրապետէր իւր ընկերին վերայ :

Բայց դու յիշէ, խոհական որդեակ իմ, եթէ քաջ խելամուտ եղար նախորդ գասիդ իմաստին , դու ինքնին կարող ես իմաստասիրել , որ իշխանութիւն վարդոց անհաւասար կեանքէն , խոռվարար ոգիէն , տիրողական բուռն ձգտումէն և զօրութենէն ծներ է : Եւ ինչպէս յայտնի է , մարդիկ հաւասար ձիրքով , հաւասար ուժով , հաւասար խելքով և հաւասար տոհմային անունականութեամբ չեն ծներ : Ոմանք աչքի հետ մտաւոր լոյս ունին՝ ընկերին կառաջնորդեն . և ոմանց մտքին լոյս նուազ լինելով՝ կստիպուին այլոց ետեւէն երթալ . ոմանք զօրութիւն ստանալով կը տիրեն , և ոմանք տկար լինելով կը հպատակին :

Աշխարհի պատմութիւն ցոյց կուտայ , որ իշխանութեան առաջին խանձարուրն ընտանիքն է . և մինչեւ ցայսօր իբրեւ բնական օրէնք ընտանեաց հայրն կիշխէ բոլոր գերդաստանին վերայ , և ինքն իւր տան մէջ նախաթոռ բազմելով կը վարէ ու կը կառավարէ զայն . որպէս զի խաղաղութեան և երկիւղած հնազանդութեան մէջ կենայ ընտանեկան կեանքն :

Իսկ երբ ընտանիքէն ընտանիք կազմուելով շատ ընտանիք ի միասին բնակեր են . բնական է որ խոռվութիւն , կազ ու կռիւ զանազան պատճառներէ յառաջ գալով մարդկանց հետ կ'աճի . հարկն ստիպեր է յայնժամ , որ ամէն տանուտէր հայրերու մէջէն մի տանուտէր հայր ընտրեն իբրեւ գատաւոր և իշխան , որ պատկառելի ծերու-

թեամբ, համբաւով, զօրութեամբ ու հարստութեամբ առաւելութիւն ունեցեր է միւս տանուտէրներէն . և աստի նախապէս կազմուեր է փոքրր տանուաերական իշխանութիւն : Եւ որչափ մարդիկ և ընտանիք բազմացեր ու տարածեր են աշխարհիս վերայ, այնուհետեւ իշխանութեան աստիճանն եւս աճելով և մեծնալով հասեր է մինչեւ աշխարհակալութեան ծայրագոյն դիրք . որոց հզօր գաւազանին տակ փոքրիկ իշխանութիւններ կտմ խսպառ ջնջուեր են, և կամ նուաճելով հրպատակեր են :

Ուստի քաջայայտ կ'երեւի, որ իշխանութեան առաջին շառաւիղ՝ ընտանեկան արմատէն բուսեր է, փոքր ինչ մեծնալով ընտանիքէն ելեր բոլոր ցեղին վերայ տարածեր է թեւերը . աւելի եւս մեծնալով այլ եւ այլ ցեղեր իւր իշխանութեան տակ հնազանդութեան բերելով տիրեր է շատ քաղաքներու և գաւառներու վերայ : Հուսկ յետոյ կարի զօրանալով, ու բարձրանալով կամ թագ կապելով՝ թագաւոր եղեր է և կամ այլ և այլ իշխանութեան առանձին գաւազաններն իւր միահեծան գաւազանին տակ նուաճելով՝ իրրեւ Կեսար, կայսրութեան բարձր տիտղոս ստացեր է :

Եւ այսպէս աստիճան առ աստիճան բարձրանալով՝ իշխանութիւնն իւր գագաթնածայր հասեր է : Բայց իշխանասիրութեան ոգին երբէք իւր ծայր և սահման չ'ունի : Քանի այս աշխարհ կայ՝ իշխանութեան գաւազաններ պիտի մրցին իրարու հետ . և ով գիտէ, գուցէ ապագային մէջ բովանդակ երկրագունդը մի գաւազանի տակ ընկնուի . և

միթէ այս բանն՝ աշխարհիս կայսրեր չե՞ն երազեր : Սակայն աշխարհի պատմութիւն և փորձ շատ օրինակներով ցոյց կուտայ , որ իշխանութեան կեանքն եւս իւր ծերութիւն և վախճանն ունի , և եթէ Նարուգոդոնոսորայ ծառին չափ բարձրանալով իւր գաւազանին շառաւիղներ տարածէ բովանդակ աշխարհին վերայ . ի վերջոյ յերկիր կործանելով կը տապալի ինչպէս Մակեդոնականն , Հրոովմայ , Բարիլոնի և Ասորեստանի իշխանութիւններ , որպէս զի ճանչնայ և խոնարհի մարդոյն մեծամտութիւն . թէ՛ Բարձրելոյն մշտնջենաւոր զօրութիւնը կը տիրէ , և ժամանակի ահեղ տապաքով պիտի կտրէ ու կործանէ այն ամէն իշխանութեան ծառերը , որ երկնից զօրութեան գէժ կը բարձրանան և կը ջախջախեն ժողովուրդին կեանք և զօրութիւն :

Եթէ մտաբերես , որդեակ իմ , ինչպէս մտաբերելով կը ցանկան ծայրայեղ ազատամիտներ . թէ արդեօք աւելի լաւ եւս չէ՞ր լիներ , եթէ մարդկային ընկերութիւն ազատ անիշխան ապրէր , և իշխանութեան ծանրակիր լուծ չը կրէր իւր պարանոցին վերայ . մարդն ինքնիշխան ինքնավար լինէր , և չը պարտէր երբէք տուրք , հարկ , զինուոր , և այլ բազմապատիկ օրինական և ապօրինի բռնի պահանջներ վճարել :

Լուր , որդեակ իմ , ես պատասխան տամքեզ , ամենայն խելամտութեամբ ուչ դիր : Մարդկային ընկերութիւն բնաւ կարելի չէ որ առանց իշխանութեան , առանց օրինաց , և առանց դատաստանի և հատուցման այս աշխարհիս վերայ ապրի

և խաղաղ կեանք վարէ . ինչպէս երկնից թռչուններ և լեռներու ազատ էրէվայրիներ , և այլն : Չէ թէ աշխարհիս այլ և այլ ազգեր , այլ նոյն իսկ մի ազգ և մի համազգի ընտանիք առանց հայրական իշխանութեան հնար չէ կառավարել : Կը տեսնամք եղբայր եղբօր դէմ սուր կը հանէ , և համարիւնն իւր համարիւն հարազատին արիւն կը թափէ . և մերթ եւս ստահակ որդիքներ հօր դէմ կապստամբին . ո՞ւր կը մնայ անընտանի օտարն օտարին հետ խաղաղութեամբ ապրի ու վարի :

Կան մարդիկ , որ կը մտածեն . թէ իշխանութիւնը հին աշխարհի վայրենի ընկերութեան համար պէտք էր , բայց արդ երբ գիտութեան լոյս և քաղաքակրթութեան դարը մարդոց հին կեանք փոխեց . վայրենական բիրտ ոգին զգօնացոյց . մարդ ճանչցաւ իւր պարտիք և իրաւունքը . ճանչցաւ իւր ընկերին հաւասարակշիռ իրաւունք . Աւետարանին հաւատալով ճանչցաւ նաեւ Յիսուսին աւանդած մարդկութեան ընդհանուր խղճին օրէնքը . « Չամենայն զոր ինչ կամիցիք թէ արասցեն ձեզ մարդիկ , այնպէս արարէք և դուք նոցա » : Այլ եւս զի՞ պիտոյ է իշխանութեան նուաճող դաւազան , կամ սպառնացող սաստն ու սուր . օրէնք և իշխանութիւն խաժամուժ ամբոխին համար է , որ ոչ գիր գիտէ և ոչ օրէնք :

Երանի՛ թէ քաղաքակրթութիւն զմարդն այդ ծայրագոյն կատարելութեան տանէր . սուրն և իշխանութիւն բարձուէր աշխարհէս : Բայց դու մի հաւանիր , որդեակ իմ , այդ կարծիք՝ ազատասէր մարդոյն երեւակայութեան երազն է : Թո-

ղունք Ասիական ազգեր, ուր քաղաքակրթութիւն գեռ չէ ծներ, և եթէ ծներ՝ տակաւին մանուկ է: Երթանք Նւրուպա, ուր քաղաքակրթութիւն ծներ և զարգացեր է, և եթէ այդ եւս բաւական չես համարիր, անցնինք Ովկիանոս, երթանք Ամերիկա. ուր կը կարծուի թէ ազատ քաղաքակրթութիւնն իւր արբուն հասակն առեր է: Ուր ժողովուրդ առանց թագի, առանց կայսերական հզօր գաւազանի, մի նախագահով և օրէնքով կը կառավարուի: Արդ այնպէս համարենք, որ այդ աշխարհէն բարձուի նախագահն, վերնան բոլոր օրէնքներ, սուրն ու թնդանօթ ժողովուին դարբնոցին մէջ, միայն երկրագործին համար խոփ ու մանգաղ չիւուին. և ընդհանուր Ամերիկայի կիսաշխարհին մէջ հրատարակուի այսպէս թէ. «Այսուհետեւ իշխանութիւն և օրէնք բարձուած է, դատաստան հատուցումն չիկայ այլ ևս. իւրաքանչիւր մարդ թող իւր ազատակամ իշխանութեամբ վարի, մարդն ինչ որ կարէ գործել ազատ է, իւր համար հսկող ոստիկան, ատեան և հարցափորձ չիկայ: » և այլն:

Դու կը տեսնաս յայնժամ, թէ ի՞նչ կը լինի սորա հետեւանքն. այդ քաղաքակիրթ աշխարհն Ամերիկա, այդ հասարակապետական օրինասէր ժողովուրդն. մի վայրկենի մէջ վայրենի կը դառնայ, խուժանն և քաղաքակիրթն միանգամայն ի գէն կը դիմեն, ընկերութեան հրապարակն արեան ծով կը լինի. հարուստներն առ հասարակ կը կողոպտուին, խաղաղութիւն տեղի կուտայ, խռովութիւն կը յուզի ինչպէս Ովկիանու ալիքներ. ով

որ բուռն է կը տիրէ , ով որ տկար է կը նուաճի
բունութեան տակ . վերջապէս ընկերութեան բոլոր
չէնքեր կը քանդուին , կապեր կը կտրուին , մար-
դիկ կուռով ու սրով կսպառեն զիրեար մինչեւ
յետին ճետն ու սերունդ :

Եթէ քաղցեալ առիւծ հանես իւր վանդակէն
և արձակ թողուս ժողովուրդին հրապարակ , ի՞նչ
կը լինի և ի՞նչ կը գործէ . այդ յայտնի է , իւր ժ-
նիքներով ամէն բան կը ծախէ . այսպէս նա և
մարդկային ընկերութիւն , թող քաղաքակիրթ լի-
նի նա , եթէ զայն ի դուրս հանես իշխանութեան
և օրինաց շրջափակ վանդակէն և արձակ թողուս ,
նոյն կը գործէ մարդն ինչ որ կը գործէ վայրենի
առիւծն , թերեւս հնար լինի ողոքել զառիւծն երբ
յագենայ , բայց մարդոյն կատաղութեան երբէք
յագուրդ չիկայ :

Համոզուեցա՞ր այժմ , ազնիւ որդեակ իմ , որ
աշխարհս առանց իշխանութեան չի կառավարուիր :
Մի թէ հաւատալ կարելի՞ է , որ տիեզերք առանց
Աստուծոյ և յաւիտենական օրինաց կառավարուի ,
նաև առանց նաւապետի և ղեկավարի ուղղուի .
և կամ ամեհի ձին առանց սանձահարի : Ով չի
գիտեր թէ մարդն քան զձին ամեհի է . միայն իշ-
խանութեան և օրինաց սանձն է որ կը վարէ
զայն , ապա թէ ոչ՝ նա սանձակոտոր լինելով կը
գահավիժի : Սորա ապացոյց և օրինակ քանիցս
անգամ ցոյց տուած է Ֆրանսիոյ այն մեծ ազգ ,
որ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ զինքն իբրեւ
փայլուն աստղ մի կը կարծէ , և երբ անիշխանու-
թիւն կը տիրէր՝ այդ կրթեալ և ուսեալ ժողո-

վուրդը, խուժան կը դառնար և ամէն բան կը տապալէր, թէ և այն բան՝ իւր հայրենեաց փառք ու պարծանք լինէր: Ես այնպէս կը դատեմ, որ քաղաքակրթութիւնը մարդոյն վայրենութեան բարձր կեղեւով մի պատեր է արտաքուստ. եթէ վերցնես իւր գլխէն իշխանին սուր և օրէնք՝ նա իսկոյն իւր բուն կրից ժանիքներով կը պատանէ այդ կեղեւը և հին վայրենութիւն դուրս կը հանէ: Ուրեմն իշխանութիւն և օրէնք վերին տեսչութեան յաւիտենական կարգադրութիւնն է, որպէս զի մարդիկ երկիւզածութեամբ և բանավարութեամբ ապրին ընկերական կեանքին մէջ:

Արդ սկսիմ համառօտել թէ՛ իշխանութիւն և ժողովուրդ ինչ պարտիք և իրաւունքներ ունին իրարու հետ, զորս կը չափէ արդարութիւն որ միշտ հաւասարակշիռ լինին. և երկուստեք պարտքեր վճարուին և իրաւունքներ պահանջուին:

Իշխանութեան առաջին պարտիքն է ճանչնալ ու հաւատալ. թէ իշխանութիւն Աստուածպետական զօրութենէն իբրև աւանդ տրուած է, ինչպէս Հոգին կը խօսի Սողոմոնի բերնով, «Ի տեառնէ տուաւ ձեզ հարստութիւնդ և իշխանութիւնըդ ի Բարձրելոյն. որ պահանջեսցէ զգործս ձեր և քննեսցէ զխորհուրդս»: Իշխանութիւն իւր հաշիւն ու համար միայն Աստուծոյ չի տար. այլ և ժողովուրդին. երբ ինքն սահմանադրապէս ընտրուած է: Իշխանութեան՝ մեծ ու նուիրական պարտիքն է, արդարութիւն սիրել և օրինաց իրաւացի վճիռը արդարութեամբ ի գործ դնել. առ այս կը յորդորէ Սողոմոն, որ դատաւոր և

Թագաւոր էր Աստուծոյ ժողովուրդին : Ախրեցէ՛ք զարդարութիւն , որք դատէք զերկիրս : Իշխանութեան պարտիքն է , երկրին խաղաղութեան համար հսկել . հանապազ հոգալ ժողովուրդի բարօրութեան , բարգաւաճման ու յառաջդիմութեան համար . ուղղապէս խորհելով , որ իշխանութեան աթոռը՝ ժողովուրդի պատուանդանին վերայ հաստատուած է , և երբ ժողովուրդ կործանի՝ անշուշտ իշխանութիւնն եւս կանգուն չի մնար : Իշխանութեան իրաւունքն է չափով և արդարութեամբ ժողովուրդէն հարկեր պահանջել . բայց երբէք դատաստան և իրաւունք չէ , որ ծանր ծանր բեռներով ժողովուրդին թիկունք մինչև ի գետին կորացուցանէ : Եթէ այսպէս ջլատէ ժողովուրդին ուժն և ոգին , ինքն ևս , իւր զօրութենէն կը թափի . զի ով չի գիտեր թէ ժողովուրդըն իբրև գործող անդամ կը համարուի կառավարութեան , երբ անդամներ ուժաթափին՝ գլուխըն եւս նորա հետ կուժաթափի , այնուհետև կը կորուսանէ իւր խորհուրդ . կը հիւանդանայ առաջնորդող գլխոյն առողջ ուղեղն և յայնժամ ժողովուրդին և իշխանութեան զօրութիւն միապէս կսպառին և երկրին վերայ կը հասնի և կը տիրէ աղետաբեր վիճակ :

Իշխանութիւն՝ երկրին և ժողովուրդին երաշխաւորող հաւատարիմ աւանդապահն է . այնպէս պէտք է պահէ այդ սուրբ աւանդը , որպէս թէ իւր կեանքն է , իւր փառքն է , և իւր կենդանատու հոգին և զօրութիւնն է :

Իշխանութեան զօրութիւն և հաստատութիւն ,

արդար և հաւասար օրէնքն է, Ուստի իւր ամե-
նամեծ պարտիքն է. որ երկրին օրէնք անաչառ
ճշդութեամբ հաւասարապէս գործադրէ տկարին
և զօրաւորին վերայ. իշխանին և ժողովուրդին
վերայ. չը թողուլ, որ զօրաւորներ հետեւն օրէն-
քին դէմը. և նոքա, որ կարգեալ են օրէնք պաշտ-
պանելու՝ նոքա զեղծանին օրինաց մէջ և առ ոչինչ
համարին զայն :

Իշխանութիւն իբրեւ օրինաց վրէժխնդիր ու
նախանձաւոր, իւր պարտիքն է. երկրին, ժողո-
վուրդին և առաւել վարիչ պաշտօնեայնեբու մէ-
ջէն օրինաց զեղծումներն առ հասարակ բառնալ.
ապա թէ ոչ, զեղծումներ յաճախելով յաճախելով՝
ի վերջոյ իշխանութիւնը կը բառնան, և կը մատ-
նեն զայն օտարին ձեռք. վասն զի ներքին զեղ-
ծումներն զհայրենիք աւելի կը դաւաճանեն քան
թէ օտար թշնամիք :

Իշխանութիւն պէտք է առաքինութեան պաշտ-
պան հանդիսանայ և մոլութիւն սանձահարէ. իւր
մեծ նուիրական պարտիքն է չը թողուլ երբէք,
որ ժողովուրդին կեանք և բարք ապականող զեղ-
ծումներ տարածեն երկրի մէջ, իբրեւ տարափո-
խիկ հիւանդութիւն. որ ի վերջոյ մահ և կորուստ
կսպառնան ընդհանուր իշխանութեան երկրին :
Միայն կրօնի պաշտօնէից քարոզն ու խրատ բա-
ւական չէ հետտող ժողովուրդին կամք նուաճել,
այլ պէտք է նաև իշխանութեան սաստն և սուր.
որ ձեռնհաս կը լինի զեղծումներ քաղաքային օ-
րէնքով բառնալ :

Իշխանութեան պարտիքն է մեծ իմաստու-

Թեամբ տնտեսել երկիրը . չթողուլ որ իւր հարստութեան գետերը երթան թափին օտար ծովերու մէջ, ի վերջոյ երկրին ջուրը ցամքի , դառնայ ծարաւ մի անապատ . երկրին հարստութեան գետեր երկրին մէջ պահելու համար՝ պէտք է զայն շրջապատել օրէնքով և այն միջոցներով, զոր քաղաքային տնտեսութիւն կ'ուսուցանէ :

Եթէ իշխանութեան զօրութիւն կը յաւելու երկրին հարստութիւնք և բարգաւաճանք , ուրեմն իւր ձեռնհասութեան պարտիքն է ժողովուրդին առաջը հորդել յառաջագիմութեան ճանապարհ . բառնալ ամէն խոչ և խուժեր , յորմէ ժողովուրդ խուսարելով կանգ կառնու շահավաճառութեան առաջ . նաւարկութիւն բանալ , լեռներ և ձորեր հարթել , արուեստ և արուեստագէտները քաջալերել , երկրագործ ժողովուրդին ազատութիւն և ապահովութիւն տալ , որ երկիրը մշակելով արդիւնաւորէ : Քանի որ շահավաճառութեան մէջ իւր երկրի բերքն ուրիշ երկիրներէ ընդունուած բերքերուն հետ հաւասարակշռութիւն չ'ունի , պէտք է օրէնքով հաստատել և զսպել ժողովուրդին վայելչասիրութեան ցանկութիւնը , որ իւր երկրի բերքերով շատանայ , սակաւապէտ կեանքի մէջ վարժելով զայն . թէ և ընդհանուր վաճառակաւնութեան օրէնք ազատ է , բայց իւրաքանչիւր իշխանութեան ազատ իրաւունքն է իւր երկրին շահը առաւել պաշտպանել :

Իշխանութեան սրբազան պարտիքն է միշտ խաղաղութիւն սիրել , խաղաղութեամբ կառավարել , և ամէն հնարաւոր միջոցներ ի գործ դնելով պա-

տերազմ չը յարուցանել ոչ ուրիշ իշխանութեան դէմ, և ոչ պատճառ տալով ուրիշ իշխանութեան մը՝ իւր գէմը: Բայց երբ դաշնակցութիւն կեդ-ծուի, ուրիշ իշխանութիւն մի կը բռնանայ իւր վերայ և երկրին շահը կը վտանգի, յայնժամ իւր պարտիք և իրաւունքն է պատերազմ հրատարակել, որ թշնամին չտնհարէ երկրին ազատութիւն և իրաւունքը: Միայն թէ պատերազմող իշխանութիւնն՝ աստ պէտք է յիշէ Քրիստոսի առակը, որ նախատեսութիւն կուսուցանէ. նախ պէտք է հաշուէ իւր ծախսեր, և իւր զօրութիւնը՝ թշնամւոյն զօրութեան հետ կշիռ դնելով՝ հասու լինի, թէ կարող է տասն հազարով պատերազմ տալ նորա դէմը, որ քսան հազարաւ կուգայ իւր վերայ: Ապա թէ ոչ, մեծ խոհեմութիւն է հրեշտակութիւն առաքել և հաշտութիւն խօսիլ: Վասն զի շատ բարի է և երկրին շահ, թէ մեծ և թէ փոքր զոհողութեամբ խաղաղութիւն հաստատել քան թէ պատերազմով երկրաւեր լինել: Թող այն, որ երկրին գանձ կ'սպառի, այլ և արիւնով և մահով ժողովուրդին կայտառ որդիք զոհ կերթան և կսպառին պատերազմի դաշտին մէջ, որով ինքն պարտական ու պատասխանատու կը մնայ. « Զի թագաւորն ոչ միայն զիւրն տացէ պարտիս . այլ և որոց եղև պատճառ մահուան »:

Իշխանութեան առաջին և վերջին մեծ պարտիքըն է լոյս, գիտութիւն և կրթութիւն տարածել ընդհանուր երկրին մէջ. իշխանութեան օթոռէն սկսեալ մինչեւ խոնարհ ժողովուրդին խրճիթը հաւատարապէս լոյս ծաւալել: հաւատալով, որ երկ-

րին բարգաւաւանք ժողովուրդին լուսաւոր կըրթութեանէն կը ծնի . ինչպէս որ թշուառութիւնը՝ նորա տգիտութեանէն :

Շատ մեծ սխալ , և անխառն քաղաքականութիւն է . եթէ ասէ իշխանութիւն , թէ՛ ժողովուրդը տգիտութեան և անզգայ թմրութեան մէջ պահեմ , որպէս զի նա կոյր մնայ չանսաստէ իշխանութեան դէմ , և ես անկասկած և զիւրութեամբ իշխեմ : Որչա՛փ յոռի և յետադէմ է այս դրութիւն քաղաքակիրթ աշխարհին լուսամիտ գաղափարին առաջ , որ միշտ կը ջանայ ժողովուրդին մտաւորական դարգացումն յառաջ տանելով լուսաւորել զայն , հաւաստի լինելով որ երկրին յառաջդիմութիւն և բարգաւաւ կեանքը ժողովուրդի լուսաւորութեան է , ինչպէս թշուառութիւն տգիտութեանէն . միթէ ինքնին երջանի՞կ կը լինի իշխանութիւն , երբ ժողովուրդ թշուառանայ , և ի՞նչ փառք ու պարծանք է թշուառին վերայ իշխել : Թշուառ ժողովուրդին կեանք անշուշտ վախճան մի ունի . նա կը մեռնի թէ՛ վաղ թէ՛ անաղան . և երբ մեռնի , իշխանութիւն այլ ևս ո՛ւմ վերայ կիշխէ , անչէն և անապատ երկրին վերայ : Նոյն ժողովուրդի թաղուած գերեզմանին մէջ կը թաղուի իշխանութիւն . եթէ ջանայ նախ ժողովուրդը թշուառութեան գերեզմանին մէջ թաղել , և բռնութեան ծանր կափարիչով փակել նորա բերանը :

Այսչափ և այսպիսի են , սիրելի որդեակ իմ . իշխանութեան պարտիքներ , զոր փոքր ի շատէ միայն գրեցի . կան տակաւին ուրիշ պարտիքներ . Թողի զայնս որ գու ինքնին իմաստասիրես : Երկ-

րին իշխանութիւն կը գեղծանի, եթէ այդ պարտիքներ չկատարելով ընդհակառակն վարի, եթէ թողու օրինաց արդարութիւն և միայն բռնի և սրով իշխէ: Եթէ մեղկանալով զեխութեան մէջ շուայտի, չխոկալով երբէք թէ թշնամին քաղաքը պաշարեր է. եթէ ժողովուրդին և իշխանութեան չահն իրարու հետ չկապէ, որ երկրին ընդհանուր չահն է. այլ միշտ ջանայ որոշել իշխանութեան չահըն և այնպէս վարիլ, կամ անգիտութեամբ և կամ խորամանկութեամբ:

Իշխանութիւն կեղծանի իւր վարչութեան մէջ, երբ անընտրող կը լինի, արժանաւորին և անարժանին յարգ մի կշռով կը չափէ. մերթ ևս պատիւ և բարձ կընծայէ նմա, որ երկրին շինութեան հիման մի քար չէ դրեր. կը թողու լաւն ու կարող, և ժողովուրդին կառավար կը դնէ այնպիսիներ, որոց միտք թափուր է կառավարութեան ուսմունքէն և օրէնքէն, որք առաւել կարօտ են կառավարուելու քան թէ կառավարելու:

Իշխանութիւնն անիրաւութեամբ կը գեղծանի. եթէ դատաստանի առաջ նուիրական չհամարի օրինաց հաւասարութիւն, աչառելով խտրէ տեառըն և ծառային դատաստան, զօրաւորին և տըկարին դատաստան, և թողու որ դատաւորաց կա՞ր՝ դատարանին մէջ իբրեւ օրինադիրք վճռէ:

Իշխանութիւն չարապէս կը գեղծանի եթէ երկրին չարերը չպատժէ արդարապէս, այլ թողու որ չարեր աճելով բազմանան ու հեղձուցանեն բարիքները. նոյնգունակ մեծապէս կը գեղծանի, երբ բարիքները կը թողու անվարձ անպսակ, նո-

քա որ երկրին յառաջագիմութեան անձնանուէր
կը լինին , որ հաւատարմութեան ուխտն անդրժե-
լի կը պահեն :

Իշխանութեան զեղծումներ շատ և բազմադի-
մի են , դժուարին և երկար բանից կարօտ է նո-
րա նկարագիրը հանել . բայց դու թէ հետաքրքիր
լինիս , հետազօտես երկրին իշխանութեան և ժո-
ղովուրդին կեանքը , զեղծումներու երեւոյթ պատ-
կերք յանդիման կը տեսնաս :

Այլ եւս կը մնայ ինձ խօսիլ , որդեակ իմ , թէ
ժողովուրդին պարտիք և իրաւունքն ի՞նչ է առ
իշխանութիւն . և բովանդակել այս դասն՝ որ բա-
ւական ընդարձակեցաւ , և դու գիտես , որ դո-
րա պատճառը նիւթին և առարկային մեծ կարե-
ւորութիւնն էր :

Ինչ որ իշխանութեան պարտիքն էր , այն է
աւասիկ ժողովուրդին իրաւունք , և ինչ որ իշխա-
նութեան համար իրաւունք է , այն է տիրապէս
ժողովուրդին պարտիք :

Ժողովուրդին առաջին պարտիքն է ճանչնալ
ու հաւատալ . թէ իշխանութեան գաւազանը եր-
կընքէն գէպ ի երկիր ձգուեր է . նորա վերին
ծայրը տիեզերքը վարող պետական աթոռին կըց-
ուած է , և միւս վարի ծայրը աշխարհիս վերայ
հաստատուած է : Սորա համար Սուրբ Պօղոս կա-
սէ . Իշխանութիւն յԱստուծոյ է , և որ ենն՝ յԱ-
ստուծոյ կարգեալ են : Թողունք այս . մեծ քան
զՊօղոսն՝ Յիսուս վարդապետ . Պոնտացի դատա-
ւորին առաջ վկայեց , երբ Պիղատոս կասէր . Եթէ
ես իշխանութիւն ունիմ զքեզ խաչ հանել կամ ար-

ճակել . Յիսուս պատասխան տուաւ ՎՅ ունէիք դու իշխանութիւն ի վերայ իմ և ոչ մի , եթէ ոչ էր տուեալ քեզ ի վերուստ : Քրիստոս և քրիստոնէական կրօնի ուսուցիչներ առ հասարակ կը պատուիրեն ճանչնալ իշխանութիւնը , պատուել , հնազանդիլ , երկնչել . և տալ կայսերին՝ կայսեր . եւայլն :

ժողովուրդին պարտիքն է իշխանութեան հետ ճանչնալ նաեւ երկրին ընդհանուր օրէնքները , քաղաքային օրէնքներ , դատաստանի օրէնքներ , արքայի և հարկի օրէնքներ , կալուածական օրէնքներ , եւայլն : Վասն զի իւր պարտիք և իրաւունք այս օրէնքներէն կորոչին , և օրէնքն է որ կը չափէ և կը կշռէ ժողովուրդին և իշխանութեան իրաւունք և պարտիք : Ուստի ժողովուրդն ամենայն խնամով պէտք է սորվի երկրին օրէնքներ . որպէս զի օրինավարներ ժողովուրդի անգիտութեան և ապաւթեան համար չը համարձակին նոյն իսկ օրէնքով հարստահարել , որոց օրինակ բազում անգամ և բազում տեղ կը տեսնամք աշխարհին մէջ :

ժողովուրդ երբ իւր հպատակութեան պարտիքներ սրտի մտօք և անթերի կը կատարէ , նա իրաւունք ունի իշխանութենէն պահանջել այն ամէն պարտիքներ , զորս գրեցի ի վեր . և երբ իշխանութիւն մի իւր իրաւունք ժողովուրդէն լիովին կ'ըստանայ և առ ժողովուրդն ունեցած պարտիքներ կը մոռնայ , այլ եւս ժողովուրդ ինչ միջոցաւ կարող է այդ անվճար և մոռացեալ իրաւունքը ձեռք բերել :

Իսկ դու , ազնիւ որդեակ իմ , որ ընդ իշխանու-

Թեամբ ծնած ես և ժողովուրդին կրթեալ զաւա-
կըն ես , պարտիքներդ սրտի մտօք տար ու կա-
տարէ , իբրև քրիստոնեայ ուչ դիր Պօղոսի խրա-
տուն , որ կը յորդորէ հնազանդ լինել իշխանու-
թեանց . և հատուցանել որում զպարտս՝ զպարտ ,
որում զմաքս՝ զմաքս , որում զերկիւզ՝ զերկիւզ ,
որում զպատիւ՝ զպատիւ . եւ այլն : Նոյն Պօղոս
կասէ թէ՛ իշխանութիւն վայրապար չ'է կապեր սու-
րը իւր մէջք , որով աշխարհիս չարագործներուն
հարուած կսպառնայ . իսկ եթէ դու կուզես իշ-
խանութենէն շերկնչիլ և ազատ վարել կեանքդ՝
բարիք գործէ . զի բարութիւն և բարեգործն , ա-
ռաքինութիւն և առաքինին միշտ ազատ են այդ
երկիւղէն ու հարուածէն :

Բայց թէ մերթ ընդ մերթ բարութեանդ փո-
խարէն ապիրատութիւն ընդունիս , յայնժամ յիշէ
Պետրոսին խօսք որ կասէ . « Զի՞նչ երախտիք ի-
ցեն , եթէ յորժամ մեզանչիցէք տանջիցիք և համ-
բերիցէք . այլ եթէ զբարիս գործիցէք , չարչարի-
ցիք և համբերիցէք . այն շնորհք յԱստուծոյ են ,
քանզի ի դոյն իսկ կոչեցարուք » . եւ այլն :

Քանի որ աշխարհ կայ , չարչարանքներ աշխար-
հէս չ'են բարձուիր , միայն թէ կը պակասին . ժո-
ղովուրդ և մարգիկ անհրաժեշտ է պիտի կրեն չար-
չարանքներ . թէ առաւել թէ նուազ , թէ իշխա-
նութեան ձեռքէն և թէ նոյն իսկ իրենց ձեռնէն ,
թէ իբրև մեղապարտ՝ յանցաւ որ դատուելով , և
թէ իբրև անպարտ՝ անիրաւի կրելով :

Կը փափաքիմ քեզ համար , որգեակ , որ ոչ դու
անձինդ համար չարչարանք քու ձեռքովդ պատ-

րաստեա և ոչ նաեւ յանցապարտ լինիս , որ իշխանութիւն զքեզ չարչարէ . բայց թէ աշխարհի ծանրացող ձեռք զքեզ և ժողովուրդը հաւասար չարչարէ , այդ եւս քո քրիստոնէական պարտիքն է , զոր պէտք է յօժարաբար տանիս ու համբերես և մինչեւ իսպառ համբերես , հաւատալով թէ վախճանը կեանք է :

Դ Ա Ս Ե .

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ԵՒ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՔ ԱՇԽԱՐՀԻՍ

ձշմարիտ ազնուականութեան ճշամ՝ հոգւոյ մեծութիւնն է , ոչ հոգն է եւ ոչ ոսկին , ով որ ունի զայն : Նա է աշխարհիս աիրապէս ազնուականութեան փառք միայն ժողովրդատիրութեան մէջ կր փայլի :

ԱՇԽԱՐՀԻՍ խոնարհ ժողովուրդին և ազնուական կոչուած բարձրագոյն կարգին դասը պիտի խօսի՞՞քեզ , անտոհմիկ որդեակ իմ , գու գիւղական ժողովուրդի մի զաւակն ես , ժողովուրդի մէջ կ'ապրիս , պէտք է գիտնաս ու ճանչնաս նաեւ այն բարձ-

րազոյն դասն մարդոց, որոց կեանքն ու վիճակ հասարակ ժողովուրդի կեանքէ շատ բարձր է, ու շատ զանազանութիւն ունի :

Դու պէտք է լիովին գիտնաս ժողովուրդին կեանք և գործեր, և թէ ի՞նչ են հարուստ ազնուականաց դասն, իրենց կեանք և գործեր, և իւրաքանչիւրին պարտիք և իրաւունք աշխարհիս վերայ :

Բոլոր երկրագնդիս երեսը բնակող մարդկային ընկերութեան ամենամեծ մասն միշտ ժողովուրդն է . և նա է ծներ ամէն կարգի ազնուականաց և իշխանաւորաց դասն . կայսր, Թագաւոր, իշխան, պայազատ, ամէնքն եւս ժողովուրդի զաւակներն են, զի ժողովուրդն է բուն արմատ և մայր ամէն կարգի և վիճակի մարդոց :

Աշխարհիս մեծագոյն շինարար մասն ժողովուրդըն է . դաշտային գիւղերու բնակիչ աշխատաւոր և հաց վաստկող մշակ՝ ժողովուրդն է . նմանապէս քաղաքներու բնակիչներն մեծ մասամբ ժողովուրդըն է : Խիստ փոքրագոյն մասն կը կազմեն ազնուականաց կարգն, որք ընդհանրապէս մայրաքաղաքաց և քաղաքներու մէջ կը բնակին :

Ժողովուրդ մարդկային ընկերութեան մէջ՝ բուն մարդոց կեանք և պիտոյք կազմող և պատրաստող ամենաշխատ և պիտանի օգտակար մասն է : Ժողովուրդն է, որ իբրեւ երկրագործ մշակ կարգիւնաւորէ երկրին բարեբերութիւն, և կը մատակարարէ աշխարհին : Նա է, որ հաց, միս, իւղ և այլ կաթնեղէն նպարներ կը հանէ մեր սեղան : Նա է որ այգեգործութեամբ մեր խնճոցից բա-

ժակներ պատուական գինով կը լեցնէ : Ժողովուրդ իւր տնկած պարտիզէն բազմազան ազնիւ պտուղներ հանելով՝ քաղաքացւոց և ազնուականաց սեղան առ հասարակ կը զարդարէ : Նա է , որ բուրդով , փափկասեր այծենով , բամբակով . վըշով , և այլ բազմատեսակ բուսական նիւթերով՝ ժողովուրդին պարզ հանդերձ և ազնուականաց պերճանքներ կը պատրաստէ :

Ժողովուրդ իբրեւ արհեստաւոր , բիւր հազար տեսակ արուեստական աշխատութեամբ մեր կեանքի անհուն անհամար պէտքեր կը հոգայ , մանաւանդ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ , ուր կառուելուն միշտ նորասիրութեան պերճանքներ : Նա կը շինէ ու կը զարդարէ թագաւորի պալատ , իշխանաց ապարանք և այլ ամէն ինչ , որ կը վերաբերի նոցա ճոխ կեանքին ու վայելման :

Ժողովուրդն իբրեւ գիւտերու և արուեստներու հնարիչ՝ իւր արդիւնք և յառաջադիմութիւն շատ մեծ է . և այս մասին մէջ երբէք համեմատութիւն չունի , այլ միշտ կառուելու ազնուականաց դասէն :

Ժողովուրդ իբրեւ աշխատութեան մայր՝ բոլոր ծովագնաց նաւերուն համար նաւապետ և նաւաստի կուտայ . բոլոր մեծամեծ գործարանաց համար գործաւոր մշակ կուտայ , բոլոր հանքերուն համար գետնի տակ անարեւ անլոյս խորերուն մէջ հանքահաններ կ'ուտայ , համայն երկրագունդ բեղմնաւորելու համար հողագործ աշխատաւորներ կ'ուտայ :

Ժողովուրդ իբրեւ գրականութեան անխոնջ մը-

չակ , իբրեւ մատենագիր հեղինակ , իբրեւ լուսա-
ւորութեան և յառաջադիմութեան առաջնորդ՝ աշ-
խարհ թուղթերով , գրքերով ու թանգարաննե-
րով լցոյց , խաւարն ու մութ փարատեց մարդոց
մտքէն և լուսաւորեց մարդոյն մտաւորական աշ-
խարհ :

Կը խելամո՞ս , որդեակ իմ , թէ աշխարհիս վե-
րայ մարդկային ընկերութեան կեանք պահող և
արդիւնաւորող ժողովուրդին աշխատութեան
կեանքն է : Թող այդ ամէն արտաքին մասերը , որ
ժողովուրդի աշխատութեան կեանքէն կը բղխի ,
և աշխարհ նոցա վաստակով կը յագենայ ու կը ճո-
խանայ : Ժողովուրդ նաեւ իւր ներքին ամուսնա-
կան և ընտանեկան կեանքին մէջ շատ պտղտու և
բարգաւաճ է . գիւղեր ու քաղաքներ նորա զա-
ւակներով կը լեցուին . դրախտի օրհնութիւն իս-
կապէս ժողովուրդ կը վայելէ , որ միշտ աճելով
բազմանալով կը ընու երկիրը . և աշխարհ իւր որ-
դիքներով շէն կը մնայ :

Բայց դու , ժողովուրդասէր որդեակ իմ , արդ-
եօք կը սրտմտիս կամ անիրաւութի՞ւն կը համարիս
երբ կը տեսնաս աշխարհիս կարգն ու դատաստա-
նը . զի երբ ժողովուրդն ընդհանուր մեր ընկերա-
կան կեանքին մէջ այսչափ մեծամեծ պարտիքներ
կը կատարէ . զօրհանապազ չարաչար կը տքնի և
քիրտն կը թափէ մարդկային յառաջադիմութեան
համար . ո՛հ , քանի՞ դառն ու դժուար է որ իւր
յառաջ բերած անբաւ արդիւնքէն խիստ նուազ
և յոռի մասն կը վայելէ : Ազնիւ ցորեան և պատ-
ուական հացն՝ ազնուականին կուտայ , և ինքն գա-

րի ու կորեակ կուռէ , նմանապէս գէր կենդանիներ նոցա բաժինն է , ժողովուրդ թանապուրով և ցամաք հացով կ'ապրի . անուշահամ գինին նոցա բաժինն է , ժողովուրդ պարզ ջրով իւր ծարաւ կ'անցունէ . բեհեզն ու ծիրանին և տարազագործ կերպասներ ազնուականին կուտայ , և ինքն պարզ կտաւ կամ շալ կը հագնի . շքեղ ու փառաւոր ապարանքներ կը շինէ նոցա համար , ինքն անշուք տուներու և մերթ եւս խրճիթներու մէջ կապրի :

Ժողովուրդի մեծագոյն մասն երկրիս վերայ միշտ կարօտ ու չարչարուած կեանք կը վարէ : Նա ոչ միայն արեւելքին մէջ , այլ և արեւմտեան քաղաքակրթութեան աշխարհին մէջ , ուր լոյս տարածուած է , տակաւին ժողովուրդին մեծ մասն ծանր աշխատութեան և կարօտութեան մէջ կը մաշի : Զի ես լսեր եմ և հարցնելով գիտեմ թէ՛ Եւրոպիոյ գործաւոր մշակներու կեանք շատ դառն է , որոց ապրուստ միայն օրական պարէն ու հացն է , գործաւորին համար գանձ ու ասագայ չը կայ , գործաւոր միշտ գործաւոր կը մնայ . և գործարանապետ անհուն հարստութեան տէր կը լինի :

Այդչափ և այդպիսի են , ազնիւ որդեակ իմ , ժողովուրդին գործունեայ կեանք և ընդհանուր աշխարհի մատուցած մեծամեծ արդասիք , յորս մեք հարեւանցի տեսութեամբ անցաք , և պէտք է խոստովանիլ , որ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ ժողովուրդ մեծ սարերք կը կազմէ , և յառաջդիմութեան ընդարձակ ասպարէզը՝ ժողովուրդին աշխատութեան ոտք չափեց :

Այժմ դառնամք և ազնուականաց դասուն նը-

կարագիր հանենք , որոց դիրք , կարգ , աստիճան , պաշտօն , պարտիք և կենցաղավարութիւն աշխարհի առաջ ժողովուրդի խոնարհ դասէն շատ վերագոյն կը համարուի :

Այս վերակարգ դասուն կը պատկանի աշխարհավարութիւն , աշխարհաշինութիւն , քաղաքագիտութիւն , դատաւորութիւն և այլն : Դոքա քան զժողովուրդն առաւել պէտք է կրթեալ լինին , հանճարեղ , իմաստուն և խորհրդական լինին , վասըն զի երկրին կառավարութեան սանձն իրենց ձեռքն է , երկրին շահն ու վնաս կշռող նժարը՝ իրենց խելքն է : Այդ վարիչ իշխանական կարգն է որ կը խորհի , կը կարգադրէ , և յառաջ կը վարէ քաղաքակրթութեան կառք :

Թողունք այդ ազնուական դասուն աշխարհավարական մասն , որուն համար արդէն նախագրված լսոյն մէջ գրեցի թէ ի՞նչ է իշխանութեան պաշտօն և պարտիք :

Այժմ խօսինք ազնուականաց դասուն այլ և այլ հանգամանաց և պարտուց մասին : Նոքա որոց բախտ յաջողեր է հարուստ և մեծատուն լինել աշխարհիս վերայ . նոքա մեծ պարտիքներ ունին կատարելու , « Զի որում շատ տուաւ , շատ խնդրեսցի ի նմանէ » ասաց Քրիստոս :

Բայց դու , հարցասէր եղիր , որդեակ իմ , քննենք թէ ո՞չք են աշխարհիս վերայ իրօք և ճշմարիտ ազնուականներ , ինչպէս Աբրահամ , Յակովբ և Յովբ , որոց արդար վաստակին հետ զրկանք չէ խառնուած , և ո՞չք են անարդար և նեղգող ազնուականներ , որոց հարստութեան հողն

ու ոսկին յանիրաւութենէն գոյացեր է . կամ տիրապետելով, կամ զրկելով ու հարստահարելով և կամ նենգութեան բիւր հնարքներ ի գործ դնելով՝ մեծատուն, իշխան, պայազատ և ազնուական եզեր են աշխարհիս վերայ : Այս անարդար ազնուականաց նկարագիր կը հանէր երբեմն Յսային . « Վաճառականք ձեր խառնեն զջուր ընդ գինի, իշխանք ձեր աստամբ՝ գողակիցք են գողոց, սիրեն զկաշառս, վրիժագործք, որրոց իրաւունս ոչ առնեն և դատաստանի այրեաց՝ ունկն ոչ դրնեն » և այլն . որով ցոյց կուտայ Մարգարէն թէ քանի՞ մեծ անիրաւութիւններ կը գործէին Իսրայէլի ազնուական կոչուած իշխաններ : Դոքա շատ անգամ եւս խիստ խորամանկ միջոցներ ի գործ դնելով կալուածատէր կը լինէին . ինչպէս կը յայտնէ դարձեալ նոյն մարգարէն . « Վայ այնոցիկ որ յարեն գտուն ի տուն և ագարակ առ ագարակ մերձեցուցանեն . զի զընկերին հանիցեն . միթէ միայն բնակելոց իցէք յերկրի : Աստուած այսպէս կը դատի աշխարհիս անիրաւ ազնուականներ, բայց աշխարհիս դատաստանը այսպէս չէ . զի ով որ ոսկեզանձ ունի, ով որ կալուածատէր է, ով որ իշխան է և կը տիրէ՝ նա միշտ աշխարհիս աչքին դատաստանով ազնուական կը համարուի :

Իսկ արդար վաստակով և ուղիղ աշխատութեամբ հարստացած ազնուականներ շատ հազուագիւտ են աշխարհիս վերայ, եթէ որոնենք՝ կը դռնենք առաւել վաճառական, արհեստաւոր և երկրագործ կարգերուն մէջ : Դու այնպէս չըմբռնես . թէ իրօք մեծահարուստ ազնուական լինի :

լու համար Անգղիացի լորտերուն չափ անհուն
ոսկի և հող ունենալու է. վասն զի ճշմարիտ ազ-
նուականութեան յատկանիշ միայն հողն ու ոսկին
չէ, որ սոսկ նիւթական հարստութիւն կը կազմէ,
այլ առաւել մեծ է հողւոյն և բարուց ազնուա-
կանութիւն, որ բարոյական առաքինութեան օ-
րէնքներ կը պահէ, որ ժողովրդասէր է և ամբար-
հաւած լինելով չի մեծամտեր, որ ազահելով, ժը-
լատելով ձեռք չի կծկեր, այլ իւր հարստութեան
ոսկին հասարակաց բարւոյն համար առատ կը
սփռէ. որ առանց փառասէր ոգւոյ կը մեծագործ-
ծէ ուղիղ և բարի նպատակով ժողովուրդի յա-
ռաջդիմութեան համար, որ լուսոյ տուներ ու
դպրոցներ կը կանգնէ. գրատուններ և թանգա-
րաններ կը հաստատէ. հեղինակ մատենագիրներ
կը քաջալերէ. գործարաններ կը բանայ. ազգին
աղքատ ու պարապ որդիքներուն գործ կը գտնէ,
բարեպաշտ ու մարդասիրութեան ոգւով աղքա-
տանոց, հիւանդանոց շինելով ազգին թշուառներ
կը պատսպարէ. Յովբայ նման իւր ոչխարաց բուր-
դերէն բաժին հանելով մերկերուն թիկունք կը
ջեռուցանէ, և այսպէս կը կատարէ իւր պարտք
ճշմարիտ ազնուականն. և նա կը խորհի զօրհա-
նապաղ Աստուծոյ և աշխարհին առաջ միայն մե-
ծագործ առաքինութեամբ բարձրանալ: Նա իւր
առաքինութեան վարձ՝ երբէք ժողովուրդէն եր-
կըրպագութիւն չի խնդրեր, միշտ յիշելով Յիսու-
սի պատուէրը՝ Աջով կը գործէ և ձախը չիմանար.
Իւր փառք և սրտին հաճոյքը՝ միայն իւր առաքի-
նութեան մէջ կը շատանայ:

Տեսցուք նաև անիրաւութեամբ ու զրկանօք հարստացած ազնուականաց գործն ի՞նչ է :

Այդպիսի սուտանուն ազնուականաց ճանապարհ շատ բազմադիմի է աշխարհիս վերայ : Ոմանք հարստահարելով, յափշտակելով կը հարստանան, ոմանք դիպուածով կը հարստանան, զոր բախտ կը համարին, և յանկարծ մի աւուր մէջ մեծնալով ազնուական կը դառնան, միայն թէ՛ այն հարըստութեան գանձեր զոր մարդ աւանց աշխատութեան դիւրութեամբ կը գտնէ, շատ բնական է որ զայն դիւրութեամբ կը կորուսանէ : Այսպիսեաց օրինակներ շատ կան աշխարհիս վերայ, և մեք մեր ժամանակի մէջ տեսանք ու տակաւին կը տեսնանք : Մէր են Պօլսոյ մեր հին հարուստ ու Հայ սեղանաւորներ . որոց վստահութեան յանձնուած էր Տէրութեան գանձ, այսօր նոցա որդիքներէն շատերը հայրենի ժառանգութեան մեծագանձ հարըստութեան հետ՝ կորուսին նաեւ ազնուականութեան պատիւ : Ոմանք եւս հնարագէտ և ամէն խարդախ միջոցներ ի գործ դնելով կը հարստանան . իսկ ոմանք գիտես թէ ի բնութենէ արծաթասէր բարք ունենալով անհնարին ազահութեամբ և ամենախիստ խնայութեամբ կեանք վարելով կը հարստանան : Չը մոռնանք, յիշենք նաեւ այս կարգին հետ այն կալուածատէր ազնուականներ . որոց հարստութիւն կը կարծուի թէ հողն է, բայց հողէն առաւել հողագործ մշակներու ճակատէն թափուած քրտիւքն է : Այդ անգութ և խստաբարոյ կալուածատեարք իրենց վաստակաւոր մշակներ աշխատութեան մէջ զօրհանապազ կը մա-

չեցնեն . կամ կիսավարձ և կամ վարձահատ առնելով՝ խեղճ մշակները՝ միշտ մշակ մնացեր են , և կալուածատէրը՝ ազնուական դարձեր է : Թող վարձահատութեան զրկանք , մի ուրիշ քան զայս առաւել սոսկալի զրկանքներ պատմեմ քեզ , որոց ես ինքս ականատես եմ և հարցափորձելով տեղեկացայ :

Միանգամ մայրաքաղաքիս Հայ ազնուականաց միոյն ագարակը դնացի , որուն մէջ շատ ծառայող մշակներ կային , և ես այն պահուն պատահեցայ երբ մշակներ աշխատութենէն դադրած նստեր հաց կ'ուտէին . դիտեցի , որ իրենց կերակուր միայն սեւ հաց և խաշած լուրիա էր , ուրիշ ոչինչ : Ես այնպէս կարծեցի որ մի աւուր պատահումն էր այս , ուստի հարցուցի ագարակատէր ազնուականին . թէ ձեր մշակներու կերակուր միշտ սոյս է , մանաւանդ Զատիկի այս մեծ օրերը : Այո՛ ասաց , տարին բոլոր դոցա կերակուր այդ է միայն . մըշակներու համար Զատիկ , Բարեկենդան չը կայ , այլ միշտ մի օրինակ հաց ու լուրիան է նոցա կերակուր : Ոգիս խռովեցաւ , կրկին հարցուցի . միթէ այս աշխատաւոր մշակներ , որոց ձեռքէն բազմապատիկ բերքեր կ'ընդունիք բուն ագարակէն ելած , միթէ դոքա կաթէն , մածնէն , իւղէն , պանրէն և այլ զանազան բերքերէն մասն ու բաժին չ'ունին : Ոչ , պատասխանեց ազնուականն . եթէ ագարակի մշակներ այդ բերքերէն ուտելու իրաւունք և բաժին ունենան , այլ եւս մեր ագարակին շահն ոչինչ չը մնար , վասն զի մեր դիւխաւոր շահը պէտք է նոցա խիստ ու սակաւապէտ կեանքէն գոյանայ :

Ահաւասիկ ագարակատէր մեծատանց ազնուականութեան փառք, դու ինքնին դատաստան արա մտքիդ մէջ, ազնիւ որդեակ իմ, հազար անգամ Ասիոյ և մեր հայաբնակ աշխարհի մշակներ երջանիկ ու բախտաւոր են, որք կաթով, իւզով և այլ կերակուրներով կը սնանին: Թող այս, փողոցի աղքատներն եւս գոնէ տարուան նաւակատեաց օրերը մատաղ ուտելով մսի համ կառնուն, իսկ այդ ազնուականաց մշակներ չգիտեն թէ միսն ի՞նչ համ ունի:

Սորա համար Աստուած վերէն կը տեսնար և մշակները զրկող ու հարստահարող կալուածատեարց համար Մարգարէին բերնով կը խօսէր, « Եւ բողոք հնձողաց եհաս յականջս իմ, և այլն »:

Մեծատունն Յովբ, որ հին աշխարհին մէջ մի ճշմարիտ ազնուական նահապետ էր, նա յառաջ կը բերէր իւր ազնուականութեան պարտիքներ, զորս անթերի կատարեր էր. մինչդեռ իւր բարեկամներ վիճելով կասկած կը յարուցանէին: Իսկ ազնուական նահատակն մեծ համարձակութեամբ ցոյց կուտար իւր առաքինութեան հանդէս և կը խօսի. « Եթէ խոտեցի՞ երբէք զիրաւունս ծառայի կամ աղախնոյ մատուցելոյ անիս յատեան, և զի՞նչ գործեցից եթէ հարցափորձ արասցէ ինձ Տէր. և եթէ այցելութիւն՝ զի՞նչ պատասխանի արարից: Ո՛չ ապաքէն որպէս ես եղէ յարգանդի և նոքա եղեն. ի նմին որովայնի եղաք: Իսկ տկարք, որոց պէտք ինչ էին՝ ո՛չ արդեօք երբէք վճարեցի: Զակըն այրւոյ ոչ կողկողեցուցի: Եթէ կերա՞յ արդեօք զպատառն իմ միայն և որբոյն ոչ կարկառեցի:

Ձի ի մանկութենէ իմմէ սնուցի իբրեւ զհայր , և յարգանդէ մօր իմոյ առաջնորդեցի : Եթէ արարի՞ անաես զմերկն կորուսեալ և ոչ զգեցուցի : Եթէ ո՛չ օրհնեցին զիս տկարք և ի կտրոյ խաշանց իմոց ջեռան թիկունք նոցա : Եթէ վերացուցի՞ ձեռնն ի վերայ որբոյն՝ յուսացեալ թէ բազում է օգնականութիւն իմ , ապա թափեցի յանրակէ ուս իմ և բազուկ իմ յարմնկանէ իմմէ խորտակեցի » և այլն :

Ահաւասիկ ճշմարիտ ազնուականութեան գործ ու պարտիքը , զորս մեծանձն Յովբ վեհանձնաբար կը ճառէ ու վստահութեամբ կարդարանայ Աստուծոյ առաջ . թէ և բարեկամ դատաւորներ մեղապարտ կը դատէին զինքն կարծելով թէ հարուածեալն Յովբ իւր զրկանաց երեսէն պատուհասուեր է :

Է՛ , ազնուամիտ որդեակ իմ , համեմատէ դու այժմիկ հին աշխարհի և մեր դարու ազնուականաց դործն ու կեանք . և դու ինքնին դատաստան արա , թէ աշխարհիս ամէն հարուստ մեծատունք որ ազնուականութեան տիտղոս ստացեր են՝ նոքա իրօք և ճշմարիտ ազնուական չեն : Մի կարծեր թէ ընդարձակ հոգն ու ոսկին և անուն զմարդն ստոյգ ազնուական կանեն , եթէ նորա ոգին ընչաքաղցութեամբ ստրկացած է և զուրկ մեծանձնական առաքինութենէն : Կան մարդիկ , որք թէպէտ մեծահարուստ չեն , այլ իրենց չափաւորութեան մէջ առաւել կը մեծագործեն քան համբաւեալ ազնուականն :

Իսկ դու , անանուն որդեակ իմ , որ ազնուա-

կան չ'ես ծներ . այլ շինական ժողովուրդին մի հասարակ զաւակն ես , ջանացիր փոքրկութեանդ մէջ փոքրիկ ազնուական լինել . ոչ գանձ ունիս և ոչ մեծ կալուածատէր ես , որ ոսկւով և հարստութեամբ մեծագործես . բայց դու գրով , ուսումով և կրթութեամբ մեծագործէ :

Միրէ նաեւ բարուց ազնուութիւնն , անկեղծ կենցաղավարութեան ազնուութիւն . և քան զամէն առաւել՝ ընկերսիրութեան ազնուութիւն : Եթէ աշխարհիս դէպքեր յաջողեն քեզ , կամ դիրն և աշխատութիւն քեզ ոսկի բերեն , և դու յանկարծ խոնարհ ժողովուրդի վիճակէն բարձրանալով ձգտիս դէպի ազնուականութեան դասն՝ մի անարգեր գիրն ու գրիչ . այլ գուն գործէ , որ գրով ու ոսկւով միանգամայն ազնուանաս :

Գիտեմ ես , գիտես նաեւ դու , Գրիստոս որ աղքատ և ժողովրդասէր էր , վկայեց թէ մամոնայն անիրաւ է , անիրաւ են և նոքա որ սոսկ մամոնայիւ ազնուականութիւն կը կեղծեն . բայց արգար և ժողովրդասէր ազնուականը գիտէ բարւոք ի գործ դնել զայն , և շահեցուցանել թէ ի սակաւուն և թէ ի բազմին իբրեւ հաւատարիմ ծառայ Աստուծոյ տնտեսութեանն :

Կը փափաքիմ քեզ համար , որդեակ , որ դու ի փոքուն , այսինքն այդ քո այժմեան վիճակին մէջ միշտ հաւատարիմ լինիս , որպէս զի բազմին արժանանաս :

Որչափ և կարես կեանքդ ազնուացուր աշխարհիս վերայ . մի ասեր թէ ես մարդոց կեանքին մէջ և նոցա աչքին առանց ոսկւոյ ու մեծութեան միշտ

նուստագոյն կը համարուիմ: Կը գովեմ զքեզ եթէ անձնաճանաչ լինելով խոնարհամտիս, այլ չ'եմ ներեր քեզ թէ այնչափ նուստանաս մինչեւ մուսանաս մարդկութեան հաւասար պատիւ: Գիտցի՛ր դու, որ Աստուած զմարդիկ հաւասար ազնուական ստեղծեր է և այնպէս կը համարի. ոչինչ զանազանութիւն չը կայ ազնուականին և ժողովուրդին մէջ. միայն աշխարհին աչք ու դատաստանը խտիր կը դնէ և այնպէս կը տեսնայ. իսկ Աստուծոյ մեծութեան առաջ՝ աստուածագատկեր մարդն հաւասար ազնուական է: Մանաւանդ եկեղեցւոյ հաւատացեալ ընկերութեան մէջ. որոց համար ասաց Քրիստոս թէ « Դուք ամենեքին եղբայր էք: »

Վերջին խրատ մի եւս աւանդեմ քեզ, Սողոմոնի բանէն. և այն լինի միշտ քո խնդրուած Աստուծոյ առաջ: « Մեծութիւն և տնանկութիւն մի տար ինձ, այլ կշռեա ինձ զարժանն բաւականութեամբ: Ձի մի մեծացայց և ստեցից և ասիցեմ թէ ո՞վ տեսանիցէ զիս. կամ աղքատացայց գողացայց և երդուայց յանուն Աստուծոյ իմոյ: »

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՅ

Աշխատութիւն մարդոյն կեանք
արդիւնաւորող Աստուծոյ օրհ-
նած սերմն է, երէ յուսով ցտ-
նես զայն՝ շահաբերութեամբ
կր հնձես, կեանքդ լիստեղծան
հացով եւ բարեօք կր լեցուի .
երէ չցանես՝ ոչ ինչ չես հնձեր
եւ կեանքդ կր սովամահի :

ՄԱՐԴՈՅՆ աշխատութեան և գործունեայ
կեանքին պիտանի և օգտակար դասը պիտի խօ-
սիմք քեզ, ժիր ու գործասէր որդեակ իմ, ականջդ
բաց և ինձ տուր քո միտքը . զի այս կենսական
դասն է, որ քո կեանքը կը բեղմնաւորէ, դու
անպէտ անպտուղ ծառ չես լինիր մարդկային ըն-
կերական դրախտին մէջ, որ աշխատութեան պը-
տուղ չը տալով՝ միայն երկիր կը խափանեն . զոր
իրաւամբ հատանել պէտք է, կը վճռէ Յիսուսին
բացախօս առակը : Եթէ մարդն ինքնին աղատ ի-
րաւունք ունի իւր տնկած և դարմանած պար-
տիզին անպտղատու ծառեր հատանել, քանի՞ ա-
ռաւել աշխարհիս դրախտ տնկագործող Արարիչը
տիրապէս իրաւունք ունի հատանել այն ապարդիւն
մարդատունկեր, որք ոչ միայն հակառակ կը վա-

րին տիրական վճռոյն դէմ՝ այլ և տիեզերքի բընական օրինաց դէմ շատ մեղապարտ կը լինի մարդերը կը դիտէ ու կը տեսնայ, որ երկինք ու երկիր կը շարժին և կը գործեն, անդադար միշտ արդիւնաւորելով այս մեծաշահ դաստակերտ թէ ի պէտս մարդոյն և թէ ի փառս բարեխնամ Արարչապետին :

Տեսողութեամբ ու մտքով կոյր մի լինիր և կորահայեաց, Որգեակ իմ Սամուէլ, գլուխդ ի վեր առ, աւագ աչքով դիտէ և տես բովանդակ տիեզերաց գործունէութեան հանդէսը. որ զտիւ և գիշեր շարժման և փոփոխութեան մէջ անվրէպ կը կատարեն իրենց սահմանեալ ընթացքը՝ միշտ հպատակ լինելով յաւիտենական օրինաց տակ : Եւ նոյն ինքն արեգակը վարող Արարիչը միթէ անգործ կը հանգչի՞, ոչ, զի ասաց Քրիստոս. « Հայր իմ մինչև ցարդ գործէ և ես գործեմ » : Եւ ի՞նչ է նորա գործը. դու տես թէ ինչ է : Իւր աներեւոյթ գահէն տիեզերաց սանձ բռնել ու վարել. նախախնամել արարած էակները որ գոյութենէն ի չգոյութիւն չը դառնան, մեռեալներ հողին տալ, հողիներ յանմահութիւն կոչել, և նորածնելոց՝ նոր հոգի տալով՝ մարդոյն կեանք վերանորոգելով պահպանել : Չմոռնանք նա և նորա գերագոյն արգարութեան դատաւորութիւնը, որով կը տեսնայ աշխարհիս դատաստանն. և մարդիկ չը գիտեն թէ հողմն ուստի՞ կուգայ և ո՞ւր կերթայ :

Երանի՛ թէ մեր աչք պարզապէս զօրէր և մեք տեսնայինք թէ այն կապուտակ երկնակամարին անհուն անհամար մարմնոց մէջ ի՞նչ աշխատու-

Թիւն և տքնութիւն կայ : Արեւ , լուսին , մուրախներ և բոլոր համաստեղութիւնք , որք թէպէտ մարդոյն նման ազատ էակներ չեն . այլ իւր ի՞նչպէս ինքնավար , ինքնաշարժ կը մղուին կը վարին արարչադիր օրէնքով :

Իսկ մեր աշխարհ որ մեր աչքին առաջ և մեր ոտքին տակն է . և զոր մարդկային իմաստասիրութիւն հանապազ կը հետազօտէ ու կը տեսնայ , թէ ի՞նչպէս ծովն ու ցամաք , բոլոր բուսական խոտէր ու ծառեր , անշունչ և շնչառոր էակներ , տարերք , ժամանակ , եղանակներն և առ հասարակ բովանդակ երկրագունդ անդադար շարժման և աշխատութեան մէջ են . որոց արգիւնք և նըպատակ շատ յայտնի է մեզ : Մարդոյն կեանք և նորա հետ բոլոր կենդանեաց կեանք մի աւուր մէջ կը չքանայ , եթէ երկիր ցորեան չիտայ մեզ համար , եթէ խոտ չբուսուցանէ անասնոց համար , և ծառեր չպտղաբերին և արեւ իւր լուսով ու ջերմութեամբ չկենդանածնէ մեր աշխարհ . և այս ամենուն հետ եթէ արարչական ինամքն իւր երեսը դարձնէ՝ ի՞նչ կը լինի մարդոյն և բոլոր շնչաւորաց կեանք . այդ կը խոստովանի Դաւիթ , « Դարձուցանես զերեսս ի նոցանէ՝ խո ովին , հանես զոգի ի նոցանէ՝ պակասին և ի հող դառնան » :

Իսկ մարդոյն աշխատութեան համար կը խօսի , « Ելանէ մարդ ի գործս իւր ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչև յերեկոյ » : Զի մարդն այս աշխարհիս վերայ գործաւոր մշակ մի է . քանի որ կեանք ունի , աշխատութիւն՝ իւր բնական ու բարոյական պարտիքն է :

Մարդկային ընկերական աշխարհ թաղաւորէն սկսեալ մինչև գիւղական մշակն՝ ամէնքն եւս անդադար աշխատութեան մէջ կը դեգերին ու կը պարապին : Բայց դու պէտք է դիտես , Որդեակ իմ , թէ աշխարհիս վերայ ամէն մարդ իւր աշխատութեան բաժինն ունի :

Հին աշխարհին մէջ մարդոց աշխատութիւն խիստ պարզ և անձուկ վիճակի մէջ էր . քայց նոր աշխարհ և քաղաքակրթութիւն մարդոց աշխատութեան գործ և ասպարէզ կարի շատ ընդարձակեց . և այսօր բիւր հազար տեսակ գործերու մէջ կը պարապի մարդկային ընկերութիւն : Այդ եւս բաւ չէ , տակաւին կը տքնին մարդիկ անդուլ անդադար նորանոր արուեստներ և գործեր հընարեւ գրադասէր մարդոյն համար : Այլ գիտես թէ մարդ որչափ իւր կեանքին պէտքեր հնարէ , բազմապատկէ՝ այնչափ եւս իւր ցանկութիւն կը գըրգըռի և երբէք շատ չասեր : Ո՛վ գիտէ , թերեւս Նախախնամութիւն՝ մարդոյն ցանկութեան չափ չը գրաւ . որպէս զի մարդ հնարասէր գործասէր լինի և հայթայթէ իւր կենաց պէտքեր : Բայց թէ ինչո՞ւ համար ոմանց ամենածանր և ոմանց ամենաթեթեւ աշխատութեան բաժին հասեր է . մի զարմանար , այդ եւս անհաւասարութեան օրէնքին տակն է : Բայց թէ ծանր և թէ թեթեւ , թէ մտքով ու թէ մարմնով՝ մարդիկ ընդհանրապէս աշխատութեան դատապարտուած են : Թաղաւոր՝ զոր մեք անաշխատ կը կարծենք , նաեւս մտքով և աշխարհի հոգերով կաշխատի , իշխան , դատաւոր՝ աշխարհավարութեան մէջ կաշխատին , զօրա-

վար , գինուոր պատերազմի դաշտին մէջ արիւնոյվ կաշխատին : Այսպէս նաեւ վաճառական՝ իւր վաճառականութեան մէջ , արուեստաւոր՝ իւր արուեստին մէջ , իմաստասէր՝ իւր կարասին մէջ , մատենագիր հեղինակ՝ իւր մտաւոր ու գրաւոր աշխատութեան մէջ , և քան զամէն առաւել երկրագործ մշակ՝ արեւակէզ դաշտին մէջ :

Ես ո՞ր մէկ թուեմ քեզ բազում զբաղման գործեր . որոց մէջ հէք մարդ հոգւով ու մարմնով կը տառապի՝ ու կը տառապի : Եւ գիտե՞ս դու թէ ի՞նչ է իւր նպատակ և ջանք . Սօղոմոն կը բացատրէ քեզ այդ . « Ամենայն ջան մարդոյ ի բերան » . այսինքն թէ մարդ այս աշխարհիս վերայ իւր բերնին ու փորին համար կը ջանայ և կ'աշխատի : Երանի՛ թէ իւրաքանչիւր մարդոց աշխատութեան հաց՝ իւր բերանը հասնէր . զի մարդիկ կան , որ բիւրաւոր մարդոց աշխատութեան հաց իրենք կուտեն և ես չեմ յիշեր քեզ , դու ինքնին գտիր , թէ ո՞յք են այդ կարգի մարդիկ աշխարհիս վերայ :

Այս անհաւատար բաժնին ու կեանքին դասը՝ պէտք չ'է կրկնեմ քեզ , Որդեակ , աշխատութեան վերայ խօսիմ միայն , որ մարդոյն և իւր կեանքին ճակատագիրն է . մարդ կարող չ'է քերել ու եղծել զայն : Մեծն Սօղոմոն իւր գահէն կարեկից աչքով տեսաւ մարդոյն քաշած վշտակիր ու տառապանաց կեանքը՝ ասաց . « Զբաղումն չար ետ Աստուած որդւոց մարդկան , զբաղիլ ի նոսա : » Զխտորիս , Որդեակ իմ , այլ ուղիղ մտքով իմացիր Սօղոմոնի բան , որով կը պարտաւէ ունայնամիտ և չարարուեստ մարդոց անշահ աշխատութիւն և ազահու-

Թեան ընդունայն դեգերանքն : Քաւ թէ այնպէս կարծեմք , որ բարեխնամ Արարիչը՝ բարի աշխատութիւնն իբրեւ չար գրազուճն տուաւ մարդոյն : Եթէ այսպէս կարծենք՝ ուրեմն Աստուած զմարդըն ստեղծեց , որ զայն չարագրազ աշխատութեան մէջ ջախջախէ և ինքն գրօսնու կամ զուարճանայ : Բայց չէ . նա զմարդն աշխարհիս ագարակին մէջ դրաւ . որպէս զի գործէ ու վայելէ իւր արդար վաստակը , երախտապարտ լինի : օրհնէ ու փառաւորէ իւր Արարիչը :

Գրենք այժմ թէ ի՞նչ է մարդոյն նիւթական աշխատութեան արդիւնք : Այդ ինքնին շատ յայտնի է մեզ , որ մարդոց աշխատութեան արդիւնք հաց և հարստութիւնն է . և հարստութեան առաջին և մշտնջենաւոր աղբիւրը՝ հողն ու երկիրն է . զոր մեծատունն Աստուած տուաւ մարդոյն իբրեւ օժիտ կամ իբրեւ ժառանգութեան կալուածք , որ գործէ ու պահէ : Մարդոյն այս ամենահարուստ կալուածն՝ իւր ծոցէն և ակնէն իբրեւ անհատահոս աղբիւր շարունակ կը բղխէ և կը հոսէ յորդեալ գետերու պէս անսպառ և անհատնում հարստութեան գանձերը : Չէ թէ միայն հաց կամ ուրիշ արմտիք , որք մեր կեանքին բուն սնունդն են , այլ և հանքային գանձեր , ոսկի , արծաթ , պղինձ , երկաթ , անագ , կապար և այլ շատ պէս պէս մետաղներ . որ դարձեալ մեր կեանքին կը ծառայեն արուեստաւորաց ձեռքով , և բազմապատիկ կը յաւելուն մարդոյն հարստութեան մեծութիւնը :

Սակայն երկրին այս բնական հարստութիւն

բաւական չէ, այլ պէտք է, որ մարդոյն աշխատութիւն միանայ հողին ու երկրին հետ: Քրիստոս կասէ թէ երկիրն ինքնին կը բերէ պտուղ: այո՛, շատ բաներ կան, որ առանց մարդոյն աշխատութեան երկիր իւր ինքնաբերութեամբ կը մատակարարէ. զորօրինակ անմշակ անտառներ և այլ անձեռատունկ շատ վայրենի ծառեր, թողումք լեռներու և դաշտերու բուսական խոտեր: Բայց Քրիստոսի խօսք, որ մասնաւորապէս ցորենաբոյսին համար է. այդ եւս մինչեւ մշակ գետին չհերկէ և չցանէ սերմն, արտն ինքնին ցորեան չի բերեր:

Ուստի եթէ հարստութեան առաջին ամենաբուղիս աղբիւր երկիրն է. պէտք է համարինք որ այդ աղբիւր առատացնող ձեռքը՝ մարդոյն աշխատութիւնն է:

Հանձարեղ մարդ շատ պէս պէս վայրենի բոյսեր, կենդանիներ ընտելացոյց. որք այսօր առ հասարակ մեր պէտքերուն կը ծառայեն: Երկրասէր մշակ իւր աշխատութեամբ հազար տեսակ հունտերը կը ցանէ, մատաղ տունկեր կը տնկէ և բիւրապատիկ բազմազան բերքերը հանելով կը հարըստանայ: Վաստակասէր մարդ սոսկ երկրին երեսը բաւ չը համարեց իւր անդուլ աշխատութեան ասպարէզ. այլ փորեց հողը, մտաւ մինչեւ երկրին սիրտը, կրկտեց գտաւ ոսկին ու արծաթ, հանեց ճոխացոյց իւր հարստութեան գանձարանը: Երկաթ հանեց, երկրագործին խօփն ու մանկաղ շինեց, ափսոս որ, խօփին ու մանկաղին հետ՝ սուրն եւս կոփեց իւր ընկերին կեանքը բառնալու համար:

Մարդոյն հարստութեան երրորդ ամենամեծ

աղբիւրն , որ կը միանայ հողին և աշխատութեան հետ , և որով ահագին Ովկիանոսի չափ հարստութեան ծով կը կազմէ . Թնչ է , գիտե՞ս . հարցուր , Որդեակ իմ , և ես խօսիմքեզ . գիտութիւն և արուեստն է , որ այնչափ և անհամար նորանոր հարստութեան աղբիւրներ բացաւ , զորս չը կարեմ թուել ու ճառել :

Դու պէտք է գիտնաս թէ հին դարերում երբ գիտութիւն և արուեստ իւր խանձարուրին մէջն էր , դեռ չէր զարգացեր ու չ'էին ծներ այն մեծ և աշխատաւոր հանձարներ , որք նորանոր գիւտեր և արուեստներ ծնան . մարդոյն հարստութեան գլխաւոր աղբիւրներ միայն հողային մշակութիւն և հովուական խաշնադարմանութիւն էր :

Իսկ վերջին դարերում մանաւանդ տասնեւիններրորդ յառաջգիմութեան դարը , յորում տքնող հանձարներ իրենց գիւտերով յորդեցին ընդարձակեցին հարստութեան աղբիւրին ակները , այդ մշտարուղի աշխարհի ակներէն վտակներ գետեր բզխեցին , ողողեցին առ հասարակ արեւմտեան Ներոպիոյ աշխարհ : Այլ մեր արեւելեան աշխարհ , որ քան զամեն աշխարհ արգաւանդ էր , դրախտի գետեր կոռոզէին զայն , ցամաքեցաւ , անջրգի անապատ դարձաւ : Եւ Թնչ էր սորա պատճառ , երեք բան էր , տգիտութիւն , անաշխատ կեանք և երկրին վարչութիւն , որ չառաջնորդեց , չքաջալերեց և չհարթեց ժողովուրդին առաջ դժուարին առապարներ , որ նա կարենար յառաջգիմել :

Սօսինք այժմ անգործ և անաշխատ կեանքին վերայ , որոյ հետեանքն աղքատութիւն է . ան-

տարակոյս աղքատութիւն ևս իւր սկզբնական պատճառներ ունի, եթէ հարստութեան պատճառը կը համարինք թէ մարդոյն աշխատութիւն և ժրագործ ձեռքն է. ուստի պէտք է ուղիղ հասկընամք թէ ապա ուրեմն անգործ ձեռք և անաշխատ կեանք՝ մարդոյն չքաւորութեան բուն նախապատճառներն են: Ասիոյ արեւելեան աշխարհ ուր մեք կը բնակիմք, երկրի բնական հարստութեան ամենաճոխ ծածկեալ գանձարան մի է: Մեր լայնածաւալ արգաւանդ դաշտեր, որ ամէն սերմերու և տնկագործութեան ընդունակ են, և եթէ մշակուին՝ իրենց բարեբերութեան և առատութեան արդիւնք աշխարհին բաւ է: Մեր լեռներ ու հովիտներ եթէ ապահովին, արդեօք Զվիցերիոյ չափ կովեր ու եզներ, անթիւ անհամար ոչխարաց հօտեր չե՞ն դարմանուիր: Հապա մեր ինքնարոյս անմշակ անտառներ. մեր բազմազանձ հանքեր, որ այնպէս անկրկիտ կոյս մնացեր են հողին տակ, անգործ և ապարդիւն:

Ինչպէս գրեցի ի վեր, յիշէ, Որդեակ իմ, աստի յայտնի է, որ երբ աշխատութիւնը չի միանար բնական հարստութեան հետք, հարստութիւնն իբրեւ ծածկեալ գանձ կը մնայ հողին ծոցը. և մարդիկ անհասց, անգանձ, անգիտաբար կը շրջին ոտքի տակ թալուած գանձերու վերայ միշտ աղքատ եւ կարօտած:

Ուրեմն մեր աղքատութեան աղբիւրի մի սկն՝ մեր անաշխատ ձեռք և թմրած ոգւոյն ծուլութիւնն է: Մի մարդ, մի ժողովուրդ, մի աշխարհ, որ զինքն աշխատութեան չի նուիրեր, նա միշտ

հացի կարօտ կը մնայ . վասն զի աշխարհիս վերայ հացն ու գանձ՝ միայն աշխատող ազգին ու ժողովուրդին բաժինն են , և սորա ճշմարիտ ապացոյց՝ Եւրոպիոյ ժողովուրդն է :

Բայց ի՞նչ պէտք է , և ի՞նչ է զօրաւոր դարման , որ անաշխատութեան մէջ ափշած ու թըմբած ժողովուրդին միտքն ու հոգին մեռելութենէն հանէ ու մղէ գէպի գործունէութեան կեանք : Այն պէտք է , ինչ որ պէտք եղաւ արեւմտեան ազգերուն . այսինքն լոյս , գիտութիւն : Լոյսն ու գիտութիւն՝ մեր գործող զգայարանքներ և աշխատութեան կեանքը կուղղեն . և մեր յառաջիմութեան քայլերուն ճամբայ կը բանան և կապահովեն մեր արդիւնք և հարստութիւն : Եւ երբ արեւելեան ժողովուրդներ զուրկ են այս առաջնորդող լուսէն և մղիչ զօրութենէն , կը մնան ուր որ են , միշտ կարօտ , բեղմնաւոր երկրի մէջ . վասն զի հեղգամիտ եղան . աշխատութիւն չսիրեցին , ուսումն ատեցին , հանճարն անպատուեցին , գրասէրն անօթի մեռաւ , արուեստաւորն առանց քաջալերութեան մնաց . եթէ կային յառաջադիմող ոտք՝ նոցա քայլերուն առաջ մեծամեծ խոչընդոտներ ելաւ . մեր ընկերական կեանք դարձաւ մի անշարժ դիակ . տեսանք յառաջագէժ աշխարհ և իւր անթիւ գործունէութեան օրինակներ մեր աչքին առաջ կեցած են , մեր միտք ու հոգին տակաւին չնորոգեցաւ . մնացինք այնպէս հնութեան ու հեղգութեան մէջ : Մեք մտաւոր մարդ ծնանք , այլ մեր ոտքի տակ աշխատող չըբոտի մրջիլնին ժիր գործունէութիւն չտեսանք :

Մեծն Սօղոմոն իւր խրատով աշխարհիս վատ ծոյ-
ւերն կը յղէ դէպ ի մրջիւնին բոյն :

Եւ դու , Որդեակ իմ , երբ մրջիւնի բունէն
կանցնիս՝ կաց պահ մի ու զննէ , տես ու զարմա-
ցիր թէ քանի՞ աշխոյժ է այդ նկուն կենդանին .
իւր բունէն մինչև քառասուն , քայլ աւելի ուզա-
գիծ ճամբայ կը բանայ , կարաւան կարաւան ան-
բազար կերթայ կուգայ . միշտ մի հատիկ պարէ-
նով կը բեռնաւորի , կը բերէ կամբարէ իւր բոյնը .
եթէ պատահմամբ կոխես ու ճմլես զինք ի գետին ,
եթէ սայլին անիւն իւր ճամբու վրայէն անցնի ,
հազարներով ջախջախուի , նա տակաւին աշխա-
տութենէն չի կասիր և երբէք չի թողուր իւր րա-
ցած արիւնոտ ուղեգիծն . այլ դիակներու վերայ
կը կոխէ ու կանցնի իբրև աշխատութեան աննկուն
չահատակ :

Մրջիւն՝ մարդ չէ , բայց կը նախատեսէ , յա-
մարան կը ժողովէ կամբարէ իւր պաշարը , և ի ճը-
մերան կը վայելէ . ազատ մնալով ի սովէն : Մարդ
մրջիւն չէ , նախատեսող միտք ունի . և երբ չի
նախատեսեր , անգործ կեանք կը վարէ՝ նորա ճը-
մեռն անշուշտ սովամահն է :

Թողունք մրջիւնին բոյն , երթանք դէպ ի մե-
ղուն . դիտէ ու տես թէ որչանի գործասէր է . երամ
երամ կապելով կերթան ծաղկաւէտ հովիտներ կը
չրջին , մեղրանիւթ կը ժողովեն և կուգան փե-
թակին մէջ կը գործեն , որոց արդիւնք թագա-
ւորաց սեղան կը զարդարէ . և մեղրամոմն Աս-
տուծոյ սեղանին վերայ կը վառուի :

Հապա չտեսնա՞նք մեր պատերու սարդի գոր-

ծունէութիւն , որուն համար կասեն թէ կտաւագործութեան արուեստին հեղինակ լինելով՝ օրինակ տուեր է մարդոյն . տես ի՞նչպէս անդուլ կը ճգնի իւր աշխատութեան մէջ , անդադար կը մանէ կը հիւսէ իւր որսական ցանցը պատրաստելու համար : Եւ ի՞նչ է իւր նպատակը , գիտե՞ս , միայն ճանճիկ մի որսալ և իւր կեանք պահել :

Թող մտածեն մտաւոր մարդիկ և մեր աշխարհի ծոյլեր . եթէ սարդին համար ճանճիկ մի պէտք է , ո՛վ չի գիտեր թէ իրենց համար եւս հաց պէտք է : Զի մարդոյն կեանքը պահպանող հացն է , մարգըն առանց հացի կը չքանայ : Մարդոյն ընկերական կեանք աշխատութեան զբաղումով կապրի և կը յարատեւէ :

« Եթէ կայ աշխարհիս երկրագնդին վերայ ծանրագոյն և անտանելի բեռն մի , այդ ծոյլերուն կեանքն է » . հարցուցին իմաստասէրի մի և նա այսպէս պատասխանեց :

Արդ ինչպէս տեսանք , սիրելիդ իմ Սամուէլ , որ հարստութեան ծնող աշխատութիւնն է . ուղիղ կը հետեւի , որ աղքատութեան ծնող ծուլութիւն և անգործ կեանքն է . իսկ երկոցունց մեծ առաջնորդ , միոյն՝ քիտութիւն և լոյսն է , իսկ միւսին՝ տգիտութիւն և կուրութիւն : Վասն զի մարդոյն թշուառութեան բուն աղիտաբեր արմատը՝ մտաւոր կուրութենէն կսկսի և կաճի :

Կը յիշես դու , Եւրոպիոյ գիտնոց կաճառէն յառաջ , մեր իմաստասէր Եղիշէն մարդոյ կոյր կեանքի նկարագիրը ճշգութեամբ կը հանէ , երբ հազար երեք հարիւր տարի յառաջ կը տեսնայ նա Հայոց աշխարհի թշուառութիւն և անկատար

կեանք , այսպէս կուտայ իւր վճիռը , թէ « Կոյր
զրկի ի ճառագայթից արեգական , և տգիտու-
թիւն գրկի ի կատարեալ կենաց » :

Այո՛ , կուրութիւն կեանք չունի . նա պէտք է
միշտ խարխափի աշխարհիս հրապարակին վերայ
և մերթ եւս իւր գլուխը պատէ ի պատ զարնե-
լով ջախջախուի :

Այլ եւս համառօտենք այս դասը , աշխատա-
սէր և լուսասէր Որդեակ իմ , եթէ կը բաղձանք
որ աղքատութիւն և կուրութիւն մեր աշխարհէն
բարձուին , թշուառութեան աղբիւրի ակներ խըց-
ուին , և հարստութեան ու երջանկութեան ակ-
ներ բացուին , աշխատութիւն սիրենք ու պատ-
ուենք , հեղգամտութիւն և ծոյլ կեանք ատենք
ու հալածենք մեր անձնէն և մեր ընտանեկան
սրահէն :

Իսկ դու , իմ ջանասէր Որդեակ , որ մեր հայ-
րենեաց մի պանդուխտ զաւակն ես , երբ կը յա-
ջողի քեզ դառնալ քո հայրենի երկիրը , գործա-
սիրութիւն և աշխատութիւն քարոզէ . ժրագործ
եղիր , կեանքդ բեղմնաւորէ և բարի օրինակ հան-
դիսացիր քո հասակակից պատանիներուն առաջ :
Թող ի բաց ոսկին ու գանձ , տար իմ այս աշխատ-
սիրութեան դասեր . տար աւանդէ մեր հայրենե-
աց անուս , անդպրոց մանուկներուն . ասա նո-
ցա , թէ ձեր հայրեր պանդխտութիւն սիրեցին ,
օտարութեան մէջ մաշուեցան ու մեռան . դուք
ձեր հայրենի քաղցր ծոցէն ու գրկէն , հողէն ու
ջրէն բնաւ մի հեռանաք : Ասա թող աշխատին ,
գործասէր լինին և իրենց դառն քրտինք հայրենի

հողին վերայ թափեն : Այն հողն ու օրուր , զոր օրհներ է Աստուած , շատ հաց ու հարստութիւն կը տայ իրենց : Յիշէ դու և յուշ բեր նոցա Սօղոմոնի օգտակար խրատ , թէ « Որ գործէ զերկիր , լցցի հացիւ . և որ երթայ զհետ դատարկութեան , լցցի աղքատութեամբ » :

Դ Ա Ս Է .

ՈՒՂԻՂ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԿԵՆԱԾ

Հ Ա Յ Ե Ի Բ Ա Ն

Մարդիկ կան , որ միայն հացով կապրին . մարդիկ կան , որ կը հրեշտակաման սեհաց ապրիլ կուզեն . երկու դասն եւս միապէս կը խոտորին ուզուրեմէն : Արդար ու ամենա մարդն այն է , որ հացով եւ Աստուծոյ բանիւ միտեցամայն կապրի աշխարհիս վերայ :

ՈՒՂԻՂ տնտեսութիւն՝ մեր նիւթական և բարոյական կեանքին մէջ այն իմաստուն և խոհական տնտեսող ձեռքն է , որ գիտէ հացիւ ու բանիւ փրանգ ամայն իւր կեանքի պէտքերը հոգալ , և Քր-

րիստոսի խօսքին համեմատ « կայսերին՝ կայսեր տալ . և Աստուծոյն՝ Աստուծոյ : »

Այս տնտեսող ձեռք՝ պէտք է արդարութեան ու չափաւորութեան մէջ պահել . զի եթէ խիստ ընդարձակես զայն՝ չոայլ ու զելս կը լինիս . և եթէ սաստիկ կծկես ագահ ու ժլատ կը լինիս . եթէ միայն քո անձին տաս և ընկերին մոռնաս , զրկող կը լինիս . եթէ կայսերին տաս և Աստուծոյն մոռնաս՝ ապերախտ կը լինիս . եթէ միայն նիւթական կեանքիդ համար հացի պէտքեր հոգաս և մոռնաս Աստուծոյ բան և բարոյական պէտքեր , դու յայնժամ թերահաւատ և նիւթապաշտ կը լինիս . կարծելով թէ մարդոյն կեանք սոսկ հացով կարող է ապրիլ : Եւ կապրի , այո՛ , եթէ մարդ յանձըն առնու հաւասարիլ անասնոց և միայն խոտով ապրիլ :

Գիտենք , թէ հաց մեր մարմնոյ սնունդ և աճուփն է , բայց հոգին եւս իւր սնունդ և աճուփն ունի , և այդ՝ Աստուծոյ բանն է : Ուստի արդար տնտեսող ձեռք և միտք պէտք է , որ նախ երկու ծայրայեղ կեանքէն զգուշանայ , ոչ առաւելու և ոչ նուազի . միանգամայն ոչ հացը թողու և ոչ Աստուծոյ բանը : Այլ իւր կենաց այդ երկու մեծ ու կենսական պէտքեր առանց զրկանաց արդար բաժինով հոգայ . գիտելով նա և թէ մեր կեանքին բուն կենդանարար մասն հոգին է . զի ասաց Քրիստոս , « Հոգին է կենդանարար . մարմին ինչ ոչ ոգնէ : »

Սամուէլ որդեակ իմ , եթէ դու հաց և բան միանգամայն կը սիրես , մտադիւր լսէ այս դասը ,

որպէս զի կարենաս ուղիղ տնտեսութեամբ կառավարել քո կեանքը : Վասն զի առանց ուղիղ տնտեսութեան մարդոյն կեանքը իւր չափաւորութենէն կը խանգարի . դանձը՝ դանձարանէն կ'սպառի , և ցորեանը՝ շտեմարանէն : Սորա հետ և ի միասին կ'սպառի բանն հոգիէն , կրօն և հաւատ սրտէն : Բայց խօսիմ նախ հացի և նիւթական կեանքի տնտեսութեան վերայ . վասն զի մարդիկ հացն աւելի կը հասկնան , բանին և հոգւոյ կեանքը իբրեւ վերացական գաղափար համարելով կը դժկամակին ըմբռնել զայն : Բայց անհնարին է հացն ու բան որոշել իրարմէ : Սոքա այնչափ սերտ կապակցութիւն ունին իրարու հետ՝ ինչպէս հոգին մարմնոյն հետ :

Ոսկական Որդեակ իմ , ինչպէս ուսար դու նախորդ դասիդ մէջ , թէ բուն հարստութեան աղբիւր մարդոյն գործունեայ աշխատութիւնն է . այսպէս նաեւ հարստութեան դանձարանին հսկող պահապանն՝ արթուն տնտեսութիւնն է : Մարդիկ աշխարհիս վերայ մէն մի իւր կարգին և վիճակին մէջ առանձին առանձին տնտեսապետ են , և ամէն մէկ հաշիւ ու համար , պարտիք և իրաւունք ունին : Թագաւոր՝ իւր աշխարհին տնտեսապետն է . իշխան՝ ժողովուրդին . հարուստն՝ իւր կալուածոց , աղքատն՝ իւր տնակին . քաղաքացին՝ իւր արհեստին և շահավաճառութեան . գիւղացին՝ իւր հողագործութեան . և իւրաքանչիւր գերդաստան ու ընտանիք՝ առ տնին տնտեսութեան :

Երկրի մի ընդհանուր տնտեսութեան վիճակն ե՞րբ կը խանգարի , գիտես , երբ այդ կարգի մար-

դոց դասեր մեծ և փոքր առ հասարակ կը խոտորին ուղիղ տնտեսութեան և պարտուց ու իրականաց հաւասար չափէն :

Այլ պէտք է նկատեմք , որ այս խոտորումն միշտ բարձրագոյն աստիճանէն կ'սկսի , և կերթայ կը հասնի մինչեւ ի ստորին աստիճանը . այսինքն թագաւորի պալատէն մինչեւ յետին գիւղացւոյն տունը : Այս տեսութիւն շատ ճշմարիտ է , և շատ յայտնի է մեզ , զի դորա բազում օրինակներ կը տեսնամք աշխարհի մէջ և մեր աչքին առաջ :

Այսչափ միայն յիշելով շատ կը համարիմ ու կանցնիմ . միտքս այն չ'է որ խօսիմ մեր երկրի քաղաքային տնտեսութեան վերայ . և թէ խօսիմ եւս՝ ո՞վ պիտի լսէ : Այլ միայն խօսիլ կուզեմ իւրաքանչիւր մարդոց կեանքին և առտնին ընտանեկան տնտեսութեան վերայ , որ իմ պաշտօնին և չափաւորութեանս պարտիքն է , լինելով անարժան տնտես Աստուծոյ եկեղեցւոյն :

Յիշէ , Որդեակ իմ , ԴՐԱՆՏԻ ԸՆՏԱՆՆԻՔ կոչուած աշխատութեանս մէջ այս պարտիքը փոքր ի շատէ վճարած եմ . բայց դարձեալ անձաճորոյթ կը կրկնեմ այս դասիդ մէջ զայն , որպէս զի Հայոց անտնտես ժողովուրդ , առաւել քաղաքացիք և մայրաքաղաքացիք , գէթ մեր գրելով և նոցա կարդալով խելաբերին . թէեւ ժամանակն նեղելով կը խրատէ գիրենք . վասն զի նորա ձայն և խիստ խըրատ շատ կրթիչ ու զօրաւոր է քան զմեր գիրն ու քարոզ :

Բայց մարդիկ զարմանալի են . անցեալը չուտ կը մոռնան , և ժամանակն միշտ փոփոխական լինե-

լով՝ բազում անգամ և շատ մարդոց համար տընտեսութեան և նախատեսութեան վարժապետ չը լինիր . այլ մանաւանդ երբ յանկարծ երկրին կամ առանձին այս և այն մարդոյն համար բախտ բերելով կ'ընդարձակէ յաջողութիւն , գիտես թէ յայնժամ առաւել շոյալութեան և զելութեան դասեր կուսուցանէ : Մեք մեր ժամանակի և կեանքի մէջ դորա փորձ և ապացոյց տեսանք , որ այդ անստոյգ խաբող ժամանակ քսան տարի շարունակ այդ յոռի ու կարճամիտ դասեր սորվեցոյց Ասիական և առաւել Պօլսոյ ժողովուրդին :

Խրատ կուտամ քեզ , Որգեակ իմ , ժամանակի բարեկամութեան վերայ երբէք մի վստահիր . նա միշտ խաբուսիկ է , երկու երես ունի , այսօր կը խնդայ և վաղը կը խոժոռի : Միշտ յուշիդ պահէ Սօղոմոնին խրատ . « ժամանակ լալոյ և ժամանակ ծիծաղելոյ » : Մինչ գանձարանդ գանձով , շտեմարանդ ցորենով լի են , մինչ շահավաճառութիւնդ յաջող է և դու սուստ սեղանին վերայ նստած կ'ուտես , կը խմես եւ կուրախանաս անկասկած . ահաւասիկ այս է քո ծիծաղելոյ եւ բախտի ժամանակ :

Իսկ երբ բախտին անվստահ բարեկամութիւն յանկարծ իւր երեսը կը դարձնէ քեզմէ , շտեմարանդ եւ գանձատունդ կը դատարկանան , բազմաճոռի սեղանդ կը լարճուի , անդէն եւ մտերիմ բարեկամներդ կը հեռանան , որ քո խրախճանակիցներն էին . դու յայնժամ կ'ափշիս ու կը մնաս , թէ ի՞նչպէս պատահեցաւ քեզ այս : Ահաւասիկ այս եւս քո լալոյ ու դժբախտութեան ժամանակն է :

Իւ ես պատմեմ քեզ , թէ ի՞նչպէս կը պատահի եւ որչափ են աշխարհիս եւ մարդոց կեանքի պատահարներ , մանաւանդ մեր ժամանակին եւ մեր բռնակած աշխարհին :

Հարուստ ու մայրաքաղաքիս մէջ հռչակուած ձոխ գերդաստանի մի հայր կը ճանաչեմ ես . մի օր տեսի զինքն , որ հոգւոց հանելով կը խօսակցէր իւր բարեկամին հետ , եւ ես լռին ունկն կը դնէի : Նկատեցի նորա երեսը զի զուարթ եւ ուրախ չէր , ինչպէս յերեկն եւ յեռանդն , այլ թախճագին դիմօք նստեր էր , կը խորհէր ծանր հոգածութեամբ :

Իւր խօսակից բարեկամ հարցուց գորա պատճառը . նա զարմանալով պատասխանեց նմա , միթէ դու չը գիտե՞ս , միթէ իմ պատահարս քեզ չը պատահեցա՞մ : Ո՛չ . ասաց բարեկամն , չը գիտեմ : Ուրեմն դու միայն կաս յերուսաղէմ եւայլն . . . Ըսկըսեց ապա այլաբան ոճով մի պատմել :

Այս , ասաց մի պողպատէ գանձու պահարան ունէի . այնչափ կուռ զրահաւորեալ էր , որ ամէն կերպ ճարտար գողութեանց դէմ կարող էր մըրցիլ . որուն մէջ իմ բոլոր հարստութեանս գանձը ապահոված էր ու ես բնաւին անկասկած էի : Մի օր բացի այդ իմ երկաթակուռ գանձարանս , առացի թէ փոքր ինչ զբօսնում եւ խաղամ գանձերուս հետ : Ո՛հ , ո՛հ , ի՞նչ , առանց բանալիի , առանց ո եւ իցէ ձեռքի ճարտարութեան՝ գանձի պահարանս փակուած տեղ ինքնին պարպուած էր : Թուեցի կրկին եւ կրկին , տեսայ քանակութիւնն՝ յոյնն էր : Բայց ի՞նչ օգուտ զօրութիւն սպառած

էր , ոչինչ արժէք չունէին ոսկիներս , գիտես թէ ամբողջ ժանտաջուրի մէջ թաթախուելով՝ հարիւրէն տասն հազիւ իբր թէ ոսկեոյ մասն մնացեր էր : Այս մնացորդին վերայ գուրգուրալով կը կասկածիմ գուցէ այն եւս առնի տանէ նոյն ոսկեհան ժանտաջուրն :

Ես ի սկզբանն իբրեւ ապուշ կը լսէի այս պատիպատ պատմութիւնն . հուսկ ուրեմն հասկցայ այդ գանձատէր մեծատունին միտքը : Բայց ես մտքիս մէջ դատեցի զինքն յիշելով Եզովրոսի խմաստուն առակը , թէ « Դու մտադործ էիր , քեզ թո՛նջ պէտք է պայտառութիւն » : Որովհետեւ այդ անձն՝ հայրենի արուեստով վաճառական էր , բայց շահուցանկութիւն հրապուրեր էր զինքն սեղանաւորաց նման տոկոս առնելով դիւրաշահութեամբ եւս հարըտանալ :

Այս փորձառու պատմութենէն խրատ առ , Որդեակ իմ , որ առաւել շահուցանկութեամբ արուեստափոխ չը լինիս : Գիտցիր նաեւ , որ ամէն ժամանակն՝ իւր ժանտաջուրն ունի . եւ այնչափ ճարտարաձեռն գող է ժամանակ , որ գանձարանդ առանց բանալոյ կը կողոպտէ : Անհող անկասկած մի լինիր , այլ միշտ վախցիր դու ժամանակի դժպատեհ բերմունքէն , ինչ որ այսօր է , վաղը նոյն է՛ . « Շատ է աւուր չարն իւր » , ասաց Յիսուս :

Չգայթակղիս , Որդեակ իմ , թէ ես Աւետարանի պատուերին դէմ՝ հակառակ կուսուցանեմ քեզ , այն է , թէ « Մի հողայք վասն վաղուին , վաղիւն վասն իւր հողասոցէ » . եւլին : Բացատրեմ քեզ Աւետարանին միտքը , որ ուզիլ մտքով հաս-

կընաս նորա հոգին և խմաստը . և դու այնպէս չը դատես ինչպէս խմաստակներ կը դատեն , զոր ես լսեցի ու յոգիս վշտացայ . որպէս թէ Աւետարան իւր այդ պատուէրով կարգելու մարդոյն՝ ապագայի հոգն ու մտածմունք :

Ո՛չ , այդպէս չէ , բարեմիտ Որդեակ իմ . Յիսուս իւր հաւատացելոց երբ այս աշխարհէն յետոյ՝ երկնից արքայութիւն խոստացաւ , նա կամեցաւ որ իւր հաւատացող ծառայներ հեթանոսաբար բազմահոգ նիւթապաշտ չը լինին , միայն իրենց յոյսն աշխարհի վայելից վրայ դնելով՝ այն անձնապաշտ մեծատան պէս որ կասէր . « Անձն իմ , ունիս բազում բարութիւն ամբարեալ ամաց բազմաց . կե՛ր արբ և ուրախ լեր » :

Այս յանձնապաստան ոգիէն յայտնի է թէ խիստ անիրաւ տնտես մի էր նա , որ միայն իւր անձին համար գանձեր էր , և իւր մեծութեան մէջ Աստուծով չէր պարծեր : Նա չուներ այն երկիւղած հաւատը , թէ ամեն բարիքներ Աստուծոյ ձեռքէն կընդունի մարդն : Բարերար Աստուած , որում շատ պարգեւէ , կը կամի որ մարդն արդար տընտեսութեամբ մատակարարէ զայն . գէթ իւր աւելորդ ընչից կարօտ ընկերին բաժին հանելով :

Քաջ ի միտ առե՞ր դու թէ՛ ոչ Աւետարան եւ ոչ Սուրբ գրոց ուրիշ բան կը պատուիրեն որ մարդ չնախատեսէ : Վասն զի մտածող մարդոյն ի բընութենէ բնական է նախատեսութեան հոգը . թող բանաւոր մարդն , ապաքէն տեսար դու աշխատութեան դասիդ մէջ մրջիւնին և մեղուին օրինակը : Եթէ այդ չքոտի կենդանիներ այդչափ նա-

խահոգակ են իրենց գոյզն պարենի համար , անշուշտ մարդ քան զմրջիւն մեծ է , նա առաւել պարտաւոր է որ նախատեսէ և հոգայ իւր կեանքի պէտքեր :

Բայց դարձեալ նկատել արժան է որ երկու ծայրայեղ անչափաւորութենէն հեռի մնայ մարդն , ոչ այնչափ նախատեսութեան խորերուն մէջ սուզանի , որով ազահութեան և թերահաւատ հոգերով խեղդուի . և ոչ այնչափ անհոգ աննախատես լինի , որ նոյնպէս շուայլութեան ու զխութեան հեղեղներով գլորի : Ուստի մեծ իմաստութեան չափ ու կշիռ պէտք է ուղիղ տնտեսութեան մէջ այդ միջին ճանապարհ գտնել , ոչ ի ձախ խտտորիւ և ոչ ի յաջ :

Այ՛ս , աշխարհ , ժողովուրդ , եկեղեցի , բնտանիք . և նոյն իսկ մարդ իւր առանձին կեանքը տնտեսելու համար՝ իմաստուն խոհականութիւն պէտք է , գիր ու հաշիւ պէտք է , ուղիղ ճշգրութիւն պէտք է . և այս ամենուն հետ արդար խղճմտանք և Աստուծոյ բան պէտք է , որ գիտնայ մարդ ուղիղ բաժանել թէ կայսերին և թէ Աստուծոյ բաժին :

Այլ որովհետև այս աշխարհիս վերայ մարդոց կարգ , վիճակ ու կեանք շատ զանազան են իրարմէ , սորա համար անձնիւր մարդ առանձին առանձին տնտեսութեան պարտիքներ ունի՝ առաւել կամ նուազ : Աշխարհիս իշխաններ և մեծատունները փառասէր չենք համարիր , եթէ նոքա իրենց համբաւոյն , անուան , և ճոխութեան համեմատ վայելուչ պերճութեամբ կեանք վարեն : Նոքա

մեծ զրկանք կը գործեն ընկերութեան : Եթէ ամենագծուծ կեանք վարելով՝ խիստ ժլատութեամբ կծկեն իրենց ձեռքը . և գետի նման յորգացած գանձին ճանապարհ գոցեն , որ չվագէ ժողովուրդին հրապարակը : Նոքա եթէ չչինեն չքեղ տուն և մեծամեծ ապարանքները , այդ ինքնին յայտնի է որ տան ճարտարապետ , շատ արհեստաւոր և գործաւոր մարդիկ մնասուելով իրենց վասակէն՝ կը զրկուին : Նմանապէս եթէ նոքա թանկագին մատանիները չը դնեն իրենց մատը , եթէ ամէն օր տարազ տարազ հանդերձներով չը պծնազարդին , եթէ բազմախորտիկ սեղանով չչխանան , եթէ հրապարակի մէջ շրջելու համար չպերճանան , և թողով այդ ճոխապանծ կեանքը՝ հասարակաց անշուք ու սակաւապէտ կեանքով ապրին . ո՛ւմ կը հասնի այս մնասը . գիտե՛ս , բոլոր արհեստաւորաց և շահավաճառութեան այլ և այլ ճիւղերուն . որոց բախտ և իրաւունքն էր այդ ամէն մեծածախ պէտքերը պատրաստել ու տալ . և այս փոխանակութեան միջոցով՝ հարուստներուն կուտած աւելորդ գանձը հանել ժողովուրդին հրապարակ . որպէս զի մէն մի իւր աշխատութեան բաժինն ընդունի :

Եւ գիտե՛ս դու , մեր ընկերական կեանքին հաւասարակշռութիւն պահող նժարներ՝ փոխանակութեան օրէնքն է : Վասն զի ո՛ւր տեղէն կամ ո՛ր աղբիւրէն կը ժողովին ու կը ծովանան աշխարհիս մեծատանց և արքունական գանձեր . այդ ինքնին մեզ շատ յայտնի է . զի դոցա մշտահոս վտակներ՝ ժողովուրդի աշխատութեան աղբիւրի ակներէն կը վազեն :

իրաւունք է և մեծ իրաւունք , որ այդ գանձու վտակներ անդրէն իրենց ակները դառնան և այտպէս միշտ չրջան առնուն . որով թէ ժողովուրդին և թէ մեծատանց դարաստաններ ու տունկեր միշտ ջրարբի լինելով՝ զուարթ ու պտղաբեր մնան :

Ուստի մեծապէս կը մեղանչեն ուղիղ տնտեսութեան օրէնքին դէմ այն մեծատունք , և առանց բռնացող յափշտակութեան՝ հարստահարիչ կը համարուին նոքա , և միանգամայն յառաջդիմութեան խափանարար կը լինին , երբ ժողովուրդի վաստակոց և շահերու ազբիւրներ խցելէն յետոյ՝ արուեստներու յառաջդիմութիւն եւս կը խափանեն : Վասն զի աշխարհիս գեղարուեստից այնչափ անհուն անհամար պէտքերը , զոր միշտ կստեղծէ արուեստագէտ հանճարներու ձեռք . դոքա իրենց ամենամեծ մասերով՝ մեծատանց վայելման համար են :

Իրաւունք տուինք աշխարհիս մեծատանց որ ճոխ ու փառաւոր կեանք վարեն , միայն թէ չ'անցնելով չափաւորութեան ու վայելչութեան սահմանէն : Բայց թէ նոքա այդ իրաւունքը՝ միայն ճանաչեն իրաւունք , և զայն ըստ հաճոյից կատարելով՝ մոռնան ու չը յիշեն երբէք միւս բազմադիմի պարտքեր . այսինքն՝ հացի տնտեսութիւն միայն հոգալով՝ թողուն Աստուծոյ բանը , թողուն բարեգործութեան պարտքերը , չը յիշեն երբէք ժողովուրդի աղքատներ , որբեր , հիւանդներ , անօգնական թշուառներ և իրենց դռներու առաջ ինկած վիրալից Ղազարոսներ : Եթէ մոռնան նոքա իրենց մեծամեծ պարտականութեան գործեր , առ եկեղեցին , առ ազգն , և ազգային դպրոցներ :

եթէ ազգին յառաջդիմութեան արահետ ճամբայ մի բանալու համար՝ իրենց գանձարանին դուռը չի բանան . եթէ հայրենեաց բարգաւաճման համար՝ հայրենասիրութեան մեծ պարտիքներ չը կատարեն . եթէ բախտ յաջողեր է նոցա մեծ պաշտօնեայ և նախարար եղեր են երկրին կառավարութեան , ինչպէս առաջինին Յովսէփ , որ յիշեց Յակովբայ տուն ու լացաւ . այլ սոքա ցյաղ ուտեն հաց և չը յիշեն երբէք Հայկայ քաղցած տունը : Եթէ նոքա վերջապէս իրենց մեծութեան գանձ ու գութ փակեն առ մարդկային ընկերութեան թշուառութիւն . միայն ու միայն վայելեն Աստուծոյ տուած բարիքներ . նստին մեծահաց սեղանին վերայ , հագնին բեհեզն ու ծիրանին , գէթ սեղանին փշրանքներէն և պատառ մի կտաւէն չի տան աշխարհիս փողոցներու մէջ ինկած Ղազարոսներուն . որպէս զի ոգեպահիկ հացն ուտեն և այդ պատառիկ կտուով իրենց մերկութիւն ծածկեն կամ իրենց վէրքեր պատատեն . ամէն ամէն ասեմ քեզ , Որդեակ իմ , այդպիսի մեծատունք անիրաւ են իրենց տնտեսութեան մէջ . անիրաւ են երկնից և երկրի սուաջ , այսօր և յաւիտեան . որոց համար Քրիստոս իւր Աւետարանով սպառնացաւ . « Վայ ձեզ մեծատանցըդ , զի ընկալայք զմխիթարութիւն ձեր : »

Այսչափ դատեցինք աշխարհիս մեծատուներ . բայց մեծապէս կանխաւիմք , Որդեակ , եթէ արդար տնտեսութեան բեռները միայն մեծատանց վրայ բարդեմք : Սկսիմք այժմ ժողովուրդի միւս դասերուն կեանքը դատել . որոց կարգ , վիճակ և պատիճանը շատ բազմապեսակ է , և ամեն կարգի

մարդիկ և ընտանիք՝ իւրաքանչիւր իրենց ունեւորութեան չափով ուղիղ տնտեսութեան օրէնքը պահելու պարտական են :

Ինչպէս իրաւունք տուինք մեծատանց , որ իրենց աստիճանին պատշաճող պերճութեամբ ապրին : Նոյն իրաւունք կուտանք ժողովրդական դասերուն , որ իրենց վիճակին ու վաստակին համեմատ չափաւոր պարկեշտութեամբ ապրին : Բայց երբէք իրաւունք չենք տար ժողովրդական կարգի այն դասերուն , որոց շահ ու վաստակ շատ չափաւոր է . որ նոքա եւս ցանկութեան տենչով ձգտին մեծատանց պէս ճոխազոյն կեանքով վարիլ . առ ոչինչ համարելով՝ ոչ նախատեսութեան և ոչ չափաւորութեան տնտեսող կշիռը : Զի թէպէտ քաղաքային օրէնք ազատութիւն կուտայ ժողովուրդին որ իւրաքանչիւր մարդիկ՝ իրենց գոյից և ընչից բացարձակ տէր լինելով՝ ազատաբար վարուին , ազատաբար տնտեսեն իրենց կեանքը : Այլ երանի թէ դորա համար եւս չափ ու սահման որոշէր երկրին կառավարութիւնն . որով թերեւս անչափասէր ժողովուրդը օրէնքով ու սրով ճանաչէր իւր չափաւորութիւնը : Բայց միթէ հարկ էր դորա համար օրէնք . վասն զի թէ աշխարհի և թէ առունին տնտեսութեանն՝ այդ օրէնքը շատ բնական է մարդոյն կենաց մէջ . և իւրաքանչիւր մարդոց բուն իրենց կեանքէն , գոյքէն , և գանձէն կը բղխի : Խոհական ու բանաւոր տնտեսութիւնն կ'ուսուցանէ որ մարդ իւր շահերուն չափով կենցաղավարի :

Իսկ եթէ ճոխասէր լինելով իւր չափէն ի դուրս նկրտի , աշխարհ զայն կը դատէ ու կը մեղադրէ :

Եթէ մարդ , որ ինքն պարզ քաղաքացի մի է ու չափաւոր շահու տէր , պարզ տուն մի իրեն բաւական չի համարիր , պերճասիրութեան ցանկութիւն գինքն գրդուելով կը ձեռնարկէ իշխանի վայելուչ ապարանք մի շինել , ծանրագին կահ կարասիներով զարդարել . նոյնպէս նուաստութիւն հը համարի նա հետիոտս քալել , իշխանի կառք կը նստի , հրապարակէն կանցնի և կը ցուցամոլի աշխարհին առաջ . չարաչար կը զեղծանի նա անչափաւոր տնտեսութեան մէջ :

Աոյնպէս եթէ սոսկական արհեստաւոր մի , որուն ձեռքն ու մատունք արհեստագործութեան մէջ բրտացեր են . մեծամտի իշխանի մատանի դընել . և իւր կին իբրեւ իշխանուհի՝ սիրամարգի պէս պճնազարդելով ելնէ ու նազելով շրջի ժողովուրդի հրապարակի մէջ , ցոյց տալով թէ և ես կարող եմ մրցիլ հարուստ տիկիններուն հետ . եւս չարաչար կը զեղծանի տնտեսութեան մէջ :

Այլ ո՛վ չի գիտեր ու չը ճանչնար , թէ այդպիսիներն այն ընտանիքներէն են , որոց հացը՝ առաւօտէն մինչեւ իրիկուն կը տեւէ . այսինքն թէ օրական աշխատութեամբ ու շահով կապրին գոքա : Ուստի յայտ է թէ՛ այդ պճնասիրութեան անհարկի պէտքեր թէ պարտքով և թէ խարէական միջոցներով եւս հայթայթեն , ոչինչ փոյթ չ'ունին և չ'են հողածեր երբէք , թէ այդպիսի անտնտես կեանքի մը ապագայն՝ ընտանեկան կեանքին կործանումն է :

Ահաւասիկ այսպէս կը զեղծանի ուղիղ տնտեսութեան օրէնք , ուղղասէր Որդեակ իմ , երբ

ժողովուրդի կարգեր կանցնին իրենց չափէն ու սահմանէն, թողլով պարզութիւն և սակաւապէտ կեանք, չխնայելով իրենց դառն ու չարաչար աշխատութիւնն, մոռանալով թէ մարդ քանի՞ տաժանելի քրտինքով իւր հացը կը հայթայթէ աշխարհիս վերայ :

Ազգ, ժողովուրդ, քաղաքացի, գիւղացի, տէր, ծառայ, հարուստ, աղքատ, առ հասարակ ամէն կարգի մարդիկ երբ կեանքի տնտեսութեան ուղղութենէն կը խոտորին, նոցա ճանապարհ դէպ ի կորուստ կերթայ. նոքա միշտ իւրեանց հարստութենէն կը թափին և աղքատութիւն շուտ կը հասնի նոցա վերայ ինչպէս մի արագուտն սուրհանդակ : Այսպէս հասաւ Բիւզանդիոնի մայրաքաղաքին վերայ. նոյն օրինակ պիտի հասնի բոլոր գաւառացի ժողովրդոց վերայ, եթէ անցեալ փորձերէն և Բիւզանդացւոց տնաւեր օրինակէն ուշաբերելով չխրատուին :

Է՛, սիրելիդ իմ Սամուէլ, քաջ ի միտ առի՞ր տնտեսութեան այս դասն, դու որ դեռ ուսանող ես և տակաւին տնտեսական կեանքին մէջ չի մըտար : Բայց քո որդիական մեծ պարտիքն է, գիտնալ ու երախտադէտ լինել. թէ ուսմանդ ու դաստիարակութեանդ համար որչանի անխնայ ծախսեր արած եմ. այս մասին մէջ՝ տնտեսութեան հաշիւն իմ չափէն անցուցի, այն ապագային յուսով, յորում կեանքիդ պտղաբեր արդիւնքը բազմապատիկ պիտի քաղեմ :

Ուսիր, Որդեակ իմ, ուսիր այժմէն, որ այն ապագային մէջ, յորում գուցէ ես ի գերեզման

իջած լինիմ դու ողջ մնալով, բարւոք տնտեսես
քո կեանք և հայրենի ընտանիք: Ես հարուստ վա-
ճառաշահ քաղաքացի չեմ, որ բազում գանձ թո-
ղում քեզ ժառանգութիւն: Մի պանդուխտ գիւ-
ղացի հայր եմ ես, և քո ժառանգութիւն՝ մեր
գեղի հողն ու դաշտն է: Ես հող միայն կը թողում
քեզ, հող, որ հազար անգամ ոսկեգանձէն անըս-
պառ անկողոպուտ գանձ է. զոր ես քո պատէն
ժառանգեցի, և այդ անգին աւանդ ողջ ամբողջ
պահեր եմ մինչեւ ցայսօր: Եթէ անգամ ի պան-
դըխտութիւն ելայ. և չուգեցի բնաւ որ թիզ մի
գետին վաճառեմ, մինչ անձկութիւն զիս կստի-
պէր և պարտատեարք զիս ի բանտ կը վարէին:
Այլ միշտ աշխատեցայ ամէն բան զոհել ու հողա-
յին կալուածներս պահել:

Ուխտիւ զքեզ պարտական կը կացուցանեմ,
Որդեակ, որ հօրդ օրինակին հետեւիս, բոլոր
կեանքովդ ջանացիր գիւղական տնտեսութեան
մէջ յառաջադիմել: Ես քո միտք այս դասերովս
մշակեցի, որպէս զի դու եւս քո հողերդ ու գաշ-
տերդ բարւոք մշակես: Տես դու յայնժամ այն մեր
արգաւանդ հողերն որչափ առատ խոտ ու ցորեան
պիտի տան քեզ:

Եթէ ողջ մնամ ու հետ քեզ դէպ ի հայրենիքը
դառնամ, վաճ, որքան պիտի հրճուի հոգիս, երբ
տեսնամ քո յառաջդիմութիւն գիւղական տնտե-
սութեան մէջ. որով դու բարի օրինակ պիտի լի-
նիս այն խեղճ գիւղացւոց. որ հողագործութեան
արհեստին մէջ դեռ մանուկ մնացեր են: Միթէ
իրաւունք ունինք մեղադրել զիրենք, երբ ուսուցի

չունին: Իժ և քո սեպուհ պարտքն է գեղացի մանուկները. զարգացնել և կարեւոր կրթութիւն տալ: Փորձով կը տեսնաս դու թէ Բ՛նչպէս մանկակիցներդ շուտով կը յառաջադիմեն: Զգիտեն դու թէ գիւղական դաշտի ազատ մանուկներ քանի՞ աշխոյժ և կորովամիտ են:

Վերջին բան, վերջին մի քանի խրատ եւս աւանդեմք եղ, Որդեակ, և այսպէս աւարտեմ այս կրթական դասը, որ աշխարհիս վերայ կեանքդ ուղղավարող ուղիդ տնտեսութեան ղեկն է: Այս ղեկն՝ քո հերկազործութեան մածին պէս ուղիղ բռնէ, և մի թողուր երբէք որ խտտորի. զի այդ է միայն որ կեանքիդ բոլոր ակօսներն ուղղութեամբ կը վարէ. և մինչեւ ի գերեզման քո հաց և հարստութիւն չի պակսիր: Զգո՛յշ, զգո՛յշ, Աստուծոյ բան չարհամարհես և միայն հացով ապրիս դու. յայնժամ կը մոռնաս մարդկութեան շնորհն ու պատիւ, անասնոց կը հաւասարիս. կապիրատիս նա և նախախնամող երկնից Հօր դէմ, երբ նորա հացն ուտես և զայն չօրհնես: Սոսկ բերանոյ օրհնութիւն բաւական չէ. այլ և պարտական ես արդեամբք փառաւորել զայն: Երբ այգիդ կը կթես՝ ճուաքաղ մի առնելի. երբ արտերդ կը հընձես՝ թափած ու մնացորդ հասկեր թող, որ այրինելի, որբելի և աղքատներ ժողովեն զայն: Այսպէս կը պատուիրէ Աստուծոյ օրինաց Սուրբ դիրք: Ամէն արմտիքէն բաժին ու տասանորդ տուր Աստուծոյ. « Պատուեա զՏէր ի քոյոց արդար վաստակոց, և հան նմա պտուղ ի քոց արդարութեան արմտեաց: Զի լցցին շտեմարանք քո ցորենով և

Հնձանք գինեաւ քով առաւել եւս բղխեսցին : օ Ագահ կայենի նման անուղիղ մի բաժաներ . այլ արդար Արելի պէս պտուղդ հաճոյապէս նուիրէ Աստուծոյ :

Այս է աւասիկ հացին ու բանին ուղիղ տնտեսութիւն , և ես կ'օրհնեմ զքեզ , Որդեակ իմ , որ բոլոր կեանքիդ մէջ հացն առանց Աստուծոյ բանին չ'ուտես . այլ հացն ու բան ի միասին խառնելով կեր , որպէս զի կեանքդ կատարեալ լինի . և դու թէ առ Աստուած և թէ առ մարդիկ պարտիքներդ կատարելով՝ իբրեւ արդար ու հաւատարիմ տնտես ապրիս աշխարհիս վերայ : Յիշէ Աւետարանին առակը , քեզ յանձնուած քանքարը շահեցուր . զի Տիրոջ առջեւ պատասխան ունիս տալ , եթէ անհոգութեան վարչամակին մէջ ծրարելով անչափ պահես զայն : Իսկ եթէ տոկոսով հանդերձ հատուցանես , Քրիստոս զքեզ կը գովէ . « Ազնիւ ծառայ բարի և հաւատարիմ , որովհետեւ ի սակաւուդ հաւատարիմ եղեր , ի վերայ բազմաց կացուցից զքեզ . մուտ յուրախութիւն Տեառն քո »

Դ Ա Ս Ը

ԻՆՔՆԱՇԵՍԱՏ ԵԱԾԱՋԱԴԻՄՈՒԹԻՒՆ

Իճճնաշխատուիւն՝ մարդոյն բնական պարտիք եւ արդար քրտինճն է, իւր կեանք պահող ամենէն առաւել պաղարեր յոյժն է: Աճիրաւ է մարդ, քէ ուրիշի քրտանց ու ձեռաց հացիճ սպասէ. «Ջվասատակս ձեռաց քոց կերիցես. երանքի՛ է քեզ եւ բարի եղիցիս» կր խրատէ Դաւիթ:

ՍԻՐԵԼԻԴ ԻՄ, Սամուէլ, մարդոյն ընդհանուր աշխատութեան դասն ուսար, և նոյն աշխատութեան արդիւնքն ուղիղ տնտեսելու դասն ուսար. այժմ եկաւ կարգն որ ժողովուրդին ինքնաշխատութեան դասն սկսիմ քեզ. ուշի ուշով միտ դիր դու. վասն զի այս ամենակարեւոր դասն է, աշխարհիս այլ և այլ ժողովրդոց յառաջդիմութեան, և բարգաւաճման՝ միակ պայմանն ու ճանապարհն:

Քաջ ի միա առ, որդեակ իմ, և ես թուեմ քեզ թէ՛ ինչ են ժողովրդոց ինքնաշխատութեան պարտիքներ, զորս նա պէտք է իւր բոլոր կենաց մէջ պշխատելով, տքնելով կատարել ջանայ:

Աշխարհիս վրայ ու և իցէ մի ազգ և ժողովուրդ,

իւր կեանք պահող, տնտեսող ու բարւոքող քրտնաջան մշակն է, իւր արտ վարող մաճակալն է, իւր սերմ ցանող ու հնձող ինքնավարձ աշխատաւորն է, իւր դրախտն ու դարաստանն տնկադորձող պարտիզպանն է. իւր տուն շինող ճարտատարապետն է: Իւր ընտանեկան կեանքին պէտքերն հոգացող հայր ու տնտեսն է, իւր հաց ու սեղան պատրաստող մատակարար ձեռքն է, իւր արուեստ հնարող հանճարին աղբիւրն է, իւր գործարանին մեքենաները դարձնող մղիչ շոգին է, իւր անձին մերկութիւնը պատսպարելու կտաւագործն է, իւր ամէն շահավաճառութեան վաճառական և խանութպանն է, իւր դպրոցներ շինող ու կարգադրող՝ իւր ընկերական հանգանակութիւնն է, իւր մանուկներ կրթող դաստիարակն է, իւր ներկային մէջ գործող ձեռքն՝ և ապագային մէջ նախատեսող աչքն է: Վերջապէս ժողովուրդին ինքնաշխատութիւն ամենայն ինչ է, այս աշխարհիս վրայ իւր առանձին յառաջդիմութեան համար:

Պէտք է խելամտի ու ճանջնայ ժողովուրդ թէ՛ իւր կեանքն արդիւնաւորողն՝ միմեայն իւր ինքնաշխատութեան ձեռքն է. և գիտես, որչափ զօրաւոր և որչափ շահաբեր է: Մի ազգ և ժողովուրդ՝ եթէ իւր կեանք և բաղդ ուրիշ կ'ակնկալէ, շատ բնական և յայտնի է թէ՛ իբրեւ երազայոյս պահ մի գիշերուան ծանր քունին մէջ կը խայտայ և առաւօտ ոչ ինչ կը գտնէ:

Մշակ ժողովուրդին անժխտելի ու բնական պարտիքն է, որ իւր հացն ինքնին հոգայ, իւր

արտն ինքն քաղէ . ապա թէ ոչ արտն առանց քաղելու կը մնայ , կը կծղի ու կը թօթափին ցորենահատեր , եթէ նա դրացւոյն կամ բարեկամին նպաստէ : Այս ճշմարտութիւն իմ կեանքիս մէջ փորձով ճանչցած եմ . դու որ դեռ անփորձ ես , ուշ գիր . ես մի հնոց առակով պատմեմ քեզ :

Արտուտ թռչունն՝ որ թերեւս արտ ուտելէն առեր է այս յարմար անունն , իւր բոյն հասկաւոր արտի մի մէջ դնելով՝ ձագեր հաներ է : Նախատես ձագամայրն միշտ կ'ապսպրէ իւր ձագերուն , որ միտ դնեն արտին տիրոջ , թէ թնչ կը խօսի . երբ նա իւր տղուն հետ կուգայ տեսնել թէ՛ արտին հնձելու ժամանակն հասեր է : Առաջին անգամ կը լսեն ձագեր և կը պատմեն իրենց մօրն , թէ՛ հայրն իւր տղուն կ'ասէր , Որդեակ , արտը հասնելու մօտ է . գնա խօսիր մեր դրացիներուն թող մեզի յօգն գան , արտն ի միասին քաղեմք : Արտուտն կը պատասխանէ , դեռ անհոգ կեցէք . քանի որ արտին տէր՝ դրացիներուն օգնութեան կ'սպասէ , այս արտը չը քաղուիր : Երկրորդ անգամ մտիկ տալով ձագերն՝ այս կը պատմեն թէ՛ գեղացին իւր տղուն կ'ասէր , դրացիներ չեկան , գոնէ բարեկամներ հրաւիրէ : Խելացի արտուտն դարձեալ նոյնն կը կրկնէ , հանգիստ եղիք , ձագերս , երբ գործը բարեկամներուն մնացեր է , յաւիտեան չը քաղուիր արտը : Երրորդ անգամ կը պատմեն ձագերն , թէ՛ արտին տէրն՝ վա՛շ , վա՛շ անելով իւր տղուն կ'ասէր . որդեակ իմ առ դու ըս մանգաղ և ես . մենք մեր արտը քաղենք . այլ եւս դրացեաց , բարեկամաց սպասելն ընդու-

նայն է : Յուշադիր ճառերն երբ այս վերջին խօսք
կը պատմեն իրենց մօր , մայրն կը պատասխանէ :
Այժմ ստոյգ կը հաւատամ , թէ՛ արտը պիտի քաղ-
ուի . պէտք է զձեզ տեղափոխեմ :

Այս կրթիչ առակի օրինակէն արդեօք պիտի
հասկանայ ու խելարերի՞ իւրաքանչիւր առանձին
մարդ և ժողովուրդ , թէ՛ աշխարհիս դրացիներ
և բարեկամներ եւս իրենց արտեր ունին քաղելու :

Եթէ այս այսպէս է , ինչպէս որ է ճշմարիտ .
ուրեմն թող ժողովուրդ իւր յոյս միայն իւր ինք-
նաշխատութեան վրայ դնէ : Եթէ իւր կեանք պա-
հելու համար հաց հարկաւոր է , թող առնէ ման-
գաղ և երթայ իւր արտը քաղէ : Եթէ ջուր պէտք
է իւր չորցած արտը ոռոգելու համար , թող խըց-
ուած աղբիւրներու ակերն բանայ , վտակներու
լցուած առունները հորդէ : Եթէ հանդերձի և այլ
զանազան պէտքերու համար կտաւ կարեւոր է ,
թող բամբակ ցանէ , կտաւ գործէ : Իսկ եթէ փափ-
կութեան պերճանք սիրելով՝ կերպասի կը ցանկայ ,
թող շերամագործութեան արուեստին հետեւելով՝
յառաջ տանի զայն :

Եթէ նախանձելով Եւրոպական ազգաց գեղե-
ցիկ օրինակին՝ գիւտեր և արուեստներ հանճարել
կ'ուզէ . թող նախ դպրոց երթայ , գիտութիւն
սովորի , ինքնաշխատութեան մէջ տընի , ինչպէս
նոքա :

Իսկ եթէ , կ'ասէ , ես թ'նչպէս ինքնաշարժ ինք-
նաշխատ լինիմ և յառաջ երթամ..... :

Դորա դարման և ճարն ի՞նչ է , գիտե՞ս . դըպ-
րո՞ցն է , դպրո՞ց , և անյուսահատ ինքնաշխատու-

թիւն . ուրիշ ոչինչ : Ես կը տեսնամ զքեզ , այդ քո վիճակին նկարագիրը՝ շատ նշգրիտ է : Բայց դու պէտք է անվկանդ մնաս ոգւոյդ մէջ . առանց երբէք լքանելոյ շարունակես ինքնաշխատութիւնդ , գիտնալով որ յառաջագիմութեան ուղին՝ ինքնանուէր շահատակութեամբ կը բացուի : Ես գիտեմ որ խոչեր ու խուժեր կան քո ճամբուն վերայ . մի սպասեր որ ամբողջ փոխուին դոքա և դիւրանան քայլերդ : Մի սպասեր դու , ինչպէս այն ապուշ ու բթամիտ ճամբորդն , որ գետափին մօտ կեցած կ'սպասէր մինչեւ անցնի գարուն , անցնի ամառն , աշուն գայ , ցամքի գետի ջուրը և ինքն անթաց ոտքով անցնի :

Ժողովուրդ , դու ինքնին գիտես , մեր աշխարհ յորդ անձրեւներ և ձիւներ շատ ունի . մեր գետերու ջուրեր ով գիտէ երբ կը ցամքին . ուրեմն սրունքդ բաց , անվախ մտիր ի գետն , մինչեւ պարանոցդ ջրաթաղ եղիր և անցիր ի միւս կողմն :

Իսկ եթէ կ'ուզես գետերու յորդ ջուրերէն , աշխարհիս ծովերէն անկասկած անցնիլ , քաջ ուսիր լողալու արուեստն . և ո՛ր տեղ , այդ եւս դպրոցի լճին մէջ . թղթով , գրով , և ինքնաշխատ կրթութեամբ :

Թերեւս դու այնպէս կը կարծես որ , արեւմտեան ժողովուրդին յառաջագիմութեան քայլերուն դէմ ծովեր ու գետեր չ'ելան : Ո՛չ , դու կարգա այդ ժողովուրդի պատմութիւն և պիտի ապշիս ու զարմանաս , որ նա ջրոյ և ծովու հոսանքներէն անցաւ , մինչեւ ի գլուխ տարաւ յառաջագիմութեան և գիտութեան յաղթանակ : Դու մի վշատիր երբ

կը տեսնաս որ ուղիներդ դժուարին առապարներ
են . այդ ամէն ինքնաշխատութեան օտքիդ առաջ
կը հարթուին և կը դիւրանան . միայն թէ դու մի՛
վատասրտիր :

Ձեռքերդ ծոցէդ հան , մի անգամ ինքնաշխա-
տութեան սկսէ . ի զուր է , յուստեքէ օգնութիւն
մի՛ սպասեր , միթէ փորձով չը տեսա՞ր թէ՛ աշ-
խարհիս վրայ քեզ ոչ ոք օգնական կայ , ուստի
ի բերան ան Դաւիթին այն բան և աչերդ դէպ
երկնից բարձրութեան դարձնելով աղօթէ « Համ-
բարձի զաչս իմ ի լերինս . ուստի եկեսցէ ինձ օգ-
նութիւն : » Ասա դու . « Օգնութիւն ինձ ի Տեառ-
նէ եկեսցէ , որ արար զերկինս և զերկիր : » Մի
մոռնար , կարդա նաև Դաւիթին միւս խրատ . « Մի
յուսայք յիշխանս որդիս մարդկան . զի ոչ գոյ
փրկութիւն ի նոսա : » Եւ թէ . « Երանի ազդի ո-
րոյ Տէր Աստուած Յակոբայ օգնական է նմա և
յոյս նորա ի Տէր Աստուած է : »

Ուրեմն յոյսերդ յԱստուած և ի քեզ ժողովէ ,
վհատեալ ժողովուրդ , և գոնէ գիտցիր այսուհե-
տեւ թէ՛ դու ինքնդ ես միայն քեզ օգնական :

Այո՛ , քո ձեռքն է քեզ օգնական , երբ գոր-
ծես , արուեստահնար լինիս : Քո աչքն է քեզ օգ-
նական , երբ նայելով շուրջդ՝ հեռատես լինիս ,
ներկայէդ քո ապագայն չափես ու տեսնաս : Քո
միտքն է քեզ օգնական , եթէ զայն լուսաւորես
և թողուս ագիտութեան մտաւոր ու կամաւոր
կուրութիւնդ : Քո դպրոցներն են քեզ օգնական ,
եթէ մանուկներդ կրթես գիտութեամբ : Քո հայ-
րենի հողն է քեզ օգնական , երբ դու զայն ար-

հետիւ մշակելով բեղմնաւորես : Քո բազմարօտ լեռներ և հովասուն հովիտներն են քեզ օգնական , եթէ խաշնադարման լինիս և յիշես դու նահապետներուդ հովուական կեանք : Քո այգետունկ որթերդ և պարտիզիդ ծառերն են քեզ օգնական , եթէ քաջ մշակելով գինւով ու պտղով ընուս վաճառանոց : Քո տնտեսական ճարտարամտութիւնն է քեզ օգնական , որ դաշտին մէջ հող սիրես , և քաղաքին մէջ արուեստ և վաճառականութիւն : Քո հայրենեաց միութեան սէրն է քեզ օգնական , եթէ իբրեւ մայր գիրկդ բանաս , պանդուխտ ու գաղթական որդիներդ անդրէն ժողովես և չը թողուս որ այլ եւս գրկէդ հեռանան : Քո հայրենի կրօն , Հաւատ ու Եկեղեցին են քեզ օգնական , թէ չմեղկանաս ի կրօն , չլինիս հաւատաքերքի : այլ պինդ պահես հայրենի կրօնիդ սուրբ աւանդ , զոր արիւնով ու մահով քո նախնիք քեզ անկորուստ աւանդեցին : Վերջապէս քո ընկերսիրութեան և միայօդ հոգին է քեզ օգնական . եթէ դայն ուխտիւ պահես , և ի բաց մերժես երկպառակութեան ոգին , որ աւերիչ քանդիչ է ազգին ու հայրենեաց :

Է՛ , անձկալիդ իմ Սամուէլ , պահ մի գքեզ թողի , խօսքիս դէմը առ ժողովուրդն ուղղեցի և դու միտ գրիր : աշխատութեանս աւանդ կը կարդամ , որչափ այսպիսի ոգետու յորդորներ , խօսքեր գրեր ու գրեր եմ հայ ժողովուրդին համար : Նա միշտ մտազիւր ընց ու կարդաց , բայց դեռ կը տատամսի , վարանամիտ կը լինի . չհամոզուեցաւ թէ՛ իւր հաց , իւր կեանք ու բարեկեցու-

Թիւն , իւր փառք և յառաջդիմութիւն՝ միմիայն իւր ինքնաշխատ ձեռքով , ոտքով ու մտքով կը լինի . իւր ճակատին քրտանց վաստակով կը լինի , իւր առանձին խելքով ու խորհրդով կը լինի : Ընդունայն է օտարի ձեռքէն ու սեղանէն հաց սպասել , ինքնաշխատութեան յաջող ժամանակն միշտ ներկայն է . ինքնաշխատ մշակ ներկային մէջ լիաբուն կը ցանէ , որ նա ապագային մէջ առատապէս հնձէ :

Թոյլ տուր այժմէն ողբամ , Որդեակ իմ , Թէ Հայ ժողովուրդ սրտի մտօք այս դասեր չլսէ , ժամանակն աշխարհիս մեծ վարժապետն է , գժպէի գաւազանով պիտի լսել տայ իրեն , և նա յայնժամ իբրեւ դպրոցի բժամիտ մանուկ պիտի նստի ու լայ , հեկեկալով ու կոծով սերտէ այս դասերը :

Իսկ գու , սրամիտ Որդեակ իմ , ականջդ բաց , առանց գաւազանի լսէ իմ դասերս . յիչէ որ գքեզ երբէք ոտնապիրկ գանով չխրատեցի : Յիչէ Թէ ես իմ հայրական պարտքս լիովին կատարեցի . Թէ հացով , Թէ ուսմունքով միապէս ու հաւասար անկարօտ կեանքդ զպրգացուցի : Այսուհետեւ գքեզ ազատ կը թողում , որպէս զի դու ինքնին քո ինքնաշխատ ոտքով յառաջադիմես դէպի լաւագոյն ապագայն , որչափ մտքիդ կորով և յարատեւող ջանքդ քեզ ասպարէզ կուտան :

Դու մինչ մանուկ էիր , իմ ծնողական պարտիքս էր որ ձեռքէդ բռնելով օգնէի տկար քայլափոխութեանդ : Այժմ ջիւերդ ու սրունքներդ զօրացան , ուժաւոր կտրիճ մի գարձար . այլ եւս ազատաքայլ կը թողում գքեզ : Ես քնաւ չկամիմ

նմանիլ այն կարճամիտ հայրերուն, որք մինչեւ ցմահ խնամակալ լինել կուզեն իրենց արքուն հասակ որդիքներուն. և այս յուեզոյն դաստիարակութեամբ տիրապետ կը լինին, կը ջլատեն ու կը ճնշեն նոցա գործնէութեան ոգին. և յետոյ կը դառնան գանգատ կը բառնան թէ՛ մեր զաւակներ անգործ անպիտան են :

Յորհելոյ և դործելոյ ինքնաշխատութեան ազատ իրաւունք կուտամ քեզ, բայց երբէք չեմ կամիր որ գու այդ ազատութեան մէջ զեղծանիս, յանձնապատասխան լինիս, անխորհուրդ վարուիս և բարձրութենէդ գահավիժիս ի վայր. այլ այժմէն խրատ կաւանդեմ քեզ. որ ինքնաշխատ գործերուդ մէջ յարգես ու պատուես ծերերուն խոհական խրատ և խորհուրդ, վասն զի նոքա կեանքի փորձառութեան դասերը քաջ սովորած են. մինչդեռ դու անփորձ և խակ ես, միայն խօսքով ու գրով գիտես :

Գնա՛, զօրացիր, Որդեակ իմ, գիւղական կենաց ինքնաշխատ արդար մշակութեանդ մէջ ձեռքովդ ցանէ, ձեռքովդ հնձէ, հացդ ու սեղանդ ձեռքովդ պատրաստէ. նստիր, քրտանցդ իրաւունքովդ կեր քո ձեռաց վաստակ. այս թող լինի միշտ քո բարեվայել կեանք. քանի որ կենդանի եմ, տեսնամ քո աշխատութեան յառաջդիմութիւնն, և հրճուի հոգիս : Ես մրցանակ կուտամ քեզ միայն հայրական օրհնութիւնս և աշխարհէն ոչինչ բան մի սպասեր. ծանիր, որ քո ճշմարիտ մրցանակն՝ ինքնաշխատութեանդ արդեանց քո ձեռակիւս պահեն է. և այն բաւ է քեզ :

Դ Ա Ս Թ .

ՀԱՆՃԱՐ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՋՕՐՈՒԹԻՒՆ

Ինքնաշխատութիւն , համ-
նար եւ բնկերական գո-
րութիւն , այս երեք հզօր
միացեալ դաշտակիցներ .
աշխարհիս կեանքը յեղա-
շրջելով յառաջդիմու-
թեամբ հրաշքներ գործեցին ,
եւ նոյն իսկ մարդն ինք-
նին կապշի կը զարմանայ
թէ ի՞նքն է գործող արդեօք :

ՆԱԽՈՐԴ ինքնաշխատութեան դասով ուսար ,
Որդեակ իմ , թէ աշխարհիս վերայ ժրագործ մար-
դոյն ձեռք իւր ինքնաշխատ զօրութեամբ կարող
է յառաջադիմել առանձին մարդկային ընկերու-
թեան մէջ : Իսկ այս դասին մէջ պիտի ուսանիս
թէ ի՞նչ է զօրութիւն ընկերական միութեան , ո-
րոյ առաջ աշխարհիս գծուարութիւններ կը դիւ-
րանան . և ինչ որ մի մարդոյն ձեռք կարող չէ
գործել , ընկերական հոգին միութեամբ կը մեծա-
գործէ : Վասն զի մարդոյն ինքնաշան զօրութիւն՝
եթէ ընկերական միութեան ուժին հետ չմիանայ ,
եթէ առանց հազորդող տարածութեան՝ իւր զօ-
րութեան արգասիք միայն իւր մէջն ամփոփելով

պահէ , յայնժամ այդ առանձնական զօրութեան սերմ ոչ կանճի , ոչ բեղմնաւորելով կը բազմապատկի . այլ կը մնայ նոյնչափ , որչափ մի անհատ մարդ իւր ինքնաշխատութեամբ ձեռք բերեր է :

Սորա համար մի պարզ ու համոզիչ օրինակ տամ քեզ : Եթէ շոգւոյն մեծ զօրութիւն գտնող հեղինակն՝ այդ աշխարհաչէն գիւտ իւր մտքին և տան մէջ թագուցանէր ու չհանէր զայն ընկերութեան հրապարակն , ի՞նչ արդիւնք կընծայէր աշխարհին , ոչինչ : Ինքնաշխատ հեղինակն իւր հանձարած գիւտին հետ կը մեռնէր , և շոգին իւր մաշած ուղեղին հետ կը ցնդէր գերեզմանին մէջ . և այսպէս հանձարն և գիւտ ի միասին կը կորսուէր :

Այս մի օրինակ քեզ բաւական է . դու ինքնին իմաստասիրէ և կիմանաս . թէ մարդոյն ինքնաջան զօրութեան հետ՝ պէտք է միանայ ընկերական միութեան զօրութիւն . ապա թէ ոչ՝ հանձարին սերմն ապարդիւն կը մնայ , կամ շատ շատ՝ իւր սերմնագիւտ մշակին միայն աւօրեայ հաց կը հայթայթէ :

Մի մարդ , մի զօրութիւն , մի հանձար թող որչափ կուզէ ինքնաշխատ լինի , մեր ընկերական աշխարհ չի շիներ : Դու տեսնը ես , որ մի մարդ՝ մի քաղաք կամ մի գիւղ չիւնէ . կամ մի թագաւոր ինքն առանձին մի տէրութիւն կազմէ առանց ժողովուրդին :

Եւ , Ռրդեակ իմ , երթանք հետ քեզ ի պարտէզ , ես ցոյց տամ քեզ բնական օրինակները : Տես դու այդ ձեռատունկ ծառեր , երկիրը փորէ ,

արմատներ դիտէ . դէպ ի վեր նայիր , դէպ յարև
բարձրացած անեցուն ճիւղեր դիտէ . կայ մի ծառ ,
որ մի արմատով և մի ճիւղով աճի ու պողաբերէ :
Երթանք ի դաշտ , որ քեզ աւելի շատ բնական է ,
և դու տեսեր ես ու գիտես . թէ մի մշակ մի
եզնով կամ մի ընով կարող է գութան լրծել և
գետին վարել , մանաւանդ երբ կորդացած լինի .
կամ սերմնացան , որ մի հատիկ ցորենով մի ամ-
բողջ արտ ցանէ :

Շատ ճշմարիտ են հիներուն առածը , թէ մի
ծաղիկ դարուն չի բերեր . մի մեղուն մեղր չի շի-
ներ . և ոչ իսկ պուտ մի ջուր՝ ջրաղացի ծանր քա-
րը կը դարձնէ . մի կաթիլ անձրեւ՝ մի աղբիւր
և մի վտակ , գետեր չեն կազմեր :

Այդ ամենուն պատճառ մի հետազօտեր , ինք-
նին յայտնի է . երբ փոքրիկ զօրութիւն մի՝ մար-
դոյն մէջ կը մնայ առանձին առանց ընկերական
մեծ զօրութեան , թէ հանճարով և թէ բազկով
հուժկու մարդն ապիկար կը դառնայ . նա մի խել-
քով և ուժով ոչինչ կարէ գործել աշխարհիս վե-
րայ . խեղճ ինքնաշխատ մարդ կը վարանի ինք-
նին , կը շիջանի նաեւ հանճարին լոյս առանց իւր
չուրջը լուսաւորելու :

Այո՛ , հանճարին զօրութիւն՝ գաղափարի աղ-
բիւրն է . որ կը բղխի մարդոյն մտաւորական ակ-
նէն . եթէ ջրօց վտակներու պէս վազելով չը ծա-
ւալի ընկերութեան հրապարակը , կամ նախանձոտ
հանճարը ջանայ իւր ջրով միայն իւր պարտէզ ջը-
րել , և չիմանայ թէ հանճարին փոքրիկ աղբիւր
քանի վազէ ու սարածի՝ գետի պէս կ'առատանայ .

Թէ Թուսթ կանգնես իւր գիմաց և արգիլես՝ անդէն իւր տեղը կը ցամաքի և կը չըքանայ :

Աշխարհիս բոլոր գիւտերու ինքնաշխատ գրիչ հեղինակներն իրենց նորանոր գիւտեր միշտ փոխ տուին ընկերութեան . և տես դու Թէ ի՞նչ գործեց ընկերական զօրութիւն : Հանճարներէն մի փոքրիկ ազբերակ կամ լուսոյ նշոյլ մի առնելով՝ այնչափ ծաւալեց և ընդարձակեց , մինչեւ բովանդակ աշխարհ ողողեց ջրով ու լուսով , և այսպէս առաւել եւս պայծառ պսակեց հանճարին արդիւնքը և փառաւորեց զայն :

Եթէ հանճարին սերման գիւտը նմանցնեմք մանանեխի հատիկին , որչափ կը յարմարի Աւետարանի այն առակին , զոր Քրիստոս իբրեւ օրինակ բերաւ , այսպէս ասելով . Մանանեխի հատիկն ամէն սերմերէն փոքրագոյն է , և երբ ցանես զայն՝ կը բուսնի և աճելով մեծ ծառ կը դառնայ , մինչեւ կուգան Թռչուններ և նորա ոստերուն վերայ կը հանգչին :

Այսպէս նաեւ եթէ հանճարին հատիկն առանձին մնայ իւր ինքնաշխատ մշակին պարտէզը՝ ոչինչ առաւելութիւն չունի : Բայց երբ ընկերութեան դարաստանին մէջ ցանուի , անդէն վազվազակի կը բուսնի և աճելով ահագին մեծ ծառ մի կը դառնայ . իւր ճիւղեր բոլոր աշխարհի վերայ կը սփռէ , և իւր անհուն առատ պտուղները կը վայելէ մարդկային ազգ :

Պօսիմ ու պատմեմ քեզ , Որդեակ , Թէ հանճարին փոքրիկ զօրութիւն՝ ընկերական ամենամեծ զօրութեան հետ միանալով ի՞նչ գործեց և ի՞նչ

արդիւնք արտադրեց արեւմտեան աշխարհին մէջ , որք արեւելեան անգէտ ժողովրդոց համար կը թը- ուին թէ այդ գործերը գերմարդկային հրաշքներ են : Ընկերական միացեալ զօրութիւնը՝ շոգւոյն և մեքենային ոյժը՝ իւր զօրութեան հետ միացնելով ծովն ու ցամաք հնազանդեցուց իւր ոտքին առաջ :

Դու կարե՞ս թուել թէ այսօր՝ յորչափ անթիւ , անհամար շողենաւներ կան ու կը շրջին աշխարհիս ծովերուն վրայ : Ծովամայր Ովկիանոսին տարածութիւն , զոր երբեմն մարդիկ անծիր և անսահման կը կարծէին , շոգին ու մեքենայն զայն մի քանի աւուր մէջ կը չափեն : Խեղճ Քօլումպոս այն ինչ տարիներով կը դեգերէր նոր աշխարհ գտնելու համար . այսօր Լօնտոնէն մինչեւ յԱմերիկա տասն աւուր մէջ կը չափեն : Ծովու մեծ կէտ վիթխարի Լեւիաթան զարմացաւ , երբ տեսաւ որ քան զինքն մեծագոյն հազարաւոր փայտակերտ , մարդաչէն Լեւիաթաններ ծովու թագաւորութեան տիրելով ազատարար կը լողան . իւր գլուխ և սուտ քաշեց ու սոսկարով մտաւ ծովու խորութեան մէջ ծածկեցաւ :

Յովբ կ'ասէ թէ այդ մեծ ծովային վիշապը՝ մեծագործ Արարիչ հրեշտակներու համար ստեղծեց , որ գրօնուն և խաղան նորա հետ : Թող այժմ այդ գրօսասէր հրեշտակներ մարդոց հնարած Լեւիաթաններուն հետ խաղան , ու ճանչնան թէ աշխարհիս որդիքներ քան զիրենք աւելի իմաստուն և հնարագէտ են . որպէս վկայեց Յիսուս :

Դիտես և չկարծես դու թէ շոգենաւուց գիւտը միայն մարդկային չահավաճառութեան չահալ

բեր եղաւ , այլ և դորա հետ ապահովեց նաեւ մարդոյն ծովագնացութեան կեանքը . այն ինչ աստի գրեթէ մինչեւ վաթսուն տարի յառաջ նաւապետ , նաւաստին , ուղեւոր առ հասարակ ծովալեկոծ ահեղ փոթորիկներուն պատահելով շատ անգամ կուր կը լինէին ծովուն ու ձկներուն , խորանդունդին մէջ ջրաթաղ լինելով , անհող և անգերեզման :

Մարդ երբ իւր հանճարով և ընկերական զօրութեամբ ծովու հոսանուտ կոհակներու վերայ յաղթանակեց , դարձաւ դէպ ի ցամաք . ասաց թէ կարճ եմ արդեօք սարն ու ձոր հարթել հաւասարել այնպէս , ինչպէս ծովուն մակերեւոյթ :

Այո՛ , մարդն Աստուած չէր , բայց՝ Ասաց և եղեւ : Իւր հանճարով և ընկերական ուժով այդ ամէն գործեց , հողին վերայ երկաթէ ուղիները յարդարեց , հնարիչ ճարտարագէտի մի ձեռք շոգեկառք շինեց . ընկերութեան զօրաւոր ձեռք հազարաւոր կառախումբեր նորա ետեւն կապեց ու շարեց : Մարգիկ այն օրէն գիտես թէ թռչնոց թեւ առին . աշխարհէ յաշխարհ , քաղաքէ ի քաղաք թռչելով՝ անդադար կերթան կուգան :

Թէ կարծես ի համար բեր և հաշուէ , այդ երկու միացեալ զօրութիւնք , շողին ու մեքենայն , թնջ մեծ արդիւնք ընծայեցին աշխարհի : Եթէ այսօր Ասիացին , Եւրոպացին , Ամերիկացին , Չինացին , Ճաբոնցին և Հնդկացին զիրար կարող են տեսնել ու ճանչնալ . այդ շնորհ հանճարին և ընկերական զօրութեանն է , որ մին շոգեւնաւ և շոգեկառք հնարեց , և միւսն իբրեւ զօրավիգ՝ ձե-

ուրն տալով ի գործ դրաւ : Եւ այսպէս աշխարհ առ աշխարհ , ժողովուրդ առ ժողովուրդ ի բրեւ մի քաղաքացի և դրացի կապեց :

Ո՛վ դիտէ , թերեւս ապագայ աշխարհին մէջ մեր բնակավայր հողադուռնդն ամբողջ այնպէս լինի , ինչպէս մի քաղաք , զանազան ազգեր և լեզուներ միանան , մի ազգ , մի ժողովուրդ կազմեն . աշխարհս դէպ ի իւր նախնական վիճակ դառնայ և երթայ հասնի միազգութեան նախադար . երբ մարդիկ մի երկիր , մի լեզու ունէին , ինչպէս կը պատմէ Մովսէս . « Եւ էր երկիր մի և լեզու մի » :

Թողունք հաղորդակցութեան դիւրութիւնը . թողունք շահավաճառութեան ամենամեծ արդիւնք . յորում աշխարհիս ազգեր ու ժողովուրդներ կըզբաղին ու կը պարապին մեր անյագ կեանքին անհուն պէտքերը հոգալու համար . թողունք այն ամէն նիւթական շահաբերութեան արգասիք . զորս մարդոյն ցանկութիւն իւր ճարտարութեան արուեստով հնարեց . խորհինք , յառաջ բերենք ու հաշուենք բարոյական մեծ շահն :

Վասն զի թէ շոգեհնաւն և թէ շոգեկառքը , այս երկու արագընթաց զօրութիւններ եթէ թեւ չի տային մարդոց ընկերային հաղորդակցութեան , հեռաւոր աշխարհաց , վայրենի և կիսավայրենի ժողովուրդներ կը մնային այնպէս իրենց հնութեան մէջ , որոց վերայ տիրեր էր տգիտութիւն , թշուառութիւն և խաւար կեանք : Այն օրէն երբ շոգին շոյս տարաւ նոցա , այն օրէն սկսեցին լուսաւորիլ և տակաւ տակաւ մօտենալ քաղաքակիրթ աշխարհին :

Քաղաքակրթութիւն ուր որ ծնաւ, իւր անձուկ հորիզոնին և խանձարուրին մէջ կը մնար. նա չէր կարող իւր լոյսը մինչեւ հեռաւոր և անձանօթ տեղեր տարածել, լոյս տալ ու քաղաքակրթել բարբարոս ազգերը:

Հանձարին և ընկերական ուժին զօրութիւն միայն այդ հրաշքներ չի գործեց. այլ եւս շատ և անհամար արոսեստական հրաշքներ յառաջ տարաւ, և այնչափ, զոր ես չկարեմ թուել: Արուեստից ծնունդներ այնքան բազմապատիկ են, որոց վերայ մարդոց միտք կը հիանայ, կապչի ու չի հաւատար թէ ինքնաշխատ մարդոյն հանձարն է ծներ զանոնք:

Մերոպիոյ բիւրատեսակ արուեստից այն հսկայ մեծագարծ շէնքեր, որք գիտես թէ մէն մի մեծագործ քաղաքներ և պալատներ են. այն անդուլ անդադար շոգեչարժ ահագին մեքենայից ահագին զօրութիւն, որոց միոյն ուժը՝ հազար ասեմ, երկու հազար ասեմ, մարդոց կամ ձիոց ուժին հաւասար է: Հապա այն բիւրաւոր միլիօնաւոր գործաւորաց աշխատութիւնը, որք շոգիին զօրութեան հետ միանալով՝ անբաւ և այնչափ արդիւնք կարտադրեն և բովանդակ աշխարհիս մարդոց կեանքին համար պէտքերը կը պատրաստեն. որոց չափն ու քանակութիւն անհնարին է կշռել ու չափել:

Յանկացայ ես, այլ բախտն ինձ չյաջողեց: Որդեակ իմ, երանի՛ թէ քեզ մի նուագ յաջողէր իրթայիր Աւրոպիոյ այն հրաշից աշխարհը, կենդանի աչօք տեսնայիր, զարմանայիր թէ քնչպէս

մարդոյն հանճար և ընկերական զօրութիւն ձեռն ի ձեռն տալով՝ գիտութեամբ, ճարտարութեամբ, արուեստով մարդկային հին կեանքն, որ երբեմն ունայն և դատարկ էր, զայն լցուցեր են և լիացուցեր մինչեւ ցրբրան. և աւելորդն յորդեալ գետերու և հեղեղի նման՝ աշխարհիս չորս կողմ կը վազէ ու կը տարածի, այդ անհուն շահավաճառութեան հոսանք:

Քաջ խելամտեցա՞ր, Որդեակ իմ, որ ինքնաշխատ հանճարն՝ ընկերական միութեան հսկայաքայլ ոտքով արագապէս յառաջադիմեց աշխարհիս վերայ: Ճարտարագիտին հանճարն՝ իւր մի ոտքով միշտ կազ կը մնար, և կարող չէր նա գէթ դանդաղ կրիային չափ ծանրաքայլ երթալ, եթէ ընկերական ուժն օժանդակելով յառաջ չը վարէր զայն:

Քաւ թէ, այսպէս դատելով՝ ես կուրանամ հանճարին իրաւունքը, և դու այնպէս չը կարծես, հանճարասէր Որդեակ իմ, այլ և կը խոստովանիմք որ մեծ մրցանակն ու փառք հանճարին կը վայելէ: Վասն զի յառաջադիմութեան առաջին տարերք, առաջին հիմնաքարեր հանճարներ կը համարուին. իսկ շէնքն ընկերութիւն կաւարտէ. և մերթ եւս մի հանճարին պակասն՝ մի ուրիշը կը լրացնէ: Ինչ որ հանճարը կը ծնանի ու կը ստեղծէ, ընկերութիւն դայեակ կը լինի և զայն իբրեւ մանուկ սնուցանելով կը զարգացնէ: Հանճարը մի տաղանդ կուտայ. և ընկերութիւն զայն ի դործ կը դնէ և անհատնում շահերով կը բազմապատկէ:

Բիւր օրհնութեան և յիշատակաց արժանի

կուտթէմպէրկ՝ տքնելով տքնելով վերջապէս հան-
ճարեց տպագրութեան գիւտն , որ առաջին ան-
գամ շատ փոքր ու անկատար էր . եկան վերջին
հանճարներ և կատարելագործեցին զայն : Սլան
նաեւ ընկերութիւնք , որք հսկայաշէն տպագրա-
կան տուներ հաստատեցին , մեծամեծ շոգեշարժ
մեքենաները դրին նոցա մէջ , և այնչափ յառաջ
տարան ու զարգացուցին տպագրական արուեստը ,
որոյ նիւթական ու բարոյական շահաբերութիւնը՝
թէ ասեմ Ովկիանոսին չափ ծովացաւ աշխարհիս
վերայ , հաւատա գու :

Այն երկաթէ հրաշալի Մամուլը թէ ոսկով
թէ լուսով միանգամայն փայլեցուց աշխարհ : Թէ
չը լինէր լուսասփիւռ Մամուլը , ի՞նչ կը լինէն այն-
չափ գրագէտ հեղինակաց հանճարին երկասիրու-
թիւնք , ոչինչ , այնպէս անլոյս անհոգի կը մնար ու
կը մեռնէր ինչպէս վիժած մանուկ մի իւր մօր ար-
գանդին մէջ : Այո՛ , եթէ Մամուլ իւր գրերով իւր
թեւերով հանճարին ստեղծած գաղափարին լոյս
չտարածէր իմացական աշխարհին հորիզոնին վե-
րայ , այլ եւս լոյսն ու գաղափար ոչ կենդանի կը
մնար , ոչ կ'արգիւնաւորէր մարդկային լուսաւորու-
թեան համար , հապա մի ափ մոխիր կը դառնար
հանճարը , մարդոյն հետ կը մեռնէր և կը լցուէր
գերեզմանի սափորին մէջ :

Այսպէս չեղան մեր նախնեաց հանճարէն ծը-
նած անգիւտ ձեռագիրներ և հնութեան յիշա-
տակարաններ : Ո՛հ , կամ բարբարոսաց ձեռքով
հրոյ ճարակ եղան . կամ իբրեւ վարձք և բարե-
պաշտութիւն , անգէտ մարդոց ձեռքով իբրեւ մե-

ուած դիակներ հողին մէջ թաղուեցան : Մեծ գովութեան և ազգի երախտագիտութեան արժանի են Մխիթարեան ուխտին գրավաստակ Հարք . որք ինքնաշխատ ջանքով աստի և անտի մեր հին գլխական մնացորդ նշխարներ ժողովելով ի լոյս ընծայեցին : Փտտած ու փոշոտած ձեռագիրներ , որք իբրեւ ճրագ գրուանի տակ դրուած վանքերու մութ խորշերուն մէջ ծածկուած մնացեր էին , անլոյս և ապարդիւն , տպագրութեան լուսով ելան կենդանի ժողովուրդին մէջ մտան , և այսուհետեւ անմահ են :

Եթէ մի կուտթէմպէրկ եւս քսան դար , երեսուն դար յառաջ Մասիսին տակ ծնէր , մեր աշխարհին վէպեր , մեր քաջ դիւցազանց գործեր , թէ գրական և թէ մեր հին հարց կենդանի աւանդութիւնք , և ինչ որ մեր հայրենեաց անուն և փառքը կը պատմէր այս ներկային մէջ : անշուշտ այդ ամէն անցելոյն ստուերին տակ չէր մնար , և մեք այսօր մի քանի կրճատ , բեւեռագիր արձանագրութեանց չէինք գիմեր . որոց ամենագթուարին վերձանութեան համար աշխարհիս հնագիտաց ուղեղներ կը տանջուին :

Ուրեմն խոստովանիմք , Որգեակ , թէ մի հանձար՝ իւր կապարեայ գրերով և տպագրութեան մամուլով գրական մշակներու վաստակն անմահացուցին , և սորա փոխարէն գրական հանձարներն եւս զկուտթէմպէրկն անմահացուցին : Եւ այս իսկ զարմանալի է . զի հանձարներու հոգիներն՝ իրարու անմահութիւն կը ներշնչեն , և մինն՝ միւսին գործն ու յիշատակ կը փառաւորէ :

Մեք եւս պարտական եմք միշտ յիշել ու փառաւորել հանճարներուն յիշատակ, վասն զի նոքա եւս իրենց Տօնացոյցն ունին, և զիրենք կը տօնախմբէ քաղաքակիրթ աշխարհ: Եւ միթէ արժանի չմն նոքա. որք իրենց ինքնաշխատ կեանք գիւտերով արդիւնաւորեցին, և ոմանք եւս հացակարօտ անձնազոհ մեռան: Այո՛, այդ հանճարոյ նահատակներ մարդ էին ու մեռան. բայց իրենց պտղաբեր կեանքին անմահ և անսպառ արդիւնքն այսօր բովանդակ աշխարհ կը վայելէ:

Իրիստոս՝ Աւետարանի քարոզութեան ինքնաշխատ մշակներ օրհնեց և ասաց. «Ձի դուք երթայցէք և պտղաբեր լինի՞րք և պտուղն ձեր կայցէ»: Այո՛, խաչէն մինչեւ ցայսօր հազար ութն հարիւր այսչափ տարի է, այդ խաչակիր մշակներու պտուղն երթալով կանճի ու կը մնայ:

Միթէ կը մեղանչեմ կամ չափազանց կը համարիս դու, եթէ ես զհանճարներ՝ քաղաքակիրթութեան առաքեալ կոչեմ: Վասն զի եթէ հանճարներն՝ քաղաքակիրթութեան սնուցիչ և դայեակ չը լինէին, քաղաքակիրթութիւն իւր խանձարուրին մէջ կը մնար իբրեւ մանուկ առանց անման:

Այլ ինչպէս գրեցի ի վեր, հանճարներն եւս մանուկ կը մնային, եթէ նոցա օժանդակ չը հասնէր ընկերական քաջալերիչ ոգին և զօրութիւն: Ի՞նչ պիտի ընէր ինքնին այն կորովի և նկատող աչքն, որ փոքրիկ կաթսայի մի վերայ, եռացող ջուրին վերմդիչ բուռն շոգիէն շարժող ու վարող մի ահաւոր զօրութիւն գտաւ: Միթէ կարող էր նորա չքաւոր ձեռն վիթխարի մեքենաներ ձուլել կամ

ահագին շոգեկաթսաներ կազմել, ի՞նչ պիտի ընէր այն թագուն էլէքդրիկ զօրութեան գտիչ. որով անբարբառ երկաթէ թելին խօսիլ տուաւ : Միթէ նորա ձեռն բաւակա՞ն էր ; որ աստի մինչեւ ի Հնդկաստան մինչեւ յԱմերիկայ երկաթէ թել ձըգէր : Մեր լեռնցի ճարտիկ քիւրտեր այնպէս կը հաւատան թէ այդ երկաթէ թելերուն մէջ սատանայ կայ, բայց սատանան իրենք են. գիտնա դու, վասն զի դոքա շատ անգամ ձողիներ կը կործանեն, հեռագրի թելերն՝ իրենց թրերով կը կտրեն, որպէս զի իրենց գողութեան լուր հաղորդելով չի յայտնէ կառավարութեան :

Այսպէս ահա, ցանկալիդ իմ Սամուէլ, հանձարն և ընկերական զօրութիւն դաշնադիր եղան, մին՝ միայն սերմ տուաւ, և միւսն զայն ցանեց և ժրագործ ձեռքով ու մեծ տնտեսական գիտութեամբ մշակեց. ամենալի բարութեամբ լցաւ, լիացաւ, բարգաւաճեցաւ արեւմտեան աշխարհ : Այսօր իւր որդիքներ ամենառատ սեղանի վերայ նստած՝ կշտնապինդ կը վայելեն հանձարին և ընկերական ձեռաց պատրաստած բարիքներ :

Դ Ա Ս Ժ

ԵՐՋԱՆԻԿ ԵՒ ԱՊԵՐՋԱՆԻԿ

ԿԵԱՆՔ ԱՇԽԱՐՀԻՍ

Երջանկութեան ծաղիկներ եւ
ապերջանկութեան փուշեր
մարդկութեան դարաւտանին
խառնաբոյսերն են . որ կը
բերեն գրարին եւ գչար :

Իսկ թէ ի՞նչ է ապա բար-
ւոյն եւ չարին աղբիւր եւ
արմատ — . Մարգոց սիրուն
է . զոր տեսաւ Յիսուս եւ
աւուաց :

« Մարդ բարի՝ ի բարի
գտնձուց արտի իւրոյ , բրդ-
խէ գրարի , եւ մարդ չար ,
ի չարէն բղխէ գչար » :

*ՍԻՐՆԼԻԴ ԻՄ Սամուէլ , աշխարհիս երջանկու-
թեան եւ ապերջանկութեան դասը պիտի խօսիմ
քեզ , խելամոռութեամբ ուշ դիր . դու որ ծաղ-
կատի հասակիդ մէջ մտադիր ես աշխարհիս եր-
ջանկութեան ծաղիկները միայն քաղել եւ ապեր-
ջանկութեան փուշերէն ի բաց հեռանալ :*

Ոստիւնք. Թիչ են երջանկութեան ծաղիկներ և Թիչ են ապերջանկութեան փուշեր , որք խառնարոյս կածին մարդկութեան ազարակին մէջ , դոքա դաշտի խոտերու նման ինքնարոյս են , Թէ մարդոյն ձեռք չը մշակէ զանոնք :

Եթէ ողջամիտ տեսութեամբ դատենք , պիտի տեսնամք որ այդ ծաղիկներու և փուշերու մշակը՝ մարդն է , իւրաքանչիւր անձն է , ընտանիքն է , ժողովուրդն է , ազգն է , աշխարհն է , տէրութիւնն է . որք առ հասարակ կաշխատին աշխարհիս ազարակին մէջ . կամ ծաղիկներ կը մշակեն և կամ փուշեր . այդ երկու բոյսերուն սերմերն՝ իրենց ազատ կամքն ու սիրտն է :

Արդ եթէ մարդոյն ձեռքն է՝ երջանկութեան և ապերջանկութեան Թէ ծաղիկներու և Թէ փուշերու մշակն . ուրեմն քանի որ մարդիկ կան աշխարհիս վերայ , մարդկութեան դարաստանին մէջ երջանկութեան և թշուառութեան ծաղիկներ և փուշեր յաւիտենական անհրաժեշտ օրէնքով պիտի մշակուին : Եթէ միայն խել ուզենք փուշերը , ոչինչ օգուտ չունի : դարձեալ անդրէն կը բուսնին . վասն զի նոցա բուն արմատը մարդն է . հարկ է որ զմարդն խելնք աշխարհէս : Թէպէտ կան մարդիկ , որ դժնիկն ու ծաղիկ ի միասին խել կուզեն , առանց խնայելու կանաչին և չորին , վարդին և փուշին :

Եթէ կարենանք եւս միայն փուշեր խել և ծաղիկներ թողուլ . այսինքն թշուառութիւն բառնալ և երջանկութիւն պահել . չը գիտեմք յայնժամ Թէ երջանկութեան ծաղիկներն այլ եւս կը

մնան. կամ երջանիկ կարճուած մարդ իւր երջանկութիւն կզգայ առանց թշուառին վիճակը տեսնալու : Վերցուր աղքատ Ղազարոս մեծատան դրան առջեւէն . և ահա այլ եւս նա իւր երջանկութիւն չզգար և առ ոչինչ կը համարի իւր այնչափ հաճոյք և փոփոկասուն կեանք : Վերցուր նաեւ մեծատունն և իւր չքեղ ապարանք Ղազարոսի աչքի դիմացէն , ծածկէ նորա բեհեզն ու ծիրանին , մեծահաց սեղան և ծառայները , և ահա նա չզգար այլ եւս իւր թշուառութիւն . նա ինքնին մեծատուն կը լինի , ուրախ և գոհ կեանք կը վարէ բարեկամ շներու հետ :

Այ՛ր կը լսենք ու կը հաւատանք , թէ մարդասէր քաղաքակրթութիւն անտերունչ անկեալ Ղազարոսներ ժողովեց աշխարհիս հրապարակէն . հիււանդանոց , գարմանոց և պատասպարան պատրաստեց նոցա համար , կոյրեր , համրեր և խուլերն անգամ գործունէութեան մէջ գրաւ . մինչդեռ մեր աշխարհի խեղանդամ թշուառներ անգարման , անպատասպար թողուած են փողոցներու մէջ : Մարդկութեան այդ անարգուած պատկերներ գետնասող գետնաչարչար լինելով կողկողազին ձայնով կը պաղպաղին , անցաւորաց կարեկցութիւն կը հայցեն : Այլ գուր երբ Վոսիորի ծովակամուրջէն անցուղարձ կանես , կը տեսնան այդ թշուառութեան ապաժոյժ օրինակները բուն մայրաքաղաքիս մէջ , որ Աւրոպիոյ քաղաքակիրթ աշխարհին խիստ մերձաւոր դրացին է :

Բայց մէթէ թշուառութեան երեւոյթ պատկերներ նոքա են միայն , որ խեղանդամ են , կոյր

ու համը են , մի լուսայի և հացի կարօտ են ,
անտուն անյարկ են , մերկ ու մեղսացիկ կը շրջին
փողոցներու մէջ : Ոչ , դժբա թշուառութեան
փոքրիկ երեւոյթներ են . զորն մարդոյն աչք ան-
վարած է տեսնալ և այնպէս կարծել թէ դժբա
միայն թշուառ են :

Թշուառութիւն աշխարհիս վերայ համատա-
րած է . և մեր ներքին ու արտաքին կեանքին մէջ
ճաւաչելով տիրեր է , տեղ մի առաւել և տեղ մի
նուազ . նորա պատկերին երեւոյթներ շատ բազ-
մադիմի են . տես , Որդեակ իմ , և ես նոցա պատ-
կերներ հանեմ քո առաջ :

Թշուառ չե՞ն նոքա , որ աչք ունին , լոյս չեն
տեսնար . կամաւոր կոյր են ագիտութեան մէջ ,
Թշուառ չե՞ն նոքա , որ լեզու ունին , ակաջ ու-
նին . այլ ոչ խօսիլ կարող են և ոչ լսել կը կամին :
Թշուառ չե՞ն այն մարդիկ , որ ոտք ունին , քա-
լելու ճանապարհ չունին . ձեռք ունին գործել
չկարեն , սիրտ , հոգի ունին , թմրած ու լքած
են : Առաւել թշուառ չե՞ն այն ժողովուրդներ ,
որ ընտանիք ունին , պանդխտութեան մէջ շարա-
շար կը մաշին . որ վերջապէս կեանք ունին կը շըն-
չեն և կը շրջին երկրիս վերայ , այլ կիսակենդան
են . բաճաւոր կեանքի և ճշմարիտ կենդանութեան
պատկեր չունին :

Կտն տաղաւին ընդհանուր թշուառութեան
այլ եւս շատ մերկատեսիլ ռոբորմելի արածիքներ .
զորս կը թողում . և քո աչքին առաջ չեմ հաներ .
որպէս զի մատաղ ոգիդ այժմէն չը վշտակրի և
դու յուսահատ լինիս , տեսնալով թէ մեր կեան-

քի թշուառութեան փուշեր որչա՞մի բազմապատիկ են . որոց մէջ շրջապատուած դժբաղդ մարդ միշտ խայթոցահար լինելով ամենայն վշտաբերութեամբ կը վարէ իւր կանքը :

Նւրոպիոյ քաղաքակրթութիւն գիտութեամբ , կրթութեամբ , հին աշխարհի բարբարոս կեանքը յեղաշրջեց , և կը ջանայ մարդկային թշուառութեան փուշերը բոլորովին քաղել , արմատախիլ ընել , և մարդկութեան կեանքն՝ երջանկութեան ծագիկներով զարդարել :

Այլ քիչ օգուտ երբ կը տեսնայ , որ անդէն կեանքին մէջ թշուառութեան նոր երեւոյթներ այլ և այլ կերպարանքով երեւան կուգան . և այդ նոր աշխարհի մարդիկ ծագիկներու հետ փուշերն եւս կը մշակեն . Պարծեցող քաղաքակրթութիւնն իսկ կը զարմանայ , թէ ուստի՞ արդեօք կը ծնանին թշուառութեան նորաբոյս փուշերը . կամ մեր ընկերական երջանկութեան արտին մէջ , բարի սերմերուն հետ ո՞վ կը խառնէ ու կը ցանէ դառնահամ ու հեղձուցիչ որոմները :

Հրեշտակներ հարցուցին , Յիսուս պատասխան տուաւ . թէ թշնամի մարդ ցաներ է զայն : Այո՛ , չարարուեստ մարդն է որոմնացան մշակ , որ ինքնաբոյս կարաադրէ իւր սրտէն ու բնութենէն : Ուրեմն մարթ է բառնալ այս աշխարհէն այն մարդիկը , որ թշնամի են ընկերական երջանկութեան և կապականեն միշտ նորա բարի սերման ազարակը :

Այդ ցանկութիւնը հրեշտակներն եւս ցանկացան . հրաման խնդրեցին , որ երթան որոմնաբոյսերն ի բաց քաղեն : Բայց նախախնամող Հօր Որ-

դին ասաց . Թայլ առէք , Թող առժամանակեայ մի երկուքն ի միասին աճին մինչեւ հնճոց ժամանակը :

Թէպէտ Աւետարանին առակը տիրապէս հաւատացելոց և Թերահաւատից համար ցոյց կուտայ . որ այդ երկու դասն անբաժան ի միասին աճին և ապրին , Թէ եկեղեցւոյ անդաստանին մէջ և Թէ աշխարհիս վերայ :

Սակայն շատ բնական է իմաստանիրել այս խորհրդաւոր առակէն , Թէ երկնից նախախնամութեան մի Թագուն անիմանալի խորհուրդն է այս , որ նա կը կամի զի այդ երկու հակառակ բոցսեր իրարու հետ աճին ու մնան : Միթէ երկիրն եւս այդ օրէնքին տակ չէ՞ , դու չես տեսնար որ տեղ մի ծաղիկներ և տեղ մի փուշեր բուսած են : Երկրի բնական փուշեր հնազանդ են մարդոյն . և մարդ կարող է զանոնք արմատով քանդել և տեղը ծաղիկներ տնկել : Բայց մեր ընկերական աշխարհի փուշեր , այնչափ հին ու խորարմատ են , այնչափ խիստ ու ստահակ են որ մարդոյն բանաւորութեան և ճարտարութեան առաջ չեն հնազանդիր . ուստի դժուարին , անհնարին է Թէ հին և Թէ նոր փուշեր մարդկութեան անդաստանէն ի բաց խլել :

Խրնարկելով վերնախնամ Տեսչութեան առաջ , պէտք է խոստովանիմք Թէ մարդոց այս խառնաբոյս ընկերական կեանքը՝ յաւիտենական օրինաց մի փակուած կնիքն է . մարդոյն ձեռք անձեռընհաս է քակել կամ եղծել զայն , երջանկութիւն պահել , Թշուառութիւն վարել աշխարհէն :

կը խօսինք և կը գրենք, մարդեակ իմ, թէ մարդոյն երջանկութեան և թշուառութեան ճշգրիտ նկարագիրն ի՛նչ են, կամ ո՞վ է երջանիկ և ո՞վ է թշուառ աշխարհիս վերայ :

Մարդիկ կեղակարծ դատաստանող այնպէս կը համարին. ով որ հաց և գանձ ունի, ով որ համբաւով, հարստութեամբ իրեւ աստղ կը փայլի ընկերական հորիզոնին վրայ, ով որ իշխան է, կը տիրէ ժողովուրդին վերայ, ով որ գահ ունի և զօրութեամբ պերճացած հրաման կուտայ աշխարհին. ահաւասիկ սոքա երջանիկ կը համարուին մարդոց դատաստանին առաջ: Իսկ ով որ հաց չունի, իւր աստղ աղօտ է, չի փայլիր. սորա համար եւս կասեն թէ թշուառ է,

Բայց թէ մտնենք մարդկային ընկերութեան իւրաքանչիւր կարգի մարդոց սիրտ և ոգին զընենք. պիտի տեսնամք այն մարդիկ՝ զորս ժողովուրդ երջանիկ կը կարծէ. նոքա գիրենք այնպէս չեն կարծեր, և ես ցոյց տամ քեզ մի այլաբան օրինակով:

Մեր մտքով մի սանդուղ ստեղծենք. որոյ ծայր հասնի մինչեւ երկինք և իւր մէջն մի աստիճաններուն վերայ աշխարհիս բոլոր մարդիկ կարգ կարգ շարուած լինին. թագաւորներէն սկսեալ մինչեւ յետին ստրուկ ծառայներ: Դու պահ մի կաց այդ սանդուղին հանդէպ, դիտէ ու տես, թէ ինչպէս աշխարհիս իւրաքանչիւր մարդիկ իրենց կեանքի վիճակէն անհոգ լինելով, սանդուղի ստորին աստիճաններէն սկսեալ մինչեւ ցվեր, ուր դրուած են թագաւորաց գահեր. բոլորն եւս ի միասին

երջանկութիւն երջանկութիւն կազաղտիւն , և դէպ ի յայն կը ձգտին-

Քաղաւոր , զոր կը համարինք թէ երջանկութեան կատարն է հասած , կասէ թէ այլ եւս երջանիկ կը լինէի , եթէ գահս ուրիշ գահէ մի վեր դնէի , կեսար լինէի , Նաբօլէոն լինէի , և այլն : Փահածառանգ կասէ . այն օր է իմ երջանիկ օր , երբ գահակալ հայրս ի գերեզման կերթայ . իւր գահն ինձ կը թողու և ես թագ կը կապեմ ու կը թագաւորեմ աշխարհիս վերայ : Մեծ նախարար իշխան կասէ . երանի՛ թէ արքայազուն լինէի և իմ դրուխս թագով պսակուէր . յայնժամ ես տիրապէս երջանիկ կը լինէի :

Այսպէս սանդուղի գլխէն մինչեւ ցվայրաստիճան մարդիկ ցանկութեամբ կը ձգտին դէպ ի վերագոյն կարծուած երջանկութիւն . և միշտ դժգոհ լինելով իրենց կեանքէն ու վիճակէն ցանկութեան մէջ մաշուելով կը վախճանին և միայն կը յազենան գերեզմանի հողով :

Ի՞նչ զարմանալի խաղեր կան ու կը լինին այս երջանկութեան , դու ասա , թշուառութեան սանդուղին վերայ , յորում մարդիկ ել և էջ առնելով կը մրցին և ամէն ոք դէպ ի բարձրութիւն կը ձգտի . յուսալով թէ ստոյգ երջանկութեան կայանը՝ բարձրութեան աստիճանին վերայ է :

Բայց , աւաղ , հէք մարդկային ընկերութեան տյս դժուարին ելեւէջներու մէջ մեծազոյն մասն սանդուղի աստիճաններէն վայրահոսելով , կը թօթափին ի դետին , ամէն մարդ իւր շարժով ու թափով կը ջախջախուի . և մեր աջքին առաջ կը

բացուի յայնժամ մարդոց թշուառութեան տեսարան :

Թշուառին կեանքն արդէն ինքնին ջախջախուած է իւր կարօտութեան և զրկանաց մէջ, նորա վիճակ միշտ գետնահաւասար է . նա բարձրութիւն չունի որ երկնչի կործանումէն : Իսկ երջանիկ կարծուածն, որոյ բախտն ու վիճակ բարձրագոյն աստիճանին վերայ կայացած է . մինչդեռ ինքն անկասկած է, յանկարծ սահելով կը կործանի և մեծ շառագմամբ կը տապալի ի գետին ինչպէս մի տապալահատ մայրի ծառ : Յայնժամ միապէս կտրան անբախտն ու բարեբախտն . մին իւր մերկ ոտքէն և միւսն իւր փարթամ գլխէն չարապէս ջախջախուելով :

Նիւէ այսպէս, ապա ուրեմն այս աշխարհիս վերայ երջանկութիւն և ապերջանկութիւն զուգածին եղբայր են . մեր կենաց ճանապարհին մէջ միշտ համընթաց են . անհնարին կը թուի մեզ իրարմէ բաժանել, և մարդկային կեանք իրբեւ մի դրափառ մշակել այնպէս, ուր բնաւ թշուառութեան փուշեր չը բուսնին :

Այլ որովհետեւ մարդոյն կեանք խառնարոյս է երկրիս վերայ, քանի որ ինքն կայ, փուշն ու ծաղիկ մի և նոյն ամատէն պիտի շառաւիղէ, այլ եւս ընդունայն է ջանալ մեր այս փշալից աշխարհ ծաղիկբուբաստան գարձնել :

Կը խռովիս ու կը վահատիս, Որդեակ իմ, երբ այսպէս յուսահատ կը խօսիմ . տեսնարով որ պարտիզպան մի իւր պարտէզը մշակելով դարմանելով փուշերէն կը մաքրէ . և անբեր երկիրը՝ բարի սեր-

մերով ու տունկերով կարգիւնաւորէ , միթէ մարդըն կամ մարդկութեան երկիր քան զհողն անպիտանն է :

Այո՛ , մարդն՝ հողին տիրապետ իշխանն է և քան զհողն բիւր անգամ զերազանց , հոգեղէն ձիրքով ու բանաւորութեամբ ճոխացած : Բայց գիտնս , մարդն ի բնէ չարին հակամէտ է . կը ճանաչէ զբարին , բայց ինքն դէպ ի չարն կը հակամիտի . վասն այսորիկ կարդարանայ Աստուած . թէ Միտք մարդկան ի խնամս չարին են արձանացեալ ի մանկութենէ : Մարդն ոչ միայն չարին հակամէտ է . այլ և չարաստեղծ ու չարահնար է , մարդըն իբրև հեղինակ իւր սրտի գործարանին մէջ կստեղծէ զչարն և կը հանէ ի գուրա , և ահա այն է թշուառաբերութեան աղբիւր որ կը վազէ մեր ընկերական դարաստանին մէջ , կը սնուցանէ մեր ապերջանիկ կեանքի թշուառութեան փուշերը :

Քրիստոս աշխարհիս փիլիսոփայից պէս զմարդըն իւր երեսով և երեւոյթով չքննեց . նա թափանցիկ հոգի էր , մտաւ մարդոյն սիրտը , կըրկըտեց և վկայեց , որ չարութեան ու բարութեան աղբիւրը՝ մարդոյն սիրտն է , բարի սիրտն՝ զբարին կը բղխէ . և չարն՝ զչար : Այս երկվտակ հոսանքներ կը ծաւալին մեր ընկերական երկրին վերայ . որոցմով թէ երջանկութեան ծաղիկներ և թէ թշուառութեան փուշեր իմիասին կանին ու կը զօրանան :

Քաջ խելամոտեցա՛ր , բարեսէր Որդեակ իմ . որ չըրջելով դառնալով գտանք մարդկային ընկերութեան բուն աղբերակին ակն , որ է մարդոյն սիրտ ու միտք :

Պէտք է խցել չարին ակն, որ չարութիւն չը բղխէ, պէտք է բանալ բարւոյն ակն, որ բարութիւն բղխէ: Փոքրիկ չարեր, փոքրիկ չարութեան վտակներ կը բղխեն. եթէ առանձին մեան այնչափ կարող չեն ողջել մարդկային ընկերական աշխարհը:

Իսկ մեծագոյն չարեր՝ եւս ամենամեծ չարութեան գետեր կը յորդեն իրենց խորագոյն սրտէն. և առ հասարակ հեղեղելով կապականեն ժողովուրդին դաշտն ու դարաստանը: Եւ զարմանալին այս է. զի չարերը՝ չարերուն եւս չեն խնայեր, որք նոցա գործակից ու բաժանակից են. այլ զչարն ու բարին միտհամուռ ջրատար տանելով կը հեղձուցանեն, և մի կրահով կը վառեն երջանկութեան ծաղիկներ ու թշուառութեան գուշերը:

Մեծն աղեքսանդր և Քսերքսէս մի մի մարդ էին, և մի մի սիրա կը կրէին. դոցա լայնաբաց սրտէն բղխեց այն աշխարհակարութեան ջրհեղեղն. մինն Պարսկաստանէն սկսեց հասաւ մինչև Յունաստան և Յոնիական ծովը թափեցաւ: Իսկ միւսը՝ Մակեդոնիոյ աշխարհէն սկսեց, իւր հզօր արշաւանաց հեղեղով խեղդեց Պարսիկն ու Հնդիկըն, դարձաւ ի Բաբելոն և Պարսից ծոց թափեցաւ:

Այսպէս նաեւ ուրիշ աշխարհակալաց հայրատացող արտերէն բղխեցին չարութեան հեղեղներ, ապականեցին մարդկութեան դրախտը: Ոմանք այդպիսի արիւնկղակ սրտերէն կուզէին ձեռք լուանալով չքմեղա լինել աշխարհին տուօջ. ուստի պարծելով կասէին. թէ մեք Աստուծոյ ձեռաց վրէժ ժխնդիր պատուհասն եմք:

Գիտենք այդ, թէ երկնից արդարութեան մի դատաստանն է. որ մեզապարտ ժողովրդաց հատուցումն այդպէս կը տնօրինէ. դժբա անպարտ կը համարին գիրենք: Այլ գիտենք թէ աշխարհիս վերայ շատ անգամ չարերով չարեր կը պատուհասին, առ որ կը վարանի մարդոյն միտք և կարող չէ բմբռնել Աստուծոյ արդարութեան ու դատաստանին անքննելի խորհուրդ:

Տեսար, սիրելի Որդեակ իմ, մեծասիրտ չարեր՝ մեծագոյն չարեաց աղէտներ կը բերեն աշխարհի վերայ, որոց մահաբեր շունչին առաջ կը խամբին բոլոր երջանկութեան ծագիկներ և կը թօթափին ի վայր. և այն որ այսօր երջանիկ է, վաղը կը նստի թշուառութեան հողի վերայ:

Բայց փոքրասիրտ չարերէն եւս վախնանք ու կասկածինք, թէպէտ առանձին առանձին մտածելով գոքա մի մի փոքրիկ սիրտ և փոքրիկ ազդեանք կը համարուին. իսկ երբ վտակ առ վտակ գալով միանան՝ յայնժամ ահագին գետ կը կազմեն կը յորդեն երկիրը, ազգ և ժողովուրդ միանգամայն գետատար ջրահեղձ կը լինին:

Սո շեմ ասեր չարութեան բնածին սերմեր ու կաթիլներն իսպառ չքացնել մարդոյն սրտէն. յորում ելելէջ կառնուն ինչպէս հիւլլէն արեւաշողին մէջ. և մարդոյն չարամէտ սիրտը բողբոջին բարութեան ազդուր մի դարձնել, անխառն և անմասն չարութեան շանհանդաղներէն:

Որչափ դժուարին և անհնարին է կապարի նրման երկրի վերայ ծանրացած երկրաքարչ մարդ այդչափ գեղազոյն բարութեան վերածել, և կար-

ծել թէ նա կարող է բարի լինել ինչպէս է Աստուած և հրեշտակ : Յիսուս տեսաւ թէ ի՞նչ կը կրէ ներքուստ մարդոյն կեղծող ոգին , ասաց . « Զի՞ք ոք բարի բայց միայն Աստուած » :

Մարդոյն սիրտ իբրև երկժողակ մի ազբււր է մերթ շարութիւն կը բղխէ և մերթ բարութիւն , մերթ դառն և մերթ քաղցր : Սորա համար մեր հագեցկիր նարեկացին մարդոյն յարափոխ վիճակն ողբալով կասէ . « Այսօր մաքուր հոգեկիր . վաղիւն մօլի խելագար » : Շատ և բաւակոն է , եթէ կարենայ ապիկար մարդ շարութեան ակն որչափ հնար է խցելով նուազցնել , բարութիւն բղխել և սրբել իւր սիրտն աղտոտին կաթիլներէն :

Սոկրատի նման բարոյական իմաստասէրներ կը տքնին զօրհանապազ և թերեւս կը հաւատան ու կը խօսին թէ՛ լոյս , գիտութիւն , դաստիարակութիւն , քաղաքակրթութիւն , կարող են մարդոյն սիրտը կրթելով , մշակելով , ուղղելով սրբել շարութեան ախտերէն և թշուառութիւն աշխարհէն բառնալ :

Այդ հրաշք եթէ միայն մարդոյն ձեռք արուեստաւորէ , ես չեմ հաւատար , Որդեակ իմ , իսկ եթէ մարդոյն դաստիարակող ձեռքին հետ Աւետարանի հոգին և ընկերսիրութեան ձեռքն եւս հրաշագործէ . այո՛ , կը հաւատամ յայնժամ թէ մեր ընկերական կեանք կը ծաղկազարդի ? և կազատի շարութեան և թշուառութեան փուշերէն :

Երկիւղած Որդեակ իմ , ես չեմ խրատեր քեզ . որ աշխարհի կրթութեան և գիտութեան իմա-

ցական լոյս չընդունիս , այլ կը յորդորեմ գքեզ .
զի քո սուսցած բնական լոյսը՝ Աւետարանի լուսոյն
և սիրոյն հետ խառնես , երկու լուսով չըջիս աշ-
խարհիս վերայ . մի լուսովն՝ քո առօրեայ հացը
գտնես և միւսին՝ յաւիտենական կեանք : Այսու
դու միանգամայն ազատ կը մնաս մարմնոյդ և
հոգւոյդ կորստական թշուառութենէն :

Աշխատիր , որ սրտիդ բուրաստան բարեբոյս
ծաղիկներով մշակես . աշխատիր , որ փշարոյս չը
լինի սիրտդ և փշերով չը վարակի ոգիդ . գիտցիր ,
թէ չարարուեստ լինելով՝ փուշ մշակես , փուշն
գքեզ կը վառէ . կեանքդ մոխիր կը դառնայ :
Մարդ ես դու , անշուշտ բնածին փուշեր կը բուս-
նին ի քեզ . միշտ ջանայ խնամով սրբել զանոնք ,
եթէ միանգամ խորարմատ ձգեն , գիտես : որչանի
դժուարին է , յետոյ արմատահան առնել : Զգու-
շացիր նաեւ եկամուտ չարութեան սերմերէն , երբ
չար մշակ ընկերներ զայն սերմանել ուզեն մա-
տաղ սրտիդ մէջ : Ընկերական կեանքիդ մէջ ոչ
չարութիւն փոխ աուր և ոչ չարութիւն փոխ առ-
այլ միշտ բարութիւն փոխ տուր և բարութիւն
ստացիր :

Ի վերջոյ , մեծ երկիւղածութեամբ կարդա
Դաւիթին սրտահան աղերս . « Միրտ սուրբ հաս-
տատեա յիս , Աստուած , և հոգի ուղիղ նորոգեա
ի փորի իմում » :

Դ Ա Ս Ժ Ա .

ԲԱՐԳԱՌԱՃԱՆՔ ԵՒ ՆՈՒԱՐՈՒՄՆ

ԱՇԽԱՐՀԻՍ ԱՋԳԱՅ

Ի՞նչ է նորա անունն . որոյ ամենակալ
ձեռքէն աներևոյց կշիռ մը կայ եր-
կրմէն երկրիս վերայ կախուած :

Նորա սուրբ անունն՝ Արդարութիւն
է . որ այս աշխարհիս ազգերուն մեղք
եւ արդարութիւն կը կշռէ եւ կը չտփէ
գիտաուցումն : Մարդիկ զայն չեն
տեսնար եւ կը վարանին թէ ինչո՞ւ
համար ազգեր մերք կը բարձրանան
եւ մերք կը խոնարհին , մերք կը բար-
գաւանին եւ մերք կը նուազին :

Դորա պատճառներ զէնք եւ զօրու-
րիւն չեն . այլ մեղք եւ արդարութիւն ,
Ուստի կասէ Սողոմոն . « Արդարութիւն
զազգ բարձրացուցանէ . մեք՛ նուազե-
ցուցանեն զազգս » : Առակ ԺԴ . 11 :

*ՆԱԽՈՐԴ դասին մէջ քաջ խելամտեցար , Որդ .
եակ իմ , թէ ի՞նչ էին մարդոյն ընկերական կենաց
երջանկութեան սկզբնաբուղիս աղբիւրներ : Սորվե-
ցար թէ բարութիւն և չարութիւն էր այն . որ*

յառաջ կուգայ մարդոյն սրտէն ինչպէս ջուրի վրտակն աղբիւրի ակնէն :

Այս դասիդ մէջ պիտի սորվիս . թէ ի՞նչ են ապա այն սկզբնապատճառ աղբիւրներ . որով աշխարհիս բովանդակ ազգեր և ժողովուրդներ մերթ կը բարդաւաճին և մերթ կը նուազին , մերթ կը բարձրանան և մերթ կը խոնարհին . մերթ ազատ քաղաքացի կը լինին . և մերթ ստրկական ծառայ . մտադիւր հոգւով ուչ դիր և ես խօսիմ քեզ այդ յեղյեղուկ բախտին պատճառներ :

Յրկրիս համայն ազգեր , ժողովուրդներ , իշխանութիւններ և գահեր յեղաշրջող ու փոփոխող երկու հակառակ վարիչ տարերք կան . միոյն անունն՝ արդարութիւն է . և միւսին՝ մեղք . այս երկաքանչիւրին հեղինակ և ծնող դարձեալ մարդն է , մարդոյն սիրտն է և մարդոյն աշխարհիս վերայ վարած կեանքին արդասիքն է :

Սուրբ գիրք այդ երկու որոշակի բառերով կը հասկցնէ իսրայէլի ժողովուրդին կեանքը , զի այդ երկու բառերուն ընդարձակ նըշանակութեան տակ կը փակէ մարդոյն կենաց բովանդակ գործքեր , մեղք և արդարութիւն :

Մարդն այս աշխարհիս վերայ այդ երկու ճանապարհին վերայ կը քայլէ . կամ արդարութեան և կամ մեղաց : Ուղիղ ճանապարհ արդարութեան ճանապարհն է . մոլար ճանապարհ՝ մեղքի ճանապարհն է : Մարդն ազատ անբռնադատ է . ինքն ազատաբար կընտրէ իւր ճանապարհ , կամ արդարութիւն գործելով՝ արդար կը լինի . կամ մեղք գործելով՝ մեղապարտ կը լինի :

Սե ինչպէս մի մարդ , այնպէս մի ազգ , մի ժողովուրդ , մի երկիր և թագաւորութիւն , դարձեալ այդ երկու ճանապարհով կընթանան : Եթէ արդարութիւն գործեն , դորա պտուղն է փառք , ազատութիւն , խաղաղութիւն , երջանկութիւն և բարեկեցիկ կեանք : Իսկ եթէ մեղք և անօրէնութիւն գործեն , այդ եւս իւր մօտալուտ վախճանըն ունի . որ է , անարգանք , ստրկութիւն , սուր և պատերազմ . տառապանք աղքատութեան և չարավար կեանք :

Ո՛վ է , որ այս հատուցումներ կուտայ ազգերուն , ո՞վ է որ կը կշռէ ու կը չափէ ազգերու մեղք և արդարութիւն և կը զճարէ փոխարէնն , ո՞վ է որ արդարագործ ազգերն օրհնելով նոցա կեանք և սերունդ բազմապատկելով բարգաւաճ կառնէ երկրիս վերայ . ինչպէս կը խոստանար արդար Նահապետին . « Օրհնելով օրհնեցից զքեզ և բազմացուցանելով բազմացուցից զզաւակ քո ի վերայ երկրի » :

Իսկ ո՞վ է , որ անիրաւ , մեղաւոր ազգեր իւր օրհնութենէն կը զրկէ . նոցա կեանքն անճեա անսերունդ կը թողու առանց բարգաւաճելու , որով կամ իսպառ կը ջնջուին և կամ կը նուազին :

Ահաւասիկ այդ ամէն չափող և տնօրինող՝ Արդարութիւնն է , նոյն ինքն Աստուած՝ որ արդարութիւն և ուղղութիւն կը սիրէ , ինչպէս կը խօսի Իսաիթ : Նոյն արդարութիւն է , որ իւրաքանչիւր ազգերու գործոց չափով կը չափէ զիրենք : Քրիստոս եկաւ աշխարհ այդ արդարութեան համար վկայեց և ասաց . « Որով չափով չափէք . չափեսցի ձեզ » :

Բայց արդ սկսիմ ճառել քեզ, Որդեակ իմ, թէ ի՞նչպէս կը տարածի թէ մեղք և թէ արդարութիւն մի ազգի և ժողովուրդի մէջ: Շատ բընական է որ մեղք նախ անհատ անձիքներէն կըսկըսի և երթալով կը բազմանայ, կանցնի բոլոր ժողովուրդի դասակարգութեան մէջ. այսինքն գլխէն մինչեւ ոտքը միահամուռ կախտանայ ժողովուրդի մարմինն. ահաւասիկ այդ է ամբողջ ազգին և ժողովուրդին մեղք:

Իսկ երբ ընդհակառակն ժողովուրդի բարոյական մարմինը գլխէն սկսեալ մինչեւ ոտք արդարութիւն կը գործեն, մեծ և փոքր առ հասարակ իւրաքանչիւր կարգի մարդ կը ճանչնայ իւր պարտիք և իրաւունք. այդ եւս ժողովուրդին և ազգին արդարութիւնն է:

Թէ մեղք և թէ արդարութիւն իրենց նկարագիրն ունին. ես նախ մեղքին տգեղ ստուերագիր հանեմ քեզ, թէ զիմորդ մեղք իւր ամէն հանգամանօք իբրեւ համատարած ախտ երբ կը ճարակի ժողովրդոց բոլոր մարմնոյն մէջ, մահառիթ կը լինի նմա, որով կսկսի յայնժամ տակաւ տակաւ հիւծելով մեռնիլ:

Եւ ի՞նչ է այդ մահացուցիչ մեղք: Ինչ որ ինձ յուշ կուգան, զայն թուեմ քեզ:

Երբ մի ազգի և ժողովուրդի խղճի գիտակցութեան խայթ իսպառ կը բթանայ, երբ պարտուց և իրաւանց արդարաչափ կշիռը՝ ժողովուրդի ընկերական կեանքէն կը բարձուի, երբ ազգի և աշխարհի վարիչ իշխաններ՝ արդարութեան պարտիքներ կը մոռնան, երբ դատաւորներ կանխա-

ւեն, և օրինաց տեղ կամք և բռնութիւն կը տիրէ, երբ ժողովուրդ կը մոռնայ այն պատուէրներ և պարտիքներ զորս Քրիստոս և Պօղոս պատուիրեցին, կայսերինը կայսեր տալ և հատուցանել ում պարտական է ժողովուրդ և ումք պարտական չմնալ. երբ կ'ստահակի ժողովուրդ, երկրին և ազգին օրէնքները հնազանդութեամբ չի յարգեր, կը հետտէ և անիշխան վարիլ կուզէ, երբ ժողովուրդ իւր ընկերական շահավաճառութեան մէջ առանց արդար կշռի կը գործէ, այլ եւս իւր խիղճըն ի բաց կը թողու, և որչափ կարող է կանխրաւէ և կը նենգէ, երբ նիւթապաշտութիւն կը տիրէ ժողովուրդին մէջ, հոգին կը նուաստանայ ու կը մեղկանայ, հովիւն իւր հօտով, պաշտօնեայն իւր ժողովրդով և իշխան իւր երկրով առ հասարակ Աստուծոյ ճանապարհէն կը խոտորին, երբ ժողովուրդ ճշմարտութիւն կ'ստէ, դէպ ի լոյս երթալ չուզեր, երբ խաւարասէր լինելով խաւարագործութեան մէջ կը թափառի, երբ ազգի և երկրի կառավարութեան անձնիւր կարգեր վերիվայր լինելով կը շփոթին, ժողովուրդն իբրեւ իշխան կը լինի, մանուկ՝ ծերոյն աթոռը կը բազմի, քահանայն իբրեւ ժողովուրդ կը լինի և ժողովուրդըն իբրեւ քահանայ. տէրն իբրեւ ծառայ և ծառայն իբրեւ տէր. տիկին իբրեւ աղախին և աղախին իբրեւ տիկին, երբ անարգն իբրեւ պատուական կը յարգուի և պատուականն կանարգուի, երբ տգէտք ու խարեբայք կը տիրեն. ժողովուրդի հաւատարիմներ կը մերժուին:

Մի խօսքով համառօտեմ քեզ, երբ երկրի ժո-

ղովուրդ բանաւորութեան լոյս , մարգկութեան պատիւ իսպառ կը մոռնայ . թէ քնական խղճի օրէնքներ , թէ Աստուծոյ յայանեալ օրէնքներ , թէ քաղաքային և ընկերական օրէնքներ , գլխովին կեղծանէ և կապրի նա այնպէս ինչպէս Նոյեան դարու ապիրաս ժողովուրդ , որոց համար կը վկայէ Սուրբ գիրք . «Ապականեցաւ ամենայն մարմին առաջի Տեառն» :

Իսրայէլի ժողովուրդի մարմին երբ ոտքէն մինչեւ ցգլուխ կը զեղծանէր ու կախտանայր , Նսային իբրեւ բժիշկ նորա ցաւերը շօշափելով կասէր . «Ամենայն գլուխ ի ցաւս և ամենայն սիրտ ի տրտմութիւն , յոտից մինչեւ ցգլուխ չիք ի նմա առողջութիւն , և այլն» :

Եթէ կուզես թէ եբրայական ժողովուրդին և թէ աշխարհիս այլ և այլ հին ժողովրդոց բարուց ապականութեան բոլոր նկարագիրը տեսնալ , մեծ մտադրութեամբ կարդա Սուրբ Գրոց մէջ Դատաւորաց և Թագաւորաց պատմութիւն . կարդա բոլոր մարգարէութեանց գրքեր ու բողոքները . տես որչափ կենդանի նկարագիր կը հանեն Աստուծոյ ընտրեալ Մարգարէք և կը դնեն զայն ժողովուրդի աչքին հանդէպ :

Թող Սուրբ Գիրքը , կարդա ընդհանուր ազգաց պատմութիւնները , յորս յայտնի կերեւի նոյն ժամանակի մարդոց կեանքի հանգամանքները . և կը տեսնաս դու թէ ժողովրդոց համատարած մեղք կործաներ է աշխարհիս հին տղգեր և գահերը . ինչպէս Եգիպտոսի , Յունաստանի , հին Հռովմայ վերջին հարստութիւն , կարբեղոնի ,

Բարիլօնի, Ասորեստանի, և այլն: Չմոռնանք նա և նոր Հռովմայ Կոստանդիանոսի գահը, որ Բիւզանդիոնի գագաթան վերայ բարձրացած էր:

Այլ եւս տակաւին աշխարհիս նոր ազգերու մեղք պիտի կործանէ այն ամէն ազգեր, որ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան լոյսէն խոյս կուտան. և դեռ ապրիլ կուզեն հնութեան և հին մեղքերու մէջ:

Ճշմարիտ քաղաքակրթութիւն ասացի, որպէս զի դու կարենաս որոշել թէ աշխարհիս վերայ սուտ քաղաքակրթութեան երեւոյթներ եւս կան. որք թէպէտ ի հեռուստ այլ և այլ գոյներով շարեւէ կը տեսնուին, այլ ի ներքուստ ժողովուրդին կեանք երթալով կը վատթարեն կը զեղծանեն զխտութեան ու ծայրայեղ ազատութեան մէջ: Նոքա եւս թէ վաղ թէ անագան այժմեան բարգաւաճութենէն կը նուազին և կը կործանին: Վասն զի ցոյց կուտայ աշխարհիս փորձը թէ ամէն ծայրայեղութեանց վախճանը կործանումն և կորուստ է:

Բայց դու, ողջամիտ Որդեակ իմ, մի գուցէ այնպէս ըմբռնես ու դատես թէ ազգ և ժողովուրդ երբ իւր վարիչներով հանդերձ միահամուռ կը մեղանչեն, զոր ի վեր անդր նկարագրեցի քեզ, յայնժամ համայն ազգ, հայրենիք, և պետութիւն կը կործանին. իբրեւ արդար և անաչառ հատուցումն բոլորն ի միասին կրելով կորստեան աղէտը, որոյ ճիշդ օրինակ կը տեսնամք Սողոմայ և Գոմորայ ամբարիշտ ժողովրդոց վերայ: Արդար նախապես Աբրահամ խոնարհելով իբրեւ հող և մո-

խիր երկնից Արդարութեան առաջ կամեցաւ նորացատումն իջուցանել, ուստի մտերմօրէն հարցանելով կասէր. Տէր, եթէ այն քաղաքներուն մէջ քառասուն արդար գտնուի, դարձեալ պիտի կործանեն. նոցա համար չը պիտի՞ խնայես մնացեալ ժողովրդոց: Եւ այսպէս հարցանելով հարցանելով իջաւ մինչեւ հինգ արդարոց թիւ, այն եւս չը գտնուեցաւ. միայն արդար Ղովտ մի կար՝ զայն ի դուրս հանեց. և անդէն կործանեց, մոխիր դարձուց ամբարշտաց քաղաքները:

Սակայն շատ անգամ արդարութեան հատուցումն ուրիշ եղանակաւ կը տեսնամք. այսինքն ժողովուրդի կամ երկրի մի մասն կը մեղանչէ, օրինազանց կը լինի. հատուցումն ամբողջ ազգ հաւասարապէս կընդունի: Վասն զի անցելոյն մէջ պատմութենէն դիտենք, և ներկային մէջ մեր աչքով կը տեսնամք. և ի՞նչ է այս, շատ յայտնի է աշխարհին առաջ: Զի երկրի վարիչներ կը գործեն մեղք. երկիր և ժողովուրդ կը տուժէ և կը կործանի: Հայրեր կուտեն ազոխ, և որդւոց ատամունքներ կառնուն. առաջնորդներ կը խղոտորին և ժողովուրդ մոլորելով կը հետեւի: Եւ այսպէս աշխարհիս մեծամեծ լեռներուն մեծակոյտ մեղքեր՝ զայրացած հեղեղներու և գետերու նման բարձրադիր լեռներէն կը թափին ժողովուրդի դաշտին վերայ, և զայն հեղեղատար առնելով՝ ամէն բարե շինութիւն կը քանդեն ու կաւերեն: Եւ ի՞նչ կը լինի սորա վախճանը, ոչինչ, իրենք եւս կը նստին այնուհետեւ աւերակ հողաբլուրին վերայ:

Համառօտ անցայ այս կէտին վերայ, Որդեակ

իմ, ու չիմ ես դու, կը հասկնաս թէ ինչ կը խօսիմ: Թողովով արդ ժողովուրդին մեղք, բաւ է որչափ ինչ խօսեցայ, սկսիմ այժմ նորա արդարութեան վերայ խօսիլ:

Ինչպէս տեսար ի վեր թէ՛ մեղք մեծնալով տարածելով կը քանդէ աշխարհ և ժողովուրդ, և նորա վախճանը դէպ ի կորուստ կը տանի, այսպէս նա և արդարութիւն կը շինէ և կը կանգնէ ժողովուրդին տուն, քաղաք և երկիր. և ինքն հոն կը հանգչի: Արդարութիւն ժողովուրդը դէպ ի կորուստ չի տանիր, այլ դէպ ի գիւտ, դէպ ի փառաւորութիւն, բարձրութիւն և անմահութիւն. «Ձի արդարութիւն մշտնջենաւոր և անմահ է»:

Եւ թէ ինչպէս կը լինի որ երկիր մի իւր ժողովրդով, վարիչներով, իւրաքանչիւր կարգի և վիճակի մարդիկ մէն մի իւր պարտուց բաժին արդարութեամբ կը գործէ, դու միտ դիր և ես կարճաքանեմ քեզ:

Երբ պետական աթոռի վերայ նստող թագաւոր արդարութեամբ կը գործէ, իշխանն՝ իրաւունքով կիշխէ, դատաւորն օրէնքով կը դատի, ժողովուրդն՝ օրինաց կը հնազանդի: Երբ ընկերական շահագաճառութեան մէջ՝ գինւոյն հետ ջուր չի խառներ, կամ անփորձ արծաթը փորձեալին տեղը չի ծախեր, զոր վերէն կը տեսնար Աստուած ու կը յանդիմանէր Իսրայէլի ժողովուրդը:

Այս՝ Արդարութիւն զազգ և ժողովուրդ կը բարձրացնէ. երբ նա ճշմարտութեամբ պաշտէ իւր տէր Աստուածը, չկեղծաւորի միայն շրթամբ պատուել զայն. և երբ նա երախտագէտ կը լինի

իւր պարգեւատու Արարչէն , և չապերախտեր
ինչպէս Իսրայէլի ապաշնորհ ժողովուրդ . որոց ա-
պերախտութիւն դատելով Աստուած՝ վկայ կը գո-
չէր երկինք և երկիր . ու սրտառուչ կերպով կը
դանդաւորէր . « Ծանեալ եզն զստացիչ իւր և էչ
զմտուր Տեառն իւրոյ , և Իսրայէլ զիս ոչ ծանեալ
և ժողովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ էառ » :

Արդարութիւն կը գործեն ու կը բարձրանան
երբ քահանայն և ժողովուրդ կը կատարեն եկե-
ղեցւոյ օրինաց պարտքերը : Քահանայն պաշտօնա-
նասէր կը լինի , ժողովրդասէր կը լինի . և գիտու-
թիւն չի մերժեր . տեսուչ հովիւն ու հօտ կը ճանչ-
նան զիրեար . մինն անձնագիր լինի , արթնու-
թեամբ հսկէ ու հովուէ . և միւսն կամեակար լսէ
նորա ձայնին :

Այսպէս երբ ժողովուրդի բոլոր դասակարգու-
թիւն և իւրաքանչիւր անհատ անձն թէ առ Աս-
տուած և թէ առ մարդիկ իրենց պարտքեր կը
ճանչնան , և Աւետարանին քարոզած ընկերական
օրէնք լիովին կը կատարեն :

Ժողովուրդ եւս կը բարձրանայ , եթէ Աւետա-
րանին և եկեղեցւոյ աւանդած այդ արդարու-
թիւններ գործելէն յետոյ՝ սիրէ նաեւ ճշմարիտ
քաղաքակրթութեան յառաջդիմութիւնը . որ Ա-
ւետարանի քարոզած ազատութեան լոյսէն լոյս
առնելով , մարդկային ընկերավարական աշխարհ
կը լոյսաւորէ , մարդ իւր հին բարուց բրտութենէն
կազնուացնէ և դէպ ի կատարելութիւն կը վարէ :

Ես դիտեմ , դու այս վեր ժամօրհակը տեսնա-
լով , քաղսքակիրթ աշխարհին վերայ կը գայթակ-

դիս, երբ կը թողու Աւետարանի խաղաղութեան դարը. կը թողու արդարութեան իրաւախոհութիւնը, կոխւ, սուր ու թնդանօթ ի գործ կը դնէ, արիւնով կը լուանայ կեանքը, մահով կը զըրաւէ ժողովուրդին որդիքները:

Այդ մի հարցներ այժմ, գորա պատասխանը շատ դժուարին ու ընդարձակ է. դու շղիտե՞ս որ նոյն խի քաղաքակիրթ աշխարհ իւր հին ոգիէն փոխուելով գեռ զգօնացած չէ, և այդ հրապէն սպանիչ գործիքներն իրրեւ արդարութիւն ի գործ կը դնէ: Ո՛վ կը լսէ Քրիստոսի խօսքին, որ կը սաստէ: «Սուրբ ի պատեան դիր, և այլն»:

Թող գահեր, թող պետական մարդիկներ, նոյն խի ժողովուրդն եւս գահ կը սիրէ, փառք կը սիրէ, սուր կը սիրէ. իւր ընկեր ժողովուրդին վերայ յաղթութիւն կը սիրէ: Եւ ես չասացի քեզ, թէ արեւմտեան քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ արդարութիւն հանգուցեալ է տիրապէս:

Ո՛չ, դեռ նորա մեղքեր շատ են, դեռ նա կը պահէ հին վայրենութեան այն մեծ ահուելի մեղքն. և ի՞նչ է այդ, փոխանակ խաղաղարար արդարութեան՝ խռովութիւն և արիւնագործութեան արհեստ. զի երբ զայրանայ՝ իւր հնարած գերանդիներով մարդոց կեանքը կը հնձէ ու կը բառնայ աշխարհէն. մարդոց հոգիներն ինքն չէ տուեր. չզիտենք թէ ի՞նչ իրաւունքով կառնէ:

Տեսա՞ր, արդարասէր Որդեակ իմ, թէ քանի՞ գորաւոր է արդարութիւն, և քանի՞ հզօր ձեռքնկալու է աշխարհիս վերայ այն ազգերուն, որ զայն կը սիրեն ու կը պահեն. նոքա միայն օր

ըստ օրէ կը բարգաւաճին ու կը բարձրանան : Իսկ այն ազգեր . որ արդարութիւն կարհամարհեն , արդարութեան ուղիղ ճանապարհէն կը խոտորին , պարտուց և իրաւանց իշխուք ոտնհարելով կը խորտակեն , մարդկութեան շնորհ ու խղճի գիտակցութիւն կը կուրացունեն . աստուածապաշտութեան կրօն և հաւատ առ ոչինչ կը համարին . ահաւասիկ այդ ազգերու սերունդ՝ Աստուծոյ արդարութեան օրհնութիւն կարող չեն ժառանգել :

Եւ ի՞նչ կը լինին . այդ յայտնի է , թէ հազար տարի եւս ապրին , թէ աշխարհակալ լինին , թէ դահերն ամպերու վերայ դնեն , ի վերջոյ արդարութեան կայծակէն զարնուելով կը տապալին ի գետին , կը խոնարհին մինչեւ գերեզմանին խոր : Ինչպէս մի մարդու համար ծնունդ , աճումն , մահ և գերեզման կայ , այսպէս ազգերն եւս իրենց գերեզմանն ունին . և ահագին վիհ մի է , որոյ մէջ կը ծածկուի նոցա յիշատակ : Եւ ի՞նչ կը թողուն նոքա . Եղիպտոսի բուրգեր , Բաբելոնի աշտարակներ և Հռովմայ կրկէսներ . դոքա պահ մի աշխարհիս վերայ կը վերանան կը բարձրանան որպէս Լիբանանու մայրիներ . զոր անցաւ տեսաւ Դաւիթ , և ամբարշտին կեանք նմանցուց նոցա . « Տեսի զամբարիշտն վերացեալ և բարձրացեալ որպէս զմայրս Լիբանանու : Անցի և ահա ոչ էր . խնդրեցի , և ոչ գտաւ տեղի նորա » :

Այլ եւս հերիք է , Որդեակ իմ , թողունք ազգերու մեղք և արդարութիւն , շատ յարմարագոյն է թէ անեմ , մահ և կեանք : Դու ինքնին անուշտ խելամոեցար . թէ այդ երկուքին սկզբը-

նական սերմեր ժողովուրդի անհատներէն կսկսին և ցանուելով ցանուելով կը տարածին ազգութեան երկրին բոլոր երեսը : Եւ դու , որ մի ազգի և ժողովուրդի անհատ սերմիկ և զաւակն ես , մանկութեանդ հասակէն սկսելով ուղղութիւն և արդարութիւն սիրէ : Ոչ մտքէդ և ոչ ձեռքէդ երբէք մի թողուր այդ ուղղութեան սուրբ կշիռը , որ ընկերական կեանքիդ մէջ կուսուցանէ քեզ պարտուց և իրաւանց կատարեալ ճանաչումն : Այդ կշիռը թէ անարատ պահես , դու աշխարհիս վերայ մտքացիկ չես լինիր . Դաւիթ կերաշխաւորէ . « Մանուկ էի ես և ծերացայ , և ոչ տեսի զարդարն արհամարեալ և ոչ զաւակ նորա թէ մուրանայ հաց » : Քեզ շաւ իսկ է թէ աղքատ լինիս , արդար լինիս . քան մեծատուն սուտ և անիրաւ , ըստ Սողոմոնի առակին : Նոյն կը խօսի դարձեալ . « Մեծութիւն խոկեալ անիրաւութեամբ , պակասեսցի . իսկ որ Աստուած պաշտութեամբ ժողովէ , բազմասցի » :

Կը փառաւորիս , Որդեակ իմ , թէ նախանձաւոր ու հետեւող լինիս նախնի արդարոց շաւղին : Թէ Արիստիտէսին պէս արդարութեամբ վարուիս կեանքիդ մէջ , անիրաւութենէն խորշիս և արդար տնունը թողուս աշխարհիս վերայ , յայնժամ քո արդար գործքեր , քո յիշատակ կը յաւերժացնեն քո հայրենի ժողովուրդին մէջ : Եւ քեզ ի՞նչ մեծ փառք , գիտե՞ս , թէ անունդ կենդանի մնայ , կարգացուի միշտ ժողովուրդի կենդանի սրտին մէջ . և չը լինիս դու այնպէս՝ ինչպէս կասէ Դաւիթ . « Իւ կարգացցին անդանք նոցա ի չորս իւրեանց » :

Դ Ա Ս Ժ Բ

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Ն

ԵՒ Պ Ա Տ Ա Հ Ա Ր Ք Ա Շ Ե Ա Ր Հ Ի

Ի՞նչ են ժամանակի պատահարներ , որ մեծամեծ աղէտները կը բերեն աշխարհիս վերայ . տարե՛րբն են , հողմե՛րն են , ծովե՛րն են , ցամա՛հրն է , շա՛րժն է , սո՛վն է , մահ-տարածա՛մն է : Ո՛չ ո՛չ . աշխարհիս մեծ պատահարներ՝ մարդիկ են , եւ նոյն իսկ մա՛րդն է մարդոյն պատահար . տարապարտ է մարդոց դատաստանը , որ պատահարներ՝ միայն տարերաց վերայ կը ձգեն կամ կասեն թէ չոր ժամանակ քե-րա :

ՀԱՐՑՈՒՐ , նորատի Որդեակդ իմ Սամուէլ , և և ես խօսիմ քեզ թէ ի՞նչ է ժամանակ և իւր պատահարներ աշխարհիս վերայ . դու որ նոր ժամանակի գարնան ծաղիկն ես . դու որ նոր թեւեւկոխեր ես կենացդ առաջին շրջանին մէջ . դու գեռ ամառն ունիս , որ քո պողարերու թեւան չըրջանն է . աշունն ունիս , յորում պիտի ճողովես :

պտղաւէտ կեանքիդ արդիւնք . ձմեռն ունիս , յորում պիտի հանգչիս ու վայելես :

Մեծ մտադրութեամբ ուսիր այն գաան . ուսիր թէ ինչպէս կը գառնայ արագ արագ ժամանակի անիւն ու շրջանը , և իւր յարադարձ հոլովման մէջ կը վարէ կը տանի մարդոյն կեանքը խանձարուրէն մինչեւ ի գերեզման , և յառաջ կը բերէ աշխարհիս այլ և այլ պատահարներ . մերթ չարիքներ ի վեր կը հանէ և մերթ բարիքներ . և չարն ու բարին , անիրաւն և արդար առ հասարակ իւր հօր գաւազանին տակ վարելով հէք մարդոյն կեանքը իրեւ աշխարհիս գետերը կը տանի կը թափէ յաւիտենական ծովուն անգունդը :

Ժամանակն աշխարհիս գահերուն , թագերուն տիրող մեծ աշխարհակալն է . միապէս հաւասար կիշխէ իւր յաւիտենական գաւազանով , գահին և ստրուկ ծառային վերայ . զամէն մարդ միահամուռ կը վարէ դէպ ի գերեզմանին վիհը :

Ժամանակ հանուր մարդկային գործոց մեծ դիւանապետն է . նա է որ կարձանագրէ մեր կեանքին հաշիւը . աշխարհիս տիրող թագաւորաց հաշիւը . մեծ դիւանագէտներու հաշիւը , պատերազմի և արեան դաշտերու հաշիւը , հպատակ ժողովուրդին հաշիւը , բողոքող զրկեալներուն հաշիւը , յղկացեալ մեծատանց հաշիւը , տուայտեալ Ղազարոսներու հաշիւը , ամէն կարգի և վիճակի մարդոց հաշիւը :

Ժամանակ երկնից արդարութեան և հատուցման գործադիր ոստիկանն է . իբրեւ սուրհանգակ կը շրջի աշխարհիս վերայ : Կերթայ կը մտնի յան-

տառ , անտառին տիրապետ առիւծ կապաննէ . կը դառնայ թագաւորին պալատը , նորա շունչ և ոգին կը քաղէ , կը հասնի Բարիլօնին դաշտը հրպարտացող գոռոզին դիցապատկեր արծանը կը կործանէ : Ժամանակ իւր ձեռքի տապարով կըտրեց այն աշխարհասփիւռ ծառը , որ բարձրամտեւոր իւր ճիւղերը դէպ ի երկինք կարճակէր . անկաւ տարածեցաւ գետնին վերայ . և ճանչցաւ իւր չափը :

Ժամանակ քան զարծիւն սուր արագաթեւ է . կը բարձրանայ և շեշտակի կը դիտէ զաշխարհ , կիջնայ և քաղաքներ հողաբլուր կը դնէ . Բարիլօնի , Նինուէի , և հին Արմաւիրի , Արտաշատ ու պերճ Անուոյն փառքն աւերակաց տակ կը թաղէ : Թողլով հողագնդին երեսը՝ կերթայ Վեսուվի լեռան տակ կը ժտնէ , կրակ կուտայ , հրանիւթ կը բորբոքի , և Պոմպէի պերճութիւն մոխրաթաղով կը ծածկէ :

Բայց կանիրաւիմք , եթէ ասենք ժամանակի պատահարին ձեռքը միշտ կը քակէ ու չի շիներ . կամ թէ կաշառէ , զաշխարհ մի կը շինէ միւս կը քակէ : Ժամանակ վաղուց է , որ թողուց արեւելքը գնաց արեւմուտք . երեք դար է , որ անդ կը դեգերի , արեւմտեան հին աշխարհ իւր ամէն շէնքերով տապալեց . նոր հիմն դրաւ , նոր աշխարհ կանգնեց , նոր մարդ վերածնեց , լոյս , գիտութիւն և քաղաքակրթութիւն ծաւալեց ընկերական աշխարհին մէջ : Անշուշտ ժամանակ միշտ յարեւմուտս չի մնար . մի օր կը դառնայ յարեւելք և զայն եւս իւր հնութենէն կը վերանորոգէ :

Թողունք այս վերացեալ մտածութիւններ ,
Որդեակ իմ . և այսպէս չը կարծենք ու դատինք
հեղգամտութեամբ , թէ երբ մարդիկներ անգործ
նստին , ժամանակն ինքնին նոցա համար կը գործէ :

Մենք թէպէտ աշխարհիս բոլոր պատահարներ
ժամանակի ազդեցութեան կուտանք , բայց հե-
տապօտեւ պէտք է . թէ պատահարներն ի՞նչ են ,
ուստի՞ է նոցա սկիզբն և ծնունդ :

Ուղիղ դատելով հարկ է խոստովանիլ , թէ
ժամանակի պատահարներ մեր անցեալ գործոց
հետեւանքներն են . եթէ մենք չգործենք՝ ժամա-
նակ իւր պատահարով կը գաղարի , ի բաց թող-
լով այն բնական տարերաց պատահարներ : Ժա-
մանակը , մինչեւ գերեզմանին դուռը կը վարէ իւր
պաշտօնը և կիշխէ մարդոյն կենաց վերայ , այ-
նուհետեւ կը կնքէ իւր հաշիւը , ինչպէս կնքեր է
մեռերոց աշխարհին հետ :

Որչափ զարմանալի է , երբ մարդիկ առանց
գործելոյ ժամանակէն գործ և յաջողութիւն սպա-
սեն , որպէս թէ ժամանակն աշխարհին տնտեսն
ու մատակարարն է , և կամ թէ մեր ազարակին
մէջ վարձաւոր մշակ : Նախախնամութեան օրէն-
քով ժամանակն իւր պարտիքը լիովին կը կատարէ :
Ծանկալի գարուն կը բերէ մեզ , որ վարենք ցա-
նենք . ամառն կը բերէ . որ մեր ցանածներ բուս-
նին . աշուն կը բերէ որ մեր ամէն աշխատութեանց
ու վաստակոց պտուղները ժողովելով շտեմարա-
նենք . ձմեռն կը բերէ , որ երկրին հող , վաստա-
կարեկ մշակն , եղնամոլներ հանգչին , և մարդ իւր
վաստակը քաղցրութեամբ վայելէ : Անպշխատ և

տրտնջող մարդ , որ ամէն բան ժամանակի յաջողութենէն կը յուսայ , ոչ ի դարնան կը ցանէ , ոչ յամարան կը դարմանէ , ոչ յաշնան կը ժողովէ և կը ցանկայ նա որ ի ձմերան նստի հանգիստ ուտէ և վայելէ :

Մարդիկ որ վիճակի մէջ որ լինին թէ յաջողութեան և թէ ձախորդութեան , միշտ սովորած են անշնորհակալու լինել ժամանակէն . ուստի և կը խօսին թէ ժամանակ չար է , անյաջող է , միշտ արկածներ կը բերէ . մի օր ծաղրերես կերեւի և միւս օրը կը խոժոռի . թէ այսօր հաց տայ՝ վաղն անօթի կը թողու և այլն :

Գիտենք , ժամանակին բախտ և մարդոյն յեղյեղուկ կեանքը անհաստատ է , գիտենք նա և ժամանակը մեծամեծ արկածներ ունի , որ մեր ուժէն կը խուսափին և մարդ կարող չէ խոյս տալ կամ փախչիլ : Ամպեր կորոտան , հուր և կայծակ կը փայլատակեն , խեղճ հովիւ որ կաղնի ճառի տակ ապաստաններ է , կը զարնուի և անգէն մրկած ու սեւցած խանձող կը դառնայ : Ժամանակ՝ նոյն ամպերէն սոսկալի կարկուտ և անձրեւ կը տեղայ , սարն ու ձոր հեղեղ կը դառնան , գեղն ու քաղաք կողողեն ու կը քանդեն : Ժամանակ՝ ամպերէն կիջնայ դետնի տակ կը մտնայ . ահագին երկրաշարժներ կը հանէ . կը կործանէ մեր շքեղ կառուցած շէնքերը . ո՛հ մեր շինած տունը մեզ համար գերեզմանի դուռ կը լինի : Ժամանակն իբրեւ ժանտ հրեշտակ մահտարաժամ կը բերէ , աշխարհէ աշխարհ կը յածի , չորն ու կանաչ , առ հասարակ կը վառէ , և չգիտես դու թէ ո՞ւր տեղէն կը բերէ :

այն անհուն անհամար ջորեակն ու մարախ, որ ցանած արտեր և դաշտերու կանաչներ կուտէ կապառէ: Ժամանակն մերթ եւս երկնից անձրեւաբեր ամպերը կը վանէ: ու կը ցրուէ, երկինք կը պղնձանայ երաշտութեամբ և կը հարուածէ խեղճ երկրագործին բոլոր աշխատութիւնը: Ժամանակը չէ թէ սաստկաշունչ հողմերով կը փչէ աւ ծովու ալիքներ միայն կը յուզէ, և ծովափաստակ աշխատաւորները ջրոյ անդունդին տակ անհող, անգերեզման, անյիշատակ կը թաղէ. այլ և նոյն իսկ ցամաք երկրին վերայ, զոր մարդիկ ապահով կը կարծեն, նոյն հողմերով կը տապալէ ծառեր ու շէնքերը, և Ափրիկէի մէջ շատ անգամ գեղեր ու կարաւաններ անապատի աւազներուն տակը կը թաղէ:

Չենք ժխտեր թէ ժամանակն այլ եւս շատ արկածներ ունի, որուն տակ ենթարկուած է աշխարհն ու հէք մարդ, բայց ժամանակի բերած այդ պատահար արկածներ շատ նուազ են և ոչինչ համեմատութիւն չունին այն արկածներուն հետք, զորս մարդ ինքնին իւր ձեռք կը բերէ, կամ անգիտութեամբ կամ գիտութեամբ ու չարութեամբ հանդերձ:

Մտադրութեամբ լսէ, Որդեակ իմ, ես մարդոց ու ժամանակի իրաւանց դատաստանը ի վեր պիտի հանեմ. և դու մանուկ իմաստուն ես, իբրեւ ծեր՝ դատաւոր եղիր ու վճիռ տուր:

Մարդիկ իրաւունք ունին ասել. թէ ժամանակն իւր այդ արկածներով մեր աշխարհ կաւերէ, և կը թշուառացնէ մարդկային ընկերութիւնը,

երբ ազգ՝ ազգի դէմ, մարդ՝ մարդոյ, դէմ ընկեր՝ ընկերի գէմսուր հանելով եղբայր՝ հարազատ եղբօր դէմ իբրեւ թշնամի կը գինեն։ Եւ երբ աշխարհիս գահակալայ հոգին զայրանայ, դիւանագիտութեան ծածկեալ հրաբուխներ պայթին, ծովալիքներու պէս բանակները պատերազմի դաշտը խաղան, վիթխարի հրանօթներ որոտան, բիւր բիւր հազար կտրիճ կայտառ երիտասարդներու կեանք՝ մի փոքր ժամանակի մէջ դիտուպատ ի գետին փռուին, ոտնաքարչ անարգարար լցուին այն վիհերուն մէջ, զորս այդ գոթաղգ գինուորներն իրենց ձեռքով փորեցին. մայրեր սգան որ կորուսին զաւակները, ամուսիններն ողբան որ կորուսին լծակից սիրելիներ։

Ահաւասիկ քեզ ամենամեծ պատահար և պատուհաս մարդկային ազգի. որ բիւր անգամ բնական պատահարներէն դժնգակ է։ Եւ ո՞վ է այդ արուեստական ու կամածին պատահարներ յառաջ բերող. մարդն է, մարդ. նորա մեծամիտ ոգին է, նորա բարձրացած ձեռքն է. որ կը ծանրանայ մարդոյն վերայ և անխնայ կը ջախջախէ Աստուծոյ ճարտարապետած պատուական անօթները, զորս իբրեւ բրուտ մի մի կը շինէ նա, և թրծելով զայն հոգեղէն կրակով կը հանէ ի լոյս։

Բայց միթէ սորա համար ցաւ կ'զգան աշխարհիս անսիրտ սառնահոգի գիւանագէտներ, եթէ պատահին իրարու՝ կատակով կը խօսին. — Թող մայրերը կրկին ծնին։ Ո՛հ, միթէ չգիտե՞ն դռքա վշտակիր մայրերուն երկունք. չգիտե՞ն թէ մի մանուկ քանի՞ գոժուարութեամբ կը սեծնայ, մարդ կը

լինի : Չգիտեն , այո՛ , նոցա մեծ դիտութիւն՝ մի-
այն շահն ու փառքն է . որոց համար փոյթ չէ եր-
բէք թէ կոտորուին ժողովուրդի որդիքները :

Հատկացար , խոհական Որդեակ իմ , թէ մար-
դոյն կեկաց մեծ պատահարն ու պատիժը՝ դար-
ձեալ նոյն իսկ մարդն է : Տարերաց պատահական
արկածներ ոչինչ համեմատութիւն չունին այն ար-
կածներուն հետ . զորս խորամանկ մարդոց ձեռք
կարուեստաւորէ :

Սակայն շատ զարմանալի կը թուի ինձ այս . զի
մարդիկ , ժողովուրդներ այնքան սովորած են մար-
դոց ձեռքէն պատահարներ կրել . մինչեւ ոչխարի
նման ի սպանդանոց թէ վարին , ոչինչ չեն զգար-
կասեն թէ մեր բախտ , մեր ճակատագիրն այս է :
Մանաւանդ արեւելեան ժողովուրդներ . և սորա
բարոյական և ներքին պատճառն ուրիշ բան չէ .
քան թէ ագիտութեան անլոյս խաւարին մէջ կաշ-
կանդուած՝ մարդոց ստրկացած , ընկճուած , խեղ-
'դուած ոգին :

Դառնանք , այժմ խօսինք այդպիսի ժողովրդոց
կարծեաց վերայ , որք միշտ յամենայն ժամ տըր-
տունջ կը բառնան թէ՛ ժամանակի պատահարներ
չար են . ժամանակ մեզ համար զլացող է , մեք
մանուկ ժողովուրդ ենք , մեր ձեռքէն բռնելով
յառաջ չի վարեր . այլ թողեր է զմեզ կիսաճան-
րուն վերայ այնպէս անչարժ ու յետագէմ , մինչ
արեւմտեան բոլոր ազգերը տարաւ հասոյց յա-
ռափդիմութեան օթեւան և հանդիստ :

Բայց միթէ այդ աշառող կարծուած ժամանա-
կըն՝ արեւելեան աշխարհին և նորա ժողովրդոց

համար բարի պատահումներ չը բերաւ : Այո՛ , քսան տարիէն յառաջ նա մի մեծ պատահար անցուց , այնուհետեւ քնացաւ , ասաց ու կարծեց թէ այլ եւս պատահար չունիմ ես , դարձեալ կապրիմ այնպէս ինչպէս կապրէի յառաջ հին օրէնքով . հին դրութեամբ և հին ճանապարհով . որոյ ելքը դարձեալ հին պատահար բերաւ մեր աշխարհին վերայ . յանկարծ մեր քնացած տէղէն արթնցանք և ահա պատահարը մեր դուռը հասեր էր :

Դո՛ւ ասա՛ , Որդեակ . իմ , այլ եւս իրաւունք ունի՞ այսպիսի աշխարհ և ժողովուրդ . որ սուր աչք ունի՞ հեռատեսել չգիտէ , սուր միտք ունի՞ սովորի չի կամիր . հանճար ունի , ուղեղին մէջ թմրած է , ի գուրս հանել չը գիտէ . ձեռք ունի՞ արուեստագործել չգիտէ . առոյգ ոտք և սրունքներ ունի , քալել չգիտէ , լեզու և ազատ կամք ունի՞ խորհելու և խօսելու փաստ չգիտէ . կը ճընչուի՞ ճիշտ բառնալու եզանակ չգիտէ . բնակավայր ունի՞ կը մոռնայ , յիշել ու շինել չգիտէ . ընդարձակ հող ունի՞ մշակել արդիւնաւորել չգիտէ , աղքատ է՝ դեռ կը սիրէ զեղիս կեանք , խնայութեամբ տնտեսել չգիտէ . թէ պատեհութիւնն յաջողի՞ ժամանակ ճանչնալ չգիտէ , թէ ոտն մի փոխէ՞ կը պարծի , կաղաղակէ , լռին ու խոհեմ յառաջգիմութիւն չգիտէ . թէ ասեն ճանբուն վերայ առիւծ կայ , վատասրտելով կը դողայ , առիւծի ձեռքէն անցնիլ ազատիլ չգիտէ . ինքնավար օրէնք և սահմանագրութիւն ունի , վարիլ ու հրնազանդիլ չգիտէ . դեռ մտօք մանուկ լինելով՝ քուէն և ընտրութիւն չգիտէ . միշտ իւր վարիչ-

ները փոփոխել կուզէ , անփոփոխ պահել չգիտէ . միշտ ներկային մէջ գեղծանելով , ապագային հետեւանքները չգիտէ :

Հսեցիր ու դատեցիր , Որդեակ իմ , երբ մի երկիր , ազգ և ժողովուրդ այսչափ և այսպիսի անգիտութեան և խակութեան կեանքին մէջ կը թափառի . այլ եւս իրաւունք ունի՞ նա մեղադրութեան յանցանքը ժամանակի վերայ դնել , և ինքն չքմեղս լինելով ասել թէ ժամանակը չար է . և թէ երկրի պատահարներ կը կապեն մեր ձեռք և ոտքը :

Գիտենք այդ , այո՛ , կան երկրի պատահարներ , ծանր ու դժուարին . որք մարդոյն յառաջդիմութեան քայլերը կը կաշկանդեն : Բայց միթէ ժամանակի պատահարները կը բարձուի՞ն կամ կը պակսի՞ն աշխարհէս : Եթէ մարդոյն մեծ պատահար մարդն է . պէտք է մրցիլ այդ պատահարին հետ գիտութեամբ և կրթութեամբ . այդ միակ միջոցն է , որ կը յաղթէ պատահարներուն :

Թողունք այժմ երկրի և ժողովուրդի ընդհանուր պատահարները , դառնամք առանձին ընտանեաց , գերդաստանաց և առանձին անհատ անձիքներու համար խորհրդածել . որք զօրհանապազ դառն տրտունջ կը բառնան , թէ ժամանակի չարութենէն մեր տուն մեր գերդաստանը կործանեցաւ . ճոխ ու հարուստ ազնուական ընտանիք չքաւորեցան . և այլն :

Բայց ուղղութեամբ դատելով տեսանք դոցա և ժամանակի պատահարին դատաստանը , տեսնամք նաեւ թէ այդ կործանիչ ձեռք առաւել իրենց ձեռքն էր , թէ չարապատեհ ժամանակին :

Եթէ այդ ճոխ ու փարթամ ազնուական ընտանիքներ, երբ ուղիղ տնտեսութեան օրէնքէն ու չափաւորութենէն խոտորելով՝ զեղծան, շաւղւեցան ամենազեխ կեանքի մէջ, թափեցան թէ հին և թէ նոր հարստութենէն. այս բնական վախճանը՝ չար ժամանակ բերաւ, թէ չափազանցութեան հետեւանքն էր, որ չդիտցան հարստութեան կեանք տնտեսել :

Գուցէ տեսնաս ու կը ճանչնաս՝ մեծատանց այդ ժառանգորդ զաւակներ. դռքա երանի՛ կուտան իրենց հօր և պապու ժամանակին, ասելով, թէ նոցա ժամանակ շատ բարի ու յաջող էր, իսկ մեր՝ չար ու դժուարին : Այսպէս արդարանալ կուզեն դռքա որք իրենց կեանքը հեղգութեան և անգործութեան մէջ վարեցին, ոչ միայն անապառ դանձեր վատեցին, այլ և այդ նիւթական ճոխութեան հետ կորուսին հայրենի տան բարոյական համբաւն, փառքն ու յիշատակն : Արդ, ո՞ւմ է մեղանդրանք, ո՞ւմ է յանցանք, չար ժամանակին թէ չարավար ժառանգորդներուն :

Գուցէ դռքա սրտմտին և չ'ընդունին այս դատաստանը, ասեն թէ չար ժամանակ զեխութեան չարօրինակ նորասիրութեան պերճանքները հեղեղի նման արեւմուտքէն քշեց բերաւ մեր աշխարհ, մեք եւս կամայ ակամայ ողողեցանք. և նոյն իսկ ժամանակ զմեզ ստիպեց որ հետեւինք քաղաքակիրթ աշխարհին :

Կը դրուատէի ես Հայոց ընտանիքը, եթէ ըստոյդ և իրապէս փափաքէին քաղաքակիրթ աշխարհի օրինակին հետեւիլ : Երանի՛ թէ այնպէս լի-

նէր . բայց իրաց ճշմարտութիւն կը վկայէ որ դոքա թողով Եւրոպիոյ մեծամեծ բարեմասնութեան օրինակները , միայն նորասիրութեան պերճանքները գրկեցին . թողին ներքին կրթական մասն , և միայն արտաքին կեղեւն առին . թողին ինչ որ վայելուչ էր մեր ազգային բնիկ յատկութեան , և ինչ որ մեր յառաջդիմութեան ձեռնտու օգտակար էր , այսինքն բուն քաղաքակրթութեան ճշմարիտ տարերք , որ է գիտութիւն , կըրթութիւն և լուսաւորութիւն :

Է՛հ , լսասէր Որդեակ իմ , ես ձանձրացայ այս տնտեսական խնդրոյն վրայ քարոզելով , խօսելով , գրելով և կրկնելով . այս մի քանի օրինակները քեզ բաւական են , մնացորդները դու ինքնին իմաստասիրէ : Գիտցիր , որ աշխարհիս վերայ ամէն չարաչար կեանք՝ իւր չար հետեւանքն ունի , զորս մարդիկ չար ժամանակ կը կոչեն :

Բայց մենք կը հաւատանք թէ՛ ժամանակն երկնից արդարութեան ձեռաց մի չափն է . Քրիստոս վկայեց այդ չափին համար . « Որով չափով չափէք , չափեսցի ձեզ » : Կը հաւատանք նաև որ այդ չափին գործադրիչ ոստիկանը՝ ժամանակն է , որ իւր չար կարծուած պատահարներով կը հատուցանէ իւրաքանչիւրին գործոց համեմատ չափով :

Այլ եւս աւարտենք այս դասը , Որդեակ իմ , և գու ուղղէ քո դատաստանը ժամանակի պատահարին վերայ , գիտնալով թէ ժամանակն ինքնին պատահար չ'ունի . այլ ամէն պատահարներ մեր նախորդ գործքերուն վերջին հետեւանքներն են , և հետեւանքները Աստուծոյ յաւիտենական օրի-

նաց հատուցումն են : Ինչ որ այսօր կը կրենք ,
անցելոյն հետեւանքն է , և ինչ որ այսօր կը գոր-
ծենք՝ նորա հետեւանքն եւս ապագայն կը կրէ :

Ուրեմն , երկիւղած Ուղեակ իմ , վախցիր դոր-
ծերէդ քան ժամանակի պատահարէն . ներկայ
կեանքիդ մէջ միշտ ջանացիր ուղղութիւն գործել ,
հաւատալով որ ուղիդ գործին հետեւանքը ու վախ-
ճանը՝ ուղիղ կը լինի : Ուղիղ ճանապարհ դէպի
ուղիղ նպատակը կը տանի : Ուսիր Քրիստոսի ա-
ռակէն . որ անառակութեան հետեւանք սովամա-
հութիւն է , ուսիր աշխարհի օրէնքէն , որ գողու-
թեան հետեւանքը՝ կախաղան է : Ուսիր կեանքի
փորձերէն . որ զրկանաց հետեւանքը՝ չարաչար
հատուցումն է :

Շատ մի ծիծաղիր , հետեւանքն լաց է , եթէ
սգաս ու համբերել գիտնաս՝ հետեւանքն մխիթա-
րութիւն է : Ամենայն օրինազանցութեան հետե-
ւանքը միշտ պատիժ , անարդանք և կորուստ է ,
ինչպէս առաքինութեան հետեւանքը՝ վարձատրու-
թիւն և փառք է : Եթէ աշխարհ արդարապէս չը
վարի , ոչ օրինազանցին պատիժ տայ և ոչ արդա-
րոյն վարձ . թող յայնժամ քո դատաստանը երկնից
արդարութեան , և դու առաքինացիր զօրացիր
բոլոր կեանքիդ մէջ . և հաւատա որ ժամանակի
պատահարներու հեղեղներ եթէ յառնեն ու բազ-
խեն զքեզ , դու անասան , անկործան կը մնաս ,
երբ հաւատողդ շէնքը՝ դու եւս Աւետարանի այն
իմաստուն մարդոյն պէս , խորագիր վիմի վերայ
հաստատես :

Թէ ժամանակի պատահարներ զքեզ տարուբե-

րեն , դու անշարժ կաց . մի թերեհաւատելով սասանիր , պատահարներ կուգան կանցնին . զի այս աշխարհ պատահարի աշխարհ է . հէք մարդ պատահարներուն տակ ճնշուած է և կարող չ'է խոյս տալ . սորա համար Քրիստոս կարեկցելով մեր անպաշտպան խեղճութեան վրայ՝ սորվեցուց , որ աղօթենք առ Հայր , «Մի տանիր զմեզ ի փորձութիւն , այլ փրկեա ի չարէ » :

Աղօթէ , Որդեակ իմ , յԱստուած ապաւինիր , և պատահարներ քեզմէ կը հեռանան : Ուղիղ մըտածէ , ուղիղ գործէ . ուղիղ ընթացիր և պատահարներ քեզ չ'են պատահիր : Այլ մանաւանդ աղօթէ որ մարդոց պատահարին չը հանդիպիս : Դաւիթ առաւել ընտրեց Աստուծոյ պատահար քան մարդոց , որ խստասիրտ են , ողորմիլ չը գիտեն . սորա համար քեզ միտ լաւագոյն է որ Աստուծոյ ձեռքն յանձնուիս , և սրտեռանդ աղօթես Դաւիթին բերանով . « Աստուած ապաւէն իմ և ես յուսամ ի նա : »

Դ Ա Ս Ժ Գ .

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Ե Ի Ը Ն Կ Ե Ր Ս Ի Ր Ա Ի Թ Ի Ի Ն

Ի՞նչ է պարման այս մեր հիւանդ ու բշուտա աշխարհին . — Աւետարան բնկերսիրութիւն եւ միտքան գորութիւն . աքա համար՝ բանն բժիշկն , ինքնին եկաւ յաշխարհ . մեր վերեր բուժել եւ մարդկութեան հնացեալ կեանք վերանորոգել : Եւ որոյ անունն՝ նշմարութիւն եւ կեանք էր , այսպէս Աւետարանեց . « Ես եկի , զի զկեանս ունիցիմ եւ առաւել եւս ունիցիմ » :

ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ որդեգիր , հաւատացեալ որդեակ իմ Սամուէլ , Աւետարանը և Աւետարանին քարոզած ընկերսիրութեան դասը պիտի խօսիմ քեզ . ահանջդ բաց արա , սիրտդ ինձ տուր , խոնարհ երկիւղածութեամբ լսէ Յիսուսի դատին , որ քեզ լոյս կուտայ , յոյս կուտայ , կեանք և անմահութիւն կուտայ :

Յիսուս , որ աշխարհիս վերայ ինքն անգիր անդրադրոց էր , Պաղեստինոյ աշխարհին մէջ բացաւ իւր Աւետարանին համալսարանը և սկսեց քարոզել :

Ես կը թողում այժմ Աւետարանին քարոզած ընդհանուր դասեր, միայն ընկերսիրութեան դասըն պիտի աւանդեմ քեզ, և այն բաւական է թէ սրտի մտօք պահես: Վասն զի սէր և ընկերսիրութիւն Աստուածային պատուէրներուն դըլուխն է և օրինաց հիմն:

Մովսէս, որ Իսրայէլի ընկերութեան օրէնսդիրըն էր, Աստուածսիրութենէն յետոյ, յարեց ընկերսիրութեան պատուէրը: Բայց Մովսէս այս գերագոյն պատուէրը միայն քարէ տախտակին վերայ գրեց՝ թողուց ու դնաց, և զայն անձնազոհ արիւնով մկրտելով չը նուիրագործեց:

Իսկ Յիսուս սիրոյ մեծութիւնն՝ իւր անձին վերայ չափելով ասաց. «Մեծ քան զայս սէր ոչ գոյ, եթէ ոք զանձն դիցէ ի վերայ բարեկամին»: Ասաց, և անդէն իւր բարեկամ մարդոյն համար գնաց ի խաչ և ընկերսիրութեան օրէնքը իւր արիւնով, իւր մահով և իւր մեծ ու անկշիռ սիրով մկրտեց, և այս իւր գերագոյն օրինակով սէրը տուաւ աշխարհին՝ իբրեւ մի միայն դեզ ու դարման, փրկութիւն, ազատութիւն, հիւանդ ու թշուառ մարդկային ընկերութեան:

Այս դեղն ու դարման մի բառով կը կազմուի.— ՍԻՐՆՑԷՔ. իւր զօրութիւնն անչափ է, իւր շնորհքն՝ անկշիռ է, իւր բժշկութիւնն՝ ամենարուեստ է, իւր ձեռքն՝ ամենահաս է, և իւր սուրն է միայն, որ կսպաննէ մարդոց ոգւոյն մահառիթ կիրքերը:

Յրկնային սէր, որ մարդոյն կերպարանքով երեւցաւ աշխարհին, և որ մեր փրկութեան ճար-

տարապետն է . նա խորագոյն դրաւ սիրոյ այս հիմն . և չէ թէ հողի վերայ , հապա մարդոց սըրտին ու հոգւոյն մէջ , որպէս զի այդ հիման վերայ նորոգէ մարդկութեան հնացեալ շէնքը :

Սիրոյ այս մեծագոյն օրէնքն է միայն , որ կարող է աշխարհիս վերայ հաստատուն պահել մեր ընկերական շէնքը , ապա թէ ոչ՝ հիմնայատակ կը քայքայուի :

Սոստովանիլ և վկայել պէտք է , Որդեակ իմ , որ դիտութիւն և քաղաքակրթութիւնն եւս արդի մարդկային ընկերական վիճակը բարւոքեցին առաւել արտաքուստ : Բայց դու մի հետեւիր այնչափ այն սնապարծ մարդոց մեծախօսութեան . որ այդ շնորհ և պարծանք՝ միայն գիտութեան և քաղաքակրթութեան կուտան . և առ ոչինչ կը համարին Աւետարանին արդիւնքը :

Այլ դու ճշմարտութեամբ հաւատա , թէ աշխարհիս արդի ընկերական յառաջդիմութեան հիմունքը՝ Յիսուս իւր Աւետարանով և ձեռքով դրաւ : Եւ ի՞նչ են այդ բարոյական հիմունքը , ահաւասիկ . սէր , հաւասարութիւն , եղբայրութիւն , միութիւն և ընդհանուր անխտիր մարդասիրութիւն . որով բովանդակ երկրիս անհամասեռ ազգերը , մի համաշխարհական եկեղեցւոյ գաւիթը ժողովելով մի հօտ կը կազմէ , մի հօր որդիքները կը կոչէ , և ինքն է միայն այդ հօտին հովիւ և առաջնորդ :

Եւ ի՞նչ է առաւելագոյն և ճշմարիտ կեանք զոր Յիսուս բերաւ յաշխարհ , եթէ ոչ Աւետարանին քարոզած ընկերական սէր , և հաւատացելոց՝

համատարած խաղաղութիւն . զոր Յիսուս միայն տուաւ , և աշխարհ կարող չէ տալ զայն : Ուստի իբրեւ իւր վերջին կտակ , վերջին ընթրեաց երեկուն խօսեց . « Զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ . զխաղաղութիւն զիմ թողում ձեզ : Ոչ որպէս աշխարհս տայ՝ տամ ես » :

Կարգա հնախօս պատմութիւններ և կը տեսնաս , որ մեծամեծ աշխարհակալներ եկան այս աշխարհ անցան ու դնացին . աշխարհ խռովութեան մէջ թողին , իրենք գերեզմանին մէջ խաղաղութիւն գտան : Դոքա իրենց զօրութեամբ ու սրով բնաւ չկարացին խաղաղութիւն տալ երկրին . այլ մանաւանդ երկրին երեսը արիւնոով լուացին և սոսկալի բռնութեան տակ ջախջախեցին մարդոյն ազատութեան կեանքը :

Եկան վերջին դարեր և մահաւանդ իննեւտասներորորդ դարը , զոր քաղաքակրթութեան դարը կը կոչեն և յորում ես և դու ծնանք ու կապրինք . կասեն թէ մարդոյն յառաջդիմութեան քայլեր քիչ մնաց որ մինչեւ ի կատար հասնին : Քաղաքային և աշխարհի կառավարութեան համար դիւանագէտներ ժողովեցան , մեծամեծ ստուար ստուար օրինադրքեր շինեցին , և երկրի խաղաղութիւն մշտնջենաւոր պահելու համար դաշնակցութիւններ կռեցին : Եւ ի՞նչ էր նոցա բոլորի նըպատակը . մարդկային ընկերական կեանքը հաւասար բարւոքելո՞ւ . թէ՛ մէն մի գահեր իրենց երկրի շահը առաւել հոգալու : Այդ իրաւունք է , գիտենք , բայց առանց ընկերին և ազգերու իրաւունքը խլելու :

Այժմեան աշխարհիս վերայ տիրող մեծ աշխարհակալ՝ շահն է . սորա համար մարդ չի հաւատար թէ քաղաքակրթութիւն՝ Յիսուսին տուած խաղաղութիւն կամ Աւետարանին քարոզած ընկերսիրութեան դաշնակցութիւնը կընդունի :

Ո՛հ , որչափ հեռու են իրարմէ գիւանադիտութիւն և Աւետարան , Պաշն և Կրուրի թնդանթն . եկեղեցւոյ միաժողով գաւիթն և պատերազմի արեան դաշտ . և ի՛նչ համեմատութիւն կայ մահուան և կեանքի մէջ : Բաղաքակրթութիւն դեռ մահ կը լերէ , դեռ մարդոց համար սպաննութեան գործիքները կը հնարէ . քուն և հանգիստ չունին աշխարհիս տիրապետներ ու դիւանագէտներ . վիշապի նման տուտի վերայ կեցած կը Փշան կըսպառնան , և ի՛նչ կը խնդրեն , պատերազմ . անշուշտ զիրեար կլանելու համար :

Այսպէս , մինչգեռ Յիսուս իւր Աւետարանին ազատ սիրով խաղաղութիւն կուտայ երկրին , մեր կարծեցեալ քաղաքակրթութիւն՝ դեռ սրով և արիւնով և հին աշխարհի խելքով խաղաղութիւն հաստատել կուզէ :

Տես դու և համեմատէ այս երկու հակառակ եղանակները . այլ եւս կը հաւատամ թէ սոսկ քաղաքակրթութիւն առանց Աւետարանի աջակից զօրութեանն՝ մարդոյն խռոված ընկերական վիճակը խաղաղութեան մէջ կը պահէ . զգօնանան հանդարտին այն զայրացած ոգիները , որ հուր , սուր , կռիւ և վրէժխնդրութիւն կը գոչեն :

Աւանդ մարդկային թշուառաբաղդ ընկերութեան , ս՛վ գիտէ , դեռ քանի՞ ժամանակ , քանի՞

դարեր աշխարհ իւր ազգերով ժողովրդով պիտի հեծեն ազիողորմ . երկրիս մեծամեծ պետական ծովեր պիտի խռովին , ալիքներ կոհակներ պիտի հանեն . այդ ինքնավառ հրաբուխներ, ինչպէս գըրեցի , միշտ պիտի բորբոքին , շարժեն երկրագունդ , աշխարհ սասանեն , ջրով ու մոխրով ծածկեն ժողովրդոց կեանքը :

Ողիդ կը լքանի՞ , Որդեակ իմ , և յուսահատ կը լինիս . եթէ տակաւին աշխարհավար դիւանագէտներ այսպէս շարունակեն , աշխարհի վիճակ ու վարսճանն ո՞ւր կը հասնի :

Ես խօսիմ քեզ , Որդեակ , մեր աշխարհի կարգ իսկզբանէ անտի այս է և այսպէս պիտի երթայ տակաւին : Դու գիտե՞ս դեռ մարդն անհալ և անկատար հանք մի է . աշխարհիս պատահար քուրային մէջ . այսինքն կրակի և իւր արեան մէջ նա դեռ պիտի հալի ու մաքրուի , մինչեւ որոշուին ընտրեալներ , մինչեւ գայ ճշմարիտ քաղաքակրթութեան ոսկեդար . յորում աշխարհիս վարիչներ անկեղծ սրտով և անխար մտքով ընդունին Աւետարանի ընկերութեան և խաղաղարար ոգին : Մեռնին երթան աշխարհիս երեսէն , խռովարար և անարդար տիրապետող ոգիներ : Այն օր միայն հաւատանք , Որդեակ , որ Դաւթի գուշակութիւնը տիրապէս կը լրանայ . « Եզիցի խաղաղութիւն ընդ ամենայն երկիր . և ի վերայ գլխոց լեռանց : Առցեն լեռինք զխաղաղութիւն ժողովրդեան և բլուրք զարդարութիւն : »

Դառնանք այժմ խօսինք ընկերասիրութեան այն պարտիքներու վերայ , որոց առ հասարակ

պարտական են Աւետարանին հաւատացող որդիքներ :

Բայց թէ կուզես ճշդիւ իմանալ, Որդեակ իմ, թէ ի՞նչ է ընկերսիրութեան պարտիք, որչափ և մինչեւ ո՞ւր, և ո՞վ է մեր ընկեր. միայն մեր ընտանիք, մեր ազգականք, մեր բարեկամք, մեր դրացիք, մեր ազգայինք կամ հայրենակիցք, և կամ այն մարդիկ, զորս մենք կը ձանաչեմք : Ո՛չ, Աւետարանի ընկերսիրութեան պարտիքը ընդհանուր մարդասիրութիւնն է. երբէք այդ խտրող բառերը չի ընդունիր. « Եթէ սիրէք դուք զսիրելիս ձեր, կամ փոխ տայք միայն բարեկամաց ձերոց որ շնորհ է ձեր » . ասաց Քրիստոս :

Ուստի ընկերսիրութեան մեծ պարտիք պէտք է համատարածի բոլոր մարդկային ընկերութեան վերայ, չխտրելով երբէք, ոչ ազգ, ոչ կրօնք, ոչ մեծ, ոչ փոքր, ոչ ծանօթ, և ոչ անծանօթ. այլ ընկեր համարել հաւասարապէս ամէն մարդ որ իւր նմանակից պատկեր կը կրէ :

Եւ տու այս ապացոյց՝ մի առակ բերեմ քեզ Աւետարանէն, որով ծայրագոյն ընկերսիրութեան օրինակը կուտայ Յիսուս իւր բոլոր հաւատացելոց : Երբ կեղծող օրինական դպիր մի փորձելով զՅիսուս կը հարցանէր. — Վարդապետ, զի՞նչ գործեցից, զի գկեանս յաւիտենականս ժառանգեցից : Յիսուս պատասխան կուտայ, յօրէնս զի՞նչ գորեալ է և որպէս ընթեռնուս : Կը պատասխանէ դպիրն. թէ. Սիրեսցես զՏէր Աստուած քո յամենայն սրտէ քումմէ . . . և այլն. և զընկեր քո իբրեւ զանձն քո » : Յիսուս դարձեալ կը պատաս-

խանէ . Ուղիղ ետուր զպատասխանիդ . զայդ արն
և կեցցես : Պարծող դպիրն սկսեց կրկին անգամ
հարցնել . « Եւ ո՞վ է իմ ընկեր » . որպէս թէ չը
գիտէր : Յիսուս յայնժամ ճշմարիտ ընկերսիրու-
թեան և սքանչելի առակով մի պատասխան տուաւ .
« Այր մի իջանէր յերուսաղէմէ յԵրիքով , անկաւ
ի ձեռս աւազակաց » և այլն :

Դու շատ անգամ լսեր ու կարդացեր ես այս
խորհրդաւոր առակը , որով Յիսուս ընդհանուր և
անխտիր մարդասիրութիւն կ'ուսուցանէ , և աշ-
խարհիս համայն մարդկային ազգը միապէս ու հա-
ւասար ընկեր կ'անուանէ : Յիսուս Մովսիսի նման
միայն Եբրայական ազգին մարդ չէր , որ խտրէր
Եբրայեցին ու Յգիպտացին . այլ նա համայն աշ-
խարհի , համայն ժողովրդոց մարդն էր : Նա չը
գիտէր երբէք Հրէայն և Սամարացին խտրել : Այն-
պէս կը թուի թէ այդ հարցարան օրինասէր դը-
պիրն Հրէայ էր , որ զՍամարացին մահու չափ կա-
տէր . Քահանայն և Ղեւտացին եւս Հրէայ էին .
որք ճամբու վերայ ինկած անյարիր արիւնշաղախ
վիրաւորը տեսան և առանց երբէք կարեկցելու՝
անցան գնացին : Չը գիտենք թէ աւազակներէն
հարուածեալ անձն ի՞նչ աղգէ էր . Յիսուս նորա
ազգի անուէնը կը պահէ և կը յիշէ միայն անկեալ
թշուառին կարեկցող մարդ՝ որ բնիկ Սամարացի
էր , և իսկոյն գթացաւ խեղճին վրայ , պատեց ու
դարմանեց նորա վէրքը :

Ով գիտէ , գուցէ անկեալ վիրաւորն եւս կամ
Սամարացի էր և կամ անծանօթ մի անձն . սորա
համար այդ երկու անցնող հրէայ ուղեւորներն մո-

լեկրօնութեամբ իրենց սիրտը խստացուցին և չուզեցին տեսնալ անկեւոյն աղէտը :

Նրանի՛ քեզ , Որդեակ իմ , թէ ազնուապիրա լինիս և այս առակի օրինակէն Քրիստոսի քարոզած ընդհանուր ընկերսիրութեան՝ և մարդասիրութեան օրէնքը սրտիդ մէջ խորագոյն դրոշմես , գթասիրտ գորովասիրտ լինիս . այս աշխարհիս հըրապարակին վերայ անկեալ վիրաւորներ շատ կան , չէ՛ թէ միայն ամայի լեռներու մէջ , ուր աւազակաց որջերն են , այլ նոյն իսկ բազմաթողով քաղաքներու և շինութեանց մէջ . և ո՛վ զարկեր ճրգեր է ի գետին . — զօրաւորաց զրկանք և հարըստահարողաց ձեռք : Նրբ կը պատահին քեզ այդպիսի զրկեալներն , անկարեկից աչքով մի տեսներ և անցնիր առանց կատարելոյ ընկերսիրութեան պարտիքդ որչափ և կարող ես : Աշխարհիս թշուառները մի զններ թէ ո՛վ են և ի՞նչ ազգէ . բաւական է որ տեսնաս թէ նոքա եւս քեզ նման մարդ են , քո պարտիքն է թշուառին վերայ գթալ . քեզ ի՞նչ փոյթ նորա լեզուն և կրօն :

Յիշէ , որդեակ իմ , Յիսուսի վերջի պատասխանը , զոր տուաւ օրինասէր դպրին , « Զայդ արա և կեցցես » : Գնա կատարէ ընկերսիրութեան պարտիքներդ . և յայնժամ կապրիս դու :

Այլ աւանդ , չը գիտեմ թէ մարդիկ ե՞րբ պիտի ձանձնան այդ մեծ բարոյական զօրութիւն , այդ երկնային զօրավիզ ձեռք , զոր Յիսուս տուաւ իւր հաւատացեալ ժողովուրդին և զայն այդ գէնքով զինուորեց . որպէս զի նա կուռի աշխարհին դէմ : Բոլոր կեանքդ և քո անձն թէ Աւետարանին

և թէ նորա քարոզած ընկերսիրութեան համար նուիրես՝ արժան է : Սիրոյ մեծ օրինակ մեր առջեւն անցաւ գնաց Գողգոթային գլուխ : Սէրն ի սէր մարդկային ընկերութեան նուիրեց իւր անձն , և որ բանիւ կը քարոզէր զայն՝ արդեամբ կատարեց աշխարհին առաջ : Տեսէք ու չափեցէք , մարդիկ . Մեծ քան զայս սէր ոչ գոյ . եթէ ոք զանձն դիցէ ի վերայ բարեկամին . ասաց և մեռաւ :

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Ս Ի Ր Ա Ք Ա Ռ Ս Ա Մ ՈՒ Ի Է Լ

ՅԱՆԿԱԼԻ Որդեակդ իմ Սամուէլ , կեանքիդ առաջին շրջանի դասերն աւարտեցի . Թոյլ տուր ինձ որ փոքր մի հանգչիմ , միտքս ու հոգիս կ'ազդուրի , թէ ողջ մնամ ես , եւ Աստուած գքեզ ողջ պահէ , մի բարեդէպ ժամանակի մէջ կսկսիմ դարձեալ խօսիլ երկրորդ շրջանի դասերդ . զի դեռ եւս գրել կը սիրեմ , ոգիս յօժար է . եւ դու լսել ու կարդալ կը սիրես , ոգիդ փոյթեռանդ է , գիտես ու կը ճանաչես քո յառաջդիմութեան ժամանակ :

Հայրական ու կրթական դասերս ինձամով պահէ յուշիդ , միշտ յիշէ թէ՛ եւ ես քանի՞ խնամով եւ սիրով խօսեցայ քեզ : Ես քո սերմնացան մշակն եմ , Որդեակ , այս իմ սեւ սեւ գրեր իբրեւ մի մի ցորենահատիկ սրտիդ պարարտ երկրին վերայ ցանեցի այժմիկ . երկինք իւր արեւով եւ անձրեւով բուսուցանէ , եւ Աստուած անեցուցանէ , ինչպէս կը խոստովանի Պօղոս : Դու պտղաբեր լինիս այն-

չափ մինչեւ միոյն տեղ հարիւր բերես , եւ ես , եւ քո հայրենեաց կարօտ որդիքներ՝ ուրախ ուրախ վայելենք քո առատ ու շահեկան արդիւնքը :

Քրիստոս իւր աջով գքեզ օրհնէ , ինչպէս օրհնեց իւր մշակ աշակերտները . եւ դու երթալով պտղաբեր լինիս , եւ քո բարի պտուղն ու յիշատակ մնայ աշխարհիս վերայ :

Ես քո հայր Սիրաք ամենայն խնամով աւանդեցի քեզ այս դասեր եւ դու երկիւղած հնազանդութեամբ լսեցիր . բայց գիտցիր , որ միայն լսելով չես արդարանար . այլ առնելով եւ ուսուցանելով : Եւ դու այժմէն ուխտ դիր որ իմ դասերս որդիքներուդ աւանդես եւ այսպէս յորդուց յորդի , թողնէ ի թող շարունակուելով՝ անմոռաց եւ կենդանի կը մնայ Սիրաքայ հօրդ խրատներ ու դասեր . որով տիրապէս կատարող կը լինիս Առակաց բանին . « Որդեակ , զօրէնս իմ մի մոռանար եւ զբանն իմ պահեսցէ սիրտ քո , զի երկայնաւուրբք լիցիս ի վերայ երկրի : »

Վարէ՛ , Որդեակդ իմ Սասու էլ ,
Ուղիդ վարէ՛ զմաճն եւ տիօս .
Արձակ դաշտերն են մեր արտեր ,
Պարարա բերուն եւ բարերեր .
Եւ ես ցանեմ ցորնի հատեր ,
Քաղենք յուսով բազմապատիկ .
Օրհնեալ է՛ հողն եւ սերմեր ,
Օրհնեալ՛ ժշակք եղնամուլներ ,
Օրհնեալ է՛ անդ եւ անդաստան ,
Օրհնեալ՛ Աստուած
Որ տայ անձրևս եւ արևս .
Օրհնեալ՛ վաստակ երկրագործին ,
Արդար ազատ ի դժբանաց .